

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 1-36

Yıl: 2025

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALPIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2025, Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

GAYRİMENKUL SEKTÖRÜNDE GOOGLE TRENDS İLE TÜKETİCİ TERCİHLERİ

Ruşen SEZEN KIŞLALIOĞLU

*Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Savaştepe Meslek Yüksekokulu,
Toptan ve Perakende Satış Bölümü, Emlak Yönetimi Programı*

ORCID: 0000-000-3567-5203

sezen@balikesir.edu.tr

ÖZET

Teknolojinin hayatın içinde her alanda yerini almaya başlamasıyla birlikte sektörlerin de bu değişime ayak uydurması kaçınılmaz olmuştur. İşletmelerin iş yapma şekillerini değiştirerek hayatta kalabilmeleri bu çağa uyum sağlamalarıyla orantılı olabilmektedir. Bu bağlamda gayrimenkul sektöründe de teknolojinin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Gayrimenkul araştırması yapan tüketiciler de hızlı ve detaylı bilgilere erişebilmek adına internetten arama motorları üzerinden tercihlerini daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirme imkânı bulabilmektedirler. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Google Trends verileriyle tüketicinin gayrimenkul konusunda tercihlerinin neler olduğunun tespit edilmesidir. Bu amaca ulaşabilmek için öncelikli olarak literatür araştırması yapılmıştır. Akabinde Google Trends üzerinden “gayrimenkul”, “emlak”, “satılık gayrimenkul”, “kiralık gayrimenkul”, “satılık konut”, “kiralık konut”, “satılık emlak”, “kiralık emlak”, “arsa” ve “tarla” ifadelerini kullanarak verilere ulaşılmıştır. Verilere göre, tüketicinin arama motorlarında gayrimenkul yerine emlak kavramını daha çok kullandığı tespit edilmiştir. Sonuç kısmında hem işletmeler hem de araştırmacılar için bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Gayrimenkul sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin popüler kavramları dikkate alarak potansiyel müşterilere ulaşmaları kolaylaşırken arama motorlarında üst sıralarda yer alabilmeleri mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Google Trends, Dijital Pazarlama, Gayrimenkul, Emlak.

CONSUMER PREFERENCES IN THE REAL PROPERTY SECTOR WITH GOOGLE TRENDS

Ruşen SEZEN KIŞLALIOĞLU

Lecturer Dr., Balıkesir University, Savaştepe Vocational School,

Wholesale and Retail Sales Department, Department of Real Estate Management,

ORCID: 0000-000-3567-5203

sezen@balikesir.edu.tr

ABSTRACT

As technology has started to take its place in every area of life, it has become inevitable for the sectors to keep up with this change. The survival of businesses by changing the way they do business can be proportional to their adaptation to this age. In this context, it is seen that technology has also started to be used in the real property sector. Consumers who do real property research can also find the opportunity to evaluate their preferences from a broader perspective via search engines on the internet in order to access fast and detailed information. The aim of this study is to determine what the consumer's preferences are regarding real property in Turkey with Google Trends data. In order to achieve this goal, a literature review was conducted first. Subsequently, data was accessed using the terms "real property", "real estate", "real property for sale", "real property for rent", "real estate for sale", "real estate for rent", "housing for sale", "housing for rent", "land" and "field" via Google Trends. According to the data, it has been determined that the consumer uses the concept of real estate more than real property in search engines. In the conclusion, an attempt has been made to create a perspective for both businesses and researchers. By taking into account popular concepts, businesses operating in the property sector can reach potential customers more easily and rank higher in search engines.

Key Words: *Google Trends, Digital marketing, Real property, Real estate.*

1. GİRİŞ

Teknolojinin zaman içerisinde gelişimini arttırarak devam ediyor olması, kullanıcılarının sayısının bazı ülkelerinin nüfusunu bile aştığı günümüzde önemi yadsınamaz bir gerçektir. Pazarlama dünyasında 1940'lı yıllara kadar basılı medyanın hakimiyeti bulunmaktaydı. Öncelikli pazarlama kaynakları olarak dergiler, gazeteler ve kitaplar kullanılmaktaydı. Televizyonun hayatın içine dahil olmasıyla birlikte görsel ve işitsel medya dönemi başlamış ve bu değişim, dönüşüm varlığını sürdürerek devam etmektedir. Kablolu televizyonların tanıtımıyla uydu kanalları vasıtasıyla işitsel ve görsel reklamların kapsamı artmaya başlamıştır (Beharay ve Tilak, 2021, 4811).

Teknoloji pazarlamanın bağlam ve uygulamalarını değiştirirken, pazarlamacılar da medya ve mesajlar üzerindeki kontrollerini giderek kaybeder hale gelmişlerdir. Tüketici davranışları ise, kaybolan güvenle birlikte daha eleştirel, akılcı, bilgi sahibi ve proaktif bir şekle evrilmektedir. Artık pazarlamacılar sadece değişen ve teknoloji ile desteklenen pazarlamayı anlamının ötesinde yeni tüketiciyi anlayabilmek ve onunla iletişime geçebilmek için yeni bilgi, beceri ve yaklaşımlara ihtiyaç duymaktadır. Giderek dijitalleşen pazarlama bir taraftan zorluklar getirirken diğer taraftan fırsatlar sunmaktadır pazarlamacılara. Bu ortamda pazarlamacıların iş görebilmesi için mobil pazarlama, büyük veri, nesnelerin interneti, analitik, yapay zekâ, 3D baskı, bulut bilişim ve tüketici nörobilimi (nöropazarlama) gibi ilginç ve zorlu alanlar bulunmaktadır (Bala ve Verma, 2018, 325).

Yeni yüzyılla birlikte teknolojinin yaygınlaşması internet kullanımını artırmıştır. Dünya geneli insanların %66'dan fazlasının internet kullanıcısı olduğu, ortalama bir internet kullanıcısının günlük olarak 6 saat 40 dakika internette zaman geçirdiği, bu sürenin Türkiye için 6 saat 57 dakika ile ortalamanın üzerinde olduğu, dünya genelinde internetin en çok %60,9 ile bilgi edinmek amaçlı ve en çok ziyaret edilen web sitesi ve kullanılan uygulama türleri içerisinde %80,7 ile web portalları veya arama motorları olduğu bilinmektedir (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2024). Arama motorları tarafından yönlendirilen Web sitesi ziyaretçilerinin yüzdesi 2001'de %67 iken 2004'te %88'e çıkmıştır (Ettredge, Gerdes ve Karuga, 2005, 87). 2024 itibarıyla dünya genelinde internet kullanıcılarının tahmini rakamı, bir önceki yıldaki 5,3 milyardan 5,5 milyara yükselmiştir. Bu rakamlar küresel nüfusun %68'ine karşılık gelmektedir (Petrosyan, 2024). Türkiye'de Nisan 2024 itibarıyla nüfusun internet kullanım oranı %86,5, mobil bağlantı sahipliği %93,8 ve sosyal medya kullanım oranı 67,4'tür (UAB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2024).

İnternet, iş yapma biçimlerinde devrim yaratırken, kullanımı işletmelerin başarısında zaman içerisinde daha önemli bir yer edinmektedir. Bir işletmenin rekabette avantaj

yakalayabilmesi için kullanabileceği etkili bir araçtır. İşletmelerin satışlarını artırmaları ve maliyetlerini düşürmeleri için ciddi anlamda fırsatlar sunmaktadır. İnternet tabanlı teknolojiler, müzik, yazılım, video ve resim gibi dijital ürünlerin yaratılmasına yardımcı olurken, dijital ve dijital olmayan ürünlerin özelleştirilmesini de mümkün kılmaktadır (Yannopoulos, 2011, 1-2).

Kişisel bilgisayarların ortaya çıkmasından önce geleneksel olarak yapılan anket çalışmaları tüketicilerin satın alma niyetleri hakkında bilgi edinebilmenin tek yolu olarak uygulanmaktaydı. İnternet arama motorları bu tür bilgileri toplamının önemli bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Google 2008 yılında kullanıcı dostu "Insights for Search" (I4S)'ü piyasaya sürerek artan sayıda bilimsel araştırma yapılmasına yol açmıştır. I4S aracılığıyla çevrimiçi arama verilerini kamuoyuna yayınlamaya başlamış ve daha sonra adı "Google Trends" olarak değiştirilmiştir. Google arama motorunun artan popülaritesi ve arama sorgusu raporlama araçları "Google Trends" ve "Google Insights for Search" araçlarına kolay erişim ve bunların uygulanması, insanların niyetleri hakkında bilgi toplamak için yeni bakış açıları sunmaktadır. Bu çerçevede, Google verileri tüketici güvenindeki değişiklikleri eş zamanlı olarak hesaba katma potansiyeline sahip olabilmek ve yakın gelecek hakkında çıkarımlar yapılmasına imkân tanıyabilir. Örneğin, tarihsel I4S verileri, düşük frekans ve gecikmeli yayın gibi çoğu ekonomik veriyle ilgili bazı sorunları hafifleterek haftalık olarak bulunabilmektedir. I4S'nin kamuoyuna açık olması, I4S'yi bir öngörücü olarak kullanarak sosyal ve ekonomik değişkenlerin modellerini inceleyen çeşitli çalışmalara yol açmıştır. İsrail, Birleşik Krallık, İtalya, İspanya, Türkiye ve Şili'deki Merkez Bankaları, ekonomik koşulları tahmin etmek için I4S verilerini kullanmaktadır (Hohenstatt, Kasbauer ve Schcifors, 2011, 472-473; Das, Ziobrowski ve Coulson, 2015, 480-481). Bu şekilde yaşanan değişim dönüşümün etkileri işletmelerin pazarlama faaliyetlerinin de bu yöne doğru kaymasını gerekli kılmaktadır. Bu süreçte işletmeler tüketiciye ulaşabilmek adına arama motorları üzerinden görünürlüklerini arttırmaktadırlar.

Dünya üzerinde en fazla kullanıldığı bilinen arama motorları listelendiğinde ilk sırada %92 gibi bir oranla Google bulunurken ardından en yakın takipçisi yaklaşık %3 ile Microsoft Bing ve kalan oranlar ise Yahoo, Baidu, Yandex, Ask.com, DuckDuckGo, Naver, American Online (AOL) ve Seznam arasında paylaşılmaktadır (Koç, 2025). Google dünyanın en popüler arama motoru olarak Google Trends aracılığıyla arama terimlerinin Google arama hacmi endeksini (GSVI¹) sağlar. Kullanıcılar arama terimlerini Google Trends'e girdiğinde, uygulama o terim için arama hacmi geçmişini, zaman serisi maksimumuna göre ölçeklenmiş olarak

¹ GSVI= Google Search Volume Index

döndürür. Google Trends kullanıcıların GSVI sonuçlarını belirli ülkelerle sınırlamasına olanak tanır (Brochado, 2020, 328). Bu çalışmada GSVI sonuçları Türkiye ile sınırlandırılmıştır.

Dijital pazarlama, işletmelerin daha geniş kitlelere ulaşmak ve rekabet avantajlarını artırmak için kritik bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Dijital pazarlama, arama motoru optimizasyonu (SEO), e-posta pazarlaması, sosyal medya ve içerik pazarlamasının da dahil olduğu çeşitli çevrimiçi kanalları kapsar ve bunlar birlikte tüketicilerle etkileşim kurmak için tutarlı bir strateji oluşturur. Dijital pazarlama, işletmelerin belirli demografik özellikleri daha doğru bir şekilde hedeflemesini, tüketici davranışlarını izlemesini ve etkinliği artırmak için stratejileri gerçek zamanlı olarak ayarlamasını sağlar (Desembrianita vd., 2024, 2003).

Dijital pazarlama ile gelecek tahminleme, krizlerin önlenmesi, yeniliklerin yapılması, işletmenin markasının rakiplerinin takip edilebilmesi, tüketicinin ürünler hakkındaki görüşlerinin öğrenilebilmesi, marka itibarının oluşturulabilmesi ve bir taraftan markayı destekleyenler diğer taraftan markadan nefret edenlerin fikirlerine ulaşılabilir. Dijital uygulamaların kullanılması ile müşterilerin hangi sıklıkla alışveriş yaptıkları, satın alma ve yaşam tarzlarına ilişkin davranışları hakkında bilgiler edinilebilir (Silvia, 2019, 8).

Dijital çağ, bilgisayarlar, dizüstü bilgisayarlar, iPad'ler, iPhone'lar, Android cihazlar ve diğer tabletler gibi çok sayıda dijital ürün üzerinden bilgiye kolay erişimi sağlamaktadır (Babu ve Ramamoorthy, 2020, 3194). Dijital platformlar günlük yaşama ve pazarlama stratejilerine entegre edildikçe ve tüketicilerin çoğu fiziksel mağazalar yerine daha fazla dijital cihaz kullanma eğilimi sergiledikçe dijital pazarlamaya ilişkin çabalar etkili ve daha yaygın bir hale gelmektedir (Dašić vd., 2023, 1187).

Gayrimenkul, beslenme, giyinme, barınma gibi insanlar için fiziksel önemin yanında sosyo-kültürel çerçevede de önem arz eden ihtiyaçlar içerisinde (Likos, Nakip ve Gökmen, 2019, 16). Gayrimenkul, yasal olarak tarif edilen ve üzerinde insan gayreti sayesinde iyileştirme ve değiştirmelerin yapıldığı herhangi bir araziye ait bir alt kümeyi ifade eder. Gayrimenkul çiftlikler, meyve bahçeleri gibi tarımsal; hastane, okul gibi özel amaçlı; ofis, mağaza, tiyatro, otel ve otoparklar gibi ticari; depolar, fabrikalar, enerji santralleri gibi endüstriyel ve konut şeklinde kategorize edilebilir (Gajera ve Malek, 2018, 959).

Gayrimenkul sektörü, diğer birçok alt sektörlerle korelasyona sahiptir. İstihdam kaynağının ve rekabetin çok büyük olduğu bir sektördür (Likos, Nakip ve Gökmen, 2019, 15). Gayrimenkul sektörü, mülk alma niyetinde olan tüketicilerin ürünün pahalı olması, sık sık satın alınmaması, riskin yüksekliği gibi sebeplerle satın alma davranışlarının karmaşık olduğu bir sektördür (Gajera ve Malek, 2018, 959). Ali ve Song (2022) Yeni Zelanda'da emlak dijital

pazarlama platformlarının pazarlama kanalları içerisinde öne çıktığını ve aynı zamanda satıcıların pazarlama stratejilerinin ayrılmaz bir bileşeni haline geldiğinden bahsetmektedirler.

Teknolojinin gelişimi sektörün dijital dünyaya uyum sağlamasını ön plana çıkarmıştır. Bu durumla birlikte sektörün karmaşık yapısının sektörde alım niyeti sergileyen tüketicilerin de dijital alanlarda var olmaya başlaması, interneti aktif olarak kullanmaları, bilgi arayışının çevrimiçi alanlara kayması gibi sebeplerle sektöre yönelik artan ilginin önemi çalışma kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, makale şu şekilde düzenlenmiştir. Literatürün dijital pazarlama, google trends, gayrimenkul sektörü çerçevesinde incelemesi. Google trends üzerinden anahtar kelimeler olarak “gayrimenkul”, “emlak”, “satılık gayrimenkul”, “kiralık gayrimenkul”, “kiralık emlak”, “satılık emlak”, “kiralık konut”, “satılık konut”, “arsa” ve “tarla” terimleri kullanılarak elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Son olarak işletmeler ve araştırmacılar için sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Özellikle sektörde faaliyet gösteren işletmelerin arama motorlarında ön sıralarda görülebilmeleri için kullanacakları kavramlara, şehir bazlı aranan gayrimenkul detaylarına yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Dijital Pazarlama

Dijital pazarlama, yeni ürün, mevcut mal ve hizmetleri pazarlamak ve reklamını yapmak için kullanılan en son yollardan biridir. Yeni müşterilere ulaşmak ve mevcut müşterilerin ilgisini korumak için bir ortam olarak kullanılmaktadır (Tandon, Kaur ve Verma, 2020, 413).

Diğer taraftan dijital pazarlama, web siteleri, arama motorları, sosyal medya ağları, mobil uygulamalar ve diğer pazarlama alanları gibi dijital kanalların kullanılmasıyla mal ve hizmetleri veya markaları tanıtmaya faaliyetidir (Dašić vd., 2023, 1191; Durai ve King, 2015, 95). Dijital pazarlama internetinde dahil olduğu, görüntülü reklamlar, cep telefonları ve diğer tüm dijital ortamları da kapsayıcı şekilde dijital teknolojileri kullanarak ürün veya hizmetlerin pazarlanması için kurulan bir çatı ekibi olarak da açıklanabilir (Babu ve Ramamoorthy, 2020, 3193). İşletmeler, mevcut ve gelecekteki müşterileriyle iletişime geçebilmek için bu dijital platformları kullanırlar (Dašić vd., 2023, 1193). Dijital pazarlama veya sosyal medya pazarlamasıyla etkileşimleri şekillendirmek ve müşterilerle iletişime geçebilmek adına

kullanılan platformlar Instagram, Facebook, Twitter² ve LinkedIn şeklinde sayılabilir. İşletmeler bu platformlar vasıtasıyla büyük kitlelere ulaşabilir ve daha önce ulaşılması imkânsız olarak görülen tüketicilerle doğrudan iletişim kurabilirler (Antczak, 2024, 313).

Dijital pazarlamada her müşteri için kullanılması düşünülen kanallar, şirket ile müşteri arasında güçlü bir ilişki kuracak ve karı artıracak şekilde seçilir. Dijital pazarlama, işletmelerin çevrimdışı kitleleri e-posta bültenleri, SMS bağlantıları ve broşürlerdeki QR kodları aracılığıyla çevrimiçi pazara getirmelerine imkân tanır (Ünvan ve Badlo, 2021, 62).

Dijital pazarlama faaliyetleri; arama motoru optimizasyonu (SEO), e-ticaret pazarlaması, kampanya pazarlaması, içerik pazarlaması, etkileyici pazarlama içerik otomasyonu, sosyal medya optimizasyonu, sosyal medya pazarlaması, e-posta doğrudan pazarlaması, e-kitaplar, görüntülü reklamcılık, optik diskler ve oyun ve diğer tüm dijital medya biçimlerini kapsar. Ayrıca, dijital medya sağlayıcıları olan cep telefonu (SMS ve MMS), cep telefonu zil sesi, geri arama ve bekleme gibi internetin haricindeki kanalları da kullanır (Babu ve Ramamoorthy, 2020, 3193; Tandon, Kaur ve Verma, 2020, 413).

2.1.1. Arama Motoru Optimizasyonu (SEO)

Arama motoru optimizasyonu (SEO), belirli anahtar kelimelerin optimize edilerek bunun sonucunda bir kişinin bu anahtar kelimeleri veya bunların bir kısmını yazması durumunda listede belirli bir bağlantı kümesinin görünmesi tekniğidir (Tandon, Kaur ve Verma, 2020, 414). Bir diğer anlamda, web sitesi arama motoruyla ilgili sonuç sayfasında "daha üst sıralarda" yer alması adına optimize edilmesi sürecidir (Desai, 2019, 197). Bir web sitesinin Google veya Bing gibi arama motorlarında görünürlüğünü ve sıralamasını iyileştirmek için kullanılır (Antczak, 2024, 323). SEO, uzun vadede bir dijital pazarlama stratejisi olarak sürdürülebilirliği destekler. Bu bağlamda, SEO için gerçekleştirilen çabalar ilk optimizasyon işlemlerinin tamamlanmasından sonra dahi kalıcı faydalar oluşturabilir. İçeriklerin düzenli olarak güncellenmesi, anahtar kelime eğilimlerinin takip edilmesi ve web sitesi performansını iyileştirmeleri neticesinde, işletmelerin zaman içinde arama motoru sıralamalarını korumalarına ve bulundukları yerleri iyileştirmelerine yardımcı olur (Ologunebi ve Ebenezer, 2023, 15). Statista (2021) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, tüm çevrimiçi deneyimlerin yaklaşık %93'ü bir arama motoruyla başlamaktadır ve kullanıcıların %75'i arama sonuçlarının ilk sayfasından sonrasına kaydırma yaparak ilerlememektedirler (akt. Antczak, 2024, 323). Bu nedenle, çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde arama sonuçlarına göre daha yüksek bir

² Twitter ismi 2023 yılında X olarak değiştirilmiştir (Wikipedi, 2025).

sıralamada bulunmak önemli bir etkiye sahip olabilir (Antczak, 2024, 323). SEO'dan faydalanan kanallar bilgi grafikleri, bloglar ve web siteleri olarak sayılabilir (Desai, 2019, 197).

2.1.2. Web Sitesi

Web sitesi, ortak bir alan adının tanımlanması ve en az bir web sunucusundan faydalanan web sayfaları ve konuyla alakalı içeriklerden oluşan koleksiyon olarak tanımlanır (Vikipedi, 2024).

Web sitesi tasarımı, ürün açıklamaları ve görseller, bir e-ticaret web sitesinin kullanıcı deneyimini etkileyen önemli faktörlerdendir. Ek olarak, web sitesi tasarımı ve işlevselliği, e-ticaret platformlarının başarısı için çok önemlidir. Gezinebilirlik, estetik, hız ve işlevsellik, tüketicilerin çevrimiçi satın alımlarını tamamlayıp tamamlamadıklarını veya alışveriş sepetlerini terk edip etmediklerini belirlemede kritik rol oynar (Antczak, 2024, 317). Arama motorlarında kullanıcı dostu ve erişilebilir web siteleri diğerlerine nazaran daha üst sıralarda yer alarak siteyi ziyaret edenlerin ilgisini çeker dönüşüm ve aynı zamanda markaya olan sadakati de artırmaktadır (Ologunbe ve Ebenezer, 2023, 15).

2.1.3. Sosyal Medya Etkileşimi ve Yönetimi

Sosyal medya, kişilerin içerik oluşturduğu, oluşturduğu içerikleri paylaştığı, yer imlerine eklediği ve ağ kurduğu bir çevrimiçi söylem kategorisi olarak hayatın içinde önemli bir yere sahiptir. Kamuya ait söylemleri kullanıma ilişkin kolaylık, hız ve erişim imkanlarıyla hızlı bir şekilde değiştirebilir. Çevreden politikaya, teknolojiden eğlence sektörüne kadar farklı alanlarda birçok konuda trend ve gündem belirleyebilir (Asur ve Huberman, 2010, 492). Sosyal medya siteleri, etkili ekonomik yorumcular, politika yapımcılar ve takipçileri tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (Dergiades, Milas ve Panagiotidis, 2015, 406). Dijital tüketiciler de şirketlerin iş yapma şekilleri, sivil toplum ve toplumsal değişim üzerinde etki oluşturmak için sosyal medyayı ve dijital iletişimlerini kullanabilirler (Rakić ve Rakić, 2019, 80). Son yıllarda sosyal medyada çok fazla zaman geçiren tüketiciler, çoğunlukla gençler, mal ve hizmetler hakkında birincil bilgi kaynağı olarak sosyal medyayı kullanmaktadırlar (Dašić vd., 2023, 1190). SEO ile entegre edilen sosyal medya, bir web sitesinin organik trafiğini oluşturmada oldukça önemli bir rol oynar (Beharay ve Tilak, 2021, 4810). Sosyal medya, kişiler ve işletmeler arasındaki etkileşimler vasıtasıyla yayılan hem kanalları hem de içeriği oluşturmaktadır. Sosyal medya içeriği metin, resim, video ve ağlardan oluşmaktadır (Berthon vd., 2012, 263). Sosyal medya kanalları olarak, Instagram, Twitter, Facebook, Google+,

Pinterest, Snap chat, ve LinkedIn gibi platformlar, işletmelerin güncellemeler yayınlamasına, müşteri sorularını yanıtlamasına ve geri bildirim toplamasına imkân tanımaktadır (Desai, 2019, 197; Antczak, 2024, 324). Bu kanallara ilave MySpace, Digg ve JISC liste sunucuları örnek olarak verilebilir (Asur ve Huberman, 2010, 492).

Hootsuite (2021) tarafından yürütülmüş bir ankete göre, tüketicilerin %54'ü ürünleri satın almadan önce araştırma yapmak üzere sosyal medyayı kullandıkları tespit edilmiştir. HubSpot (2021) tarafından yürütülmüş başka bir ankete göre, sosyal medyayı aktif olarak kullanan işletmelerin web sitesi trafiğinin %89 oranında artış gösterdiği görülmüştür. BrightLocal (2021)'in anketine göre ise, tüketicilerin %91'inin çevrimiçi incelemelere kişisel olarak edinilen öneriler kadar güvendiği bulunmuştur. Sprout Social (2019) tarafından yapılan bir araştırmada da tüketicilerin %77'si için sosyal medya üzerinden takipte bulundukları bir markayı satın alma olasılıklarının daha fazla olduğu bulunmuştur (Antczak, 2024, 324-325). Dijital 2023 Global Genel Bakış ve Türkiye Raporuna göre, kişi başına aylık sosyal medya kullanımında 21 saat 24 dakika ile Instagram birinci, 20 saat 54 dakika ile TikTok ikinci sıradadır (UAB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2024).

Etkili bir sosyal medya yönetimi, işletmelerin müşteri içgörülerini toplamasını ve pazar araştırması yapmasını sağlar. İşletmeler etkileşim ölçümelerini, müşteri geri bildirimlerini ve demografik verileri analiz ederek dijital pazarlama stratejilerini iyileştirebilir, hedef kitle tercihlerini belirleyebilir ve hedef kitleye yönelik reklam kampanyaları başlatabilirler (Ologunbe ve Ebenezer, 2023, 14).

Emlak hizmeti sunan firmalar Facebook sayfaları, YouTube kanalları, WhatsApp grupları, LinkedIn ve Twitter vasıtasıyla sosyal medyada devamlılıklarını sürdürmektedirler (Ullah, Sepasgozar ve Wang, 2018, 25). Örneğin, sosyal medya kanallarına yüklenen gayrimenkullerin fotoğraflarının çözünürlüklerinin iyi olması, varsa çekilmiş drone ve videoların yüklenmesi (Kanat, 2022) emlak için görünürlüğü artırabilecektir.

2.1.4. Tıklama Başına Ödeme Reklam Kampanyaları

Reklamların belirli bağlantılara her bir defa tıklanmasıyla bir yayıncıya/kişiyeye ödeme yapılarak web sitelerine trafik çekme yöntemidir. İlgili markanın rekabet gücüne ve tıklanan anahtar kelimelere bağlıdır (Desai, 2019, 197; Tandon, Kaur ve Verma, 2020, 414). En yaygın tıklama başına ödeme reklam türlerinden biri, yerleştirilen bağlantıların "tıklama başına" fiyatı üzerinden Google arama motorunun sonuç sayfasında en ön sıralarda yer alınmasına imkân tanıyan Google Ad Words'dür. Kullanabilecek diğer kanallar ise çoğunlukla Facebook'taki

ücretli reklamlar, Twitter'daki promosyonlu Tweet'ler ve LinkedIn'deki sponsorlu mesajlar şeklinde sayılabilir (Desai, 2019, 197).

Tıklama başına ödeme reklamcılığı, işletmelerin hedef kitleye ulaşmasını, reklam başarılarını ölçmesini ve marka görünürlüğü ve satışlarını artırmasını sağladığı için etkili bir dijital pazarlama planının önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu hedefe yönelik yaklaşım, potansiyel müşterilere ulaşma olasılığını artırırken, web sitelerine daha fazla trafik çekme ve geri dönüşleri artırmada oldukça etkilidir. Bunlara ilave olarak, satışları ve müşteri sayısını artıran bütünsel bir yaklaşım oluşturmada e-posta pazarlaması veya sosyal medya gibi diğer dijital pazarlama kanallarıyla entegre edilerek kullanılabilir (Ologunebi ve Ebenezer, 2023, 16).

2.1.5. E-Posta Pazarlama Kampanyaları

E-posta pazarlaması, dijital pazarlama yapabilmek için önemli bir potansiyel müşteri dönüşüm kaynağıdır (Beharay ve Tilak, 2021, 4815). E-posta pazarlaması, kişiselleştirme ve özelleştirme yoluyla tüketici davranışını etkiler. İşletmeler, müşterilerin ilgi ve ihtiyaçlarına hitap eden hedefli ve alakalı e-postalar oluşturmak için müşteri verilerini ve davranışlarını kullanabilir (Antczak, 2024, 323). E-postalar çoğunlukla içerik, indirimler ile etkinlik tanıtım amaçlı ve kişileri firmalara ait web sayfalarına yönlendirme adına kullanılmaktadır. E-posta pazarlama kampanyalarında gönderilebilen e-posta çeşitleri, bloglara abonelik bültenleri, sayfadan indirme yapan kişilere takip e-postaları, müşteriyi karşılama e-postası, sadık üyelere tatil tanıtımları ve seri e-postalar şeklinde sıralanabilir (Desai, 2019, 198).

E-posta pazarlama kampanyaları, işletmelerin hedef kitleleriyle doğrudan iletişim kurmasını ve kişiselleştirilmiş ve alakalı içeriklerle onları etkilemesini sağlar. İşletmelere müşterileriyle ilişkiler kurma ve geliştirme fırsatı sunar. Diğer dijital pazarlama kanallarıyla kıyaslandığında daha uygun maliyetlidir. Pazarlama stratejilerinin genel etkinliğini artırarak diğer dijital pazarlama kanallarıyla sorunsuz bir şekilde entegre edilebilir (Ologunebi ve Ebenezer, 2023, 16). Campaign Monitor (2019) tarafından yapılmış bir araştırmada, e-posta pazarlamasına harcanan her 1 \$ için işletmelerin 38 \$ getiri elde ettiği görülmüştür.

Görüldüğü üzere, dijital pazarlama tüketicilerin satın alma kararlarını verme şekillerini kökten değiştirmiştir. Google (2017) tarafından yapılan bir araştırmada, tüketicilerin %80'inden fazlasının satın alma işlemi gerçekleştirilmeden önce çevrimiçi araştırma yaptığı ve arama motorları ile sosyal medyanın en çok kullanılan bilgi kaynaklarından ikisi olduğu görülmüştür (akt. Antczak, 2024, 323).

2.2. Gayrimenkul Sektörü ve Dijital Pazarlama

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre gayrimenkul taşınmaz kavramı ile açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022). Gayrimenkul bir yerden bir yere taşınması ve nakledilmesi mümkün olmayan arazi, bina gibi varlıkları ifade etmede kullanılır (Vikipedi, 2024). Gayrimenkul, sosyo-ekonomik gelişmelerin neticesinde, yaşam alanı olarak veya gelir sağlayıcı kaynak olma özelliğinden dolayı, artan gayrimenkul sahibi olma talepleriyle birlikte önemli ekonomik sektörlerden biri haline gelmiştir (Truong, 2022, 2). Sektör anlamında gayrimenkul kişiler tarafından çoğunlukla görülerek alımının yapıldığı sektörlerden biridir. Dijitalleşme ile birlikte kişilerin aradıkları gayrimenkulle ilgili bilgi alabildikleri, uzaktan gayrimenkulü görebilme gibi uygulamaların devreye alınmasıyla birlikte karar alma süreçlerini kolaylaştırdığı görülmektedir (Doğu-Öztürk, 2023).

İnsanların haber alma, bilgi edinme ve araştırma yapmak amacıyla daha fazla İnternet'e yönelmeleri, herhangi bir zaman aralığında çevrimiçi aktiviteleri, küresel nüfusun anlık ilgi alanlarını, endişelerini ve niyetlerini yansıtan kolektif bilincin bir anlık görüntüsü olarak görmek cazip hale gelmiştir (Goel vd., 2010, 17486). Sosyal medya, kişilerin karar alma süreçlerinde gerçek zamanlı olarak fikirlerini paylaşabilecekleri, soru sorabilecekleri ve kentsel konularla ilgili tartışmalara aktif olarak katılabilecekleri dijital bir ortam sağlamaktadır. Sosyal medyanın yeni yüzyılla birlikte yaygın olarak kullanımının benimsenmesi, sosyal medyayı kullanarak başkalarıyla yer temelli konular hakkında etkileşim kurma konusunda kamuoyunun ilgisinin artmasına vesile olmuştur (Hollander vd., 2023, 1). Ev satın almayı düşünen tüketiciler, farklı yerleri inceleme, gayrimenkul çeşitlerini değerlendirme, fiyatları ve finansmanı karşılaştırma yapabilmek için arama motorlarını kullanmaktadırlar (Bulczak, 2021, 614).

2024 yılında, ABD'de birçok kişi ev satın alma sürecini çevrimiçi olarak başlatmış ve alıcıların %43'ü ilk adımlarının internette mülk aramak olduğunu belirtmişlerdir. Alıcıların tamamı aramalarında interneti kullandıklarını, mobil veya tablet gibi cihazlarında yaygın olarak kullandıklarını ve alıcıların yüzde 69'u bu araçları güvenilir bulduklarını belirtmişlerdir. Dijital alanda, web sitesi özellikleri önemli olarak kabul edilmiştir. Alıcıların %41'i mülklerle ilgili fotoğrafları çok faydalı bulurken, %39'u detaylı mülk bilgilerini değerlendirdiklerini ve %31'i de kat planlarını beğendiklerini belirtmişlerdir. Ev alanların %51'i evlerini çevrimiçi aramalar yolu ile, %29'u bir emlakçı aracılığıyla ve %8'ininde arkadaş, akraba veya komşu aracılığıyla bulunduğu görülmüştür (National Association of Realtors, 2024).

2.3. Google Trend

Google Trends, dünya çapındaki bölgeler için seçili anahtar kelimelerin göreceli arama sıklıkları hakkında 2004'e kadar uzanan toplu veriler sağlar. Araştırmacılar aynı anda en fazla beş anahtar kelime veya konu için arama sıklıklarını alabilir. Tek tek anahtar kelimeleri seçmek yalnızca bu tam terimle ilgili aramalar için veri görüntülerken, konu verileri kısaltmaları, yanlış yazılmış kelimeleri, terimin diğer dillerdeki çevirilerini ve kavramsal olarak ilgili diğer terimleri de kapsar (Hölzl, Keusch ve Sajons, 2025, 2). Coğrafi konumları kullanarak zamana dayalı sorgu hacmi için bir arama dizini oluşturur. 2004 yılından bugüne Google arama motoruna gönderilen tüm internet sorgularının bir derlemesini arama dizini ile sunar. Her sorgu ifadesinin dizini sorgu payıyla ölçülen bir sorgu dizinini bildirir. Bu, belirli bir coğrafi konumdaki sorgu için arama hacminin, belirli bir zaman noktasında o bölgedeki toplam sorgu sayısına bölünmesiyle hesaplanır, sorgu zaman aralığı boyunca en yüksek değer 100 olarak ayarlanır ve dizin her zaman 0 ile 100 arasında bir sayıdır. Belirli bir zamanda gerçekleşen aramaların sıklığını belirlemek mümkün değilken, yalnızca aramaların zaman içinde nasıl değiştiğini belirlemek mümkündür. 100 değeri aranan kavram için en yüksek popülerliği belirtir. Örneğin, 50 değeri kavramın popülaritesini yarı yarıya düşürürken, 0 değeri ise bu kavram için yeterli veri olmadığını ifade eder. Arama dizinleriyle ilgili raporlar oldukça ayrıntılı raporlardır. Google, yoğunlukla sorgu dizinini haftalık veya aylık olarak hesaplar ve dizin dünya çapında ülke, eyalet/il ve şehir düzeylerine göre ayrılabilir (Mellon, 2014, 50; Wu ve Brynjolfsson, 2015, 95; Baker ve Fradkin, 2017, 758; Silva vd., 2019).

Google Trends verileri gerçek zamanlı olarak serbestçe kullanılabilir. Bilimsel analizin tekrar edilebilirliğini kolaylaştırırken aynı zamanda nedensel ilişkilerin tanımlanmasını keskinleştirmek için önemli olan öncü göstergelerin oluşturulmasına yardımcı olur (Castelnuovo ve Tran, 2017, 150). Google Trends, bilgi teknolojileri, işletme, ekonomi, sağlık ve siyaset bilimi gibi çok çeşitli disiplinlerde yüzlerce çalışmada kullanılan popüler bir veri kaynağıdır (Liu, 2024). Google Trends ilgi çekici verileri toplamının ucuz, güvenilir ve hızlı bir yolu olarak görülür. Sosyal bilimciler özellikle Google Trends'in araştırma yapan kişi ile paylaşılmasından çekinilebilecek ırkçı tutumlar, dini inançlar veya belirli sağlık koşulları gibi bireylerden görüş ve bilgileri etkili bir şekilde toplama konusunda oldukça iyi olduğunu ifade ederler (Franzén, 2023, 344).

Önceki çalışmalarda arama motorlarının ekonomik aktivite ve tüketici davranışlarını tahmin etmede önemli olduğuna dair görüşler bulunmaktadır (Ettredge, Gerdes ve Karuga, 2005; Choi ve Varian, 2009; Askatas ve Zimmermann, 2009; Baker ve Fradkin, 2017; Feng vd.,

2019; Eser ve Kanca, 2022). Google Trends üzerinden elde edilen veriler ile farklı disiplinlerde yapılan çalışmaların bir kısmına aşağıda yer verilmiştir.

İşsizliğin konu edildiği çalışmalardan bazıları şunlardır: Ettredge, Gerdes ve Karuga (2005) insanların internet davranışları aracılığıyla ihtiyaçları, istekleri, ilgi alanları ve endişeleri hakkında yararlı bilgiler ortaya koydukları ve arama motorlarına gönderilen terimlerin bu bilgileri yansıttığı üzerine varsayımda bulunarak, Web aramalarıyla ilgili verilerin, ABD'de işsiz sayılarını dikkate alarak makro-ekonomik istatistiği tahmin etmek için kullanılma ihtimalini araştırmışlardır. Sonuçlar Web tabanlı arama verilerinin 77 haftalık çalışma dönemi boyunca gelecekteki işsizlik verileriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu sonuca göre arama terimi verilerinin diğer önemli makro-ekonomik istatistikleri tahmin etmede de kullanılabileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Choi ve Varian (2009) ABD'de işsizlik yardımı almak için yapılacak ilk başvuruların tahmin edilmesinde Google Trends verilerinin kullanılarak nasıl yardımcı olabileceğini göstermişlerdir. Askitas ve Zimmermann (2009) Almanya'da periyot olarak aylık Google arama verilerini kullanarak, anahtar kelime aramaları ile işsizlik oranları arasında yüksek bir korelasyon olduğunu göstermişlerdir. Baker ve Fradkin (2017) Google arama verilerinden yeni bir iş arama ölçüsü olan bir endeks geliştirerek iş aramanın işsizlik sigortası politikalarındaki değişikliklere nasıl yanıt verdiğini incelemişlerdir.

Turizmin konu edildiği çalışmalardan bazıları şunlardır: Feng vd., (2019) Google Trends verilerini kullanarak Çin'e gelen yabancı turist sayısının bir tahminini yapmaya çalışmışlar ve Rastgele Orman modelini uygulayarak daha yüksek bir tahmin doğruluğu elde etmişlerdir. Eser ve Kanca (2022) eko-turizm çerçevesinde Türkiye ve diğer ülkeler için Google Trends verileri kullanılarak konuya ilişkin mevcut bakış açılarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda oluşturulan gruplandırmaların sektör temsilcileri tarafından Google Trends üzerinden kullanılmasının görünürlüklerinin artmasını destekleyebileceği; rekabet, dünyada eko-turizme ilişkin gelişim ve değişimlere ilişkin arama sonuçlarından faydalanılabileceği önerilmiştir. Çınar ve Yenipınar (2018) Türkiye'nin destinasyon imajı üzerine internet kullanıcılarının algılarının neler olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Bu kapsamda, Dünya Turizm Örgütü sıralamasında en çok turistik harcamanın yapıldığı 10 ülke üzerinden çevrimiçi bilgi aralamalarında Türkiye için deniz-kum-güneş-kültür dörtlüsünün algılandığı, bu kriterler dışında herhangi bir turistik sorgulamanın hemen hemen hiç gerçekleştirilmediği tespit edilmiştir.

Dini inanışların konu edildiği çalışmaya örnek olarak, Yu-Cheong Yeung (2019) Google'daki dini konuların arama hacimlerine dayanan alternatif bir ölçüm önermiştir. Çalışmada gerçek arama davranışına bağlı kalınmayıp aynı zamanda büyük veri kullanımından

da faydalandığı için bu ölçümün daha doğru olduğu iddia edilmiştir. Ölçüm esas olarak Hristiyanlık ve genel olarak dinle ilgili konuların aramalarına dayanmaktadır. Önerilen yöntemin bazı ekonomik ve politik göstergeleri açıklamada çoğunlukla kullanılan Gallup Anketi ve Dünya Değerleri Anketi dindarlık puanlarından daha iyi performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Gayrimenkulün konu edildiği çalışmalardan bazıları şöyle sıralanabilir:

Beracha ve Wintoki (2013) "gayrimenkul" veya "kira" kelimelerini içeren sorgular için çevrimiçi arama yoğunluğunun ev fiyatlarını tahmin etmeye yardımcı olup olmadığını araştırmışlardır. Elde edilen bulgular ekonomik olarak anlamlı ifade edilmiştir. Bu bulgulara göre, bir şehirdeki gayrimenkul için normalden çok fazla olan arama yoğunluğunun şehir için gelecekte oluşacak normal olmayan konut fiyatlarındaki değişikliği tahmin etmeye yardımcı olabileceği görüşü bildirilmiştir. Ortalama olarak, normalden daha yüksek gayrimenkul arama yoğunluğuna sahip şehirlerin, iki yıllık bir süre boyunca anormal derecede düşük gayrimenkul arama hacmine sahip şehirlerden %8,5 kadar daha iyi performans gösterdiği bulunmuştur.

Wu ve Brynjolfsson (2015) Google gibi arama motorlarından gelen verilerin gelecekteki iş faaliyetlerini tahmin etmek için doğru ve basit bir yol sağladığını gösteren keşifsel bir çalışma yapmışlardır. Google Trends üzerinden gayrimenkulle ilgili internet arama sorgularını toplayarak konut piyasası eğilimleri tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bir konut arama endeksinin gelecekteki konut piyasası satışlarını ve fiyatlarını güçlü bir şekilde tahmin ettiği tespit edilmiştir. Buradan Web aramalarının gelecekteki ekonomik faaliyetleri tahmin etmek için kullanılabileceği öne sürülmüştür.

Venkataraman, Panchapagesan ve Jalan (2018) Hindistan'da 2011-2016 yılları arasında 24 çeyrek dilimlik zamanda dört metropol şehir üzerinden elde edilen verileri kullanarak, ev fiyatlarının muhtemel alıcı ve satıcıların internet aramalarından etkilenip etkilenmediğini, internet arama yoğunluğunu tespit etmek için Google arama hacmi endeksini kullanarak incelemişlerdir. Sonuçlar, bir bölgedeki internet kullanıcılarının yüzdeleri ve brokerlar gibi fiziksel araçların yerleşik gücü açısından gelişmiş ülkelere kıyasla büyük yapısal farklılıkların olmasına rağmen, internet aramalarının Hindistan'daki ev fiyatlarını etkilediğini göstermiştir.

Oust ve Eidjord (2020) Google arama hacmi endekslerinin konut fiyatlarını tahmin etmek ve konut piyasasındaki balonları tespit etmek için kullanılıp kullanılamayacağını incelemiştir. 2006-2007 ABD konut balonuyla ilgili anahtar kelimeler kullanarak verileri analiz etmişlerdir. Test edilen tüm anahtar kelimeler ve endeksler arasında, "Konut Balonu" ve "Emlakçı" için Google arama hacmi ve en iyi performans gösteren on iki arama terimini içeren

yapılandırılmış bir endeksin, balonları doğru tespit etmede en yüksek puanı aldığı tespit edilmiştir. Google aramasının ABD'de konut piyasasının önde gelen göstergesi olarak yerleşik tüketici güven endeksinin önüne geçtiği de görülmüştür.

Bulczak (2021) Google Trends verilerinin emlak piyasalarını tahmin etmedeki yararlılığını araştırmıştır. Google verilerinin yatırımcılar ve politika yapıcılar için ek bir bilgi kaynağı olabileceği tespit edilmiştir. Google Trends verileri, emlak piyasası fiyatları ve satış hacminin önemli bir tahmincisi olarak tanımlanmıştır.

Limnios ve You (2021) ampirik ekonomide arama sorgusu verilerini kullanma eğiliminin artışına istinaden, Google Trends verilerinin konut piyasası modellerine dahil edilmesinin örneklem dışı tahmin yeteneklerini iyileştirip iyileştirmediğini incelemiştir. Sonuç olarak, Google Trends'i konut piyasası modellerine dahil etmenin modellerin örneklem dışı tahmin etme yeteneğini iyileştirmediği tespit edilmiştir.

Rizun ve Baj-Rogowska (2021) Google Trends arama hacmi endeksine göre internet aramalarındaki yoğunluğun dikkate alınarak gayrimenkul fiyatlarında değişikliğe sebep olup olmadığını araştırmışlardır. Endeksin bireysel mülkün satışı veya gayrimenkul piyasası kontrolü ile ilgili kararlar almada geçen zamanın konut fiyatında olabilecek değişimini tahmin etmek için bir belirleyici olabileceği görülmüştür.

Belej (2023) Polonya'daki konut fiyatlarını Google Trends tarafından takip edilen konut anahtar kelimesi için çevrimiçi arama sayısına ve çeşitli klasik makro-ekonomik göstergelere dayanarak yedi şehirden alınan toplam verileri incelemiştir. Analizler vektör otoregresif (VAR) modeli ve Granger nedensellik testi kullanılarak yapılmıştır. Sonuçlar, Google Trends tarafından döndürülen çevrimiçi arama hacminin konut fiyat dinamiklerinin etkili bir öngörücüsü, işsizlik ve ekonomik büyümenin önemli ilave değişkenleri olduğunu göstermiştir.

Nguyen, Nguyen ve Nguyen (2024) Vietnam'daki gayrimenkul kurumsal tahvil piyasasının gelişimi üzerindeki yatırımcı güveninin etkilerini incelemiştir. Ayrıca, gayrimenkul ve kurumsal tahvil gibi konularla ilgili Google Trends arama verilerini kullanarak bir duygu endeksi oluşturulmaya çalışılmıştır. Sonuçlar, gayrimenkul piyasa duygusunun gayrimenkul kurumsal tahvil piyasasının büyümesine, borsa duygusunun ise küçülmesine etki ettiği tespit edilmiştir. Duygunun ve ekonomik faktörlerin gayrimenkul sektöründe kurumsal tahvil gelişimi üzerinde kısa vadeli etkisi de bulunmuştur. Ayrıca, Google arama hacmi verilerine dayanan duygu endeksinin yatırımcıların tutumlarını değil yalnızca ilgi düzeylerini yansıttığı görülmüştür.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşen dünyada tüketicilerin değişen davranışları göz önünde bulundurularak, Google Trends ile arama motoru verilerinin gayrimenkul sektöründe tüketici davranışlarını anlamak için kullanılabileceğini ve bu tür analizler yoluyla sektöre ve kullanıcılara faydalı bilgiler üretilebileceğini göstermektir.

Arama aracı olarak Google Trends kullanılarak ikincil verilere ulaşılmıştır (<https://trends.google.com/trends>). Bu çalışmada, zaman aralığı olarak Mayıs 2020-2025 yılları arasında son beş yıl dikkate alınmıştır. Araştırmada yöntem olarak anahtar kelime aramaları kullanılarak grafik ve tablolar üzerinden analizler yapılmıştır. Anahtar kelime aramalarında “gayrimenkul”, “emlak”, “satılık gayrimenkul”, “kiralık gayrimenkul”, “kiralık emlak”, “satılık emlak”, “kiralık konut”, “satılık konut”, “arsa” ve “tarla” terimleri kullanılmıştır.

Araştırmanın kısıtları ise şu şekildedir. Google Trends üzerinden verilere ulaşılmış, Türkiye özelinde ve son beş yılı kapsayacak şekilde değerlendirmeye alınmıştır. Konuyla ilgili internet üzerinden verilerin değerlendirmeye alınmış olması nedeniyle internet dışı elde edilebilecek bilgilere yer verilememiştir. Aynı zamanda arama motoru olarak Google’ın kullanılmış olması nedeniyle diğer arama motorlarından elde edilebilecek veriler dikkate alınamamıştır. Bu çalışmada arama terimlerinin her biri için GSVI’ler Mayıs 2020 ile Mayıs 2025 aralığını kapsayan son beş yıla ait zaman aralığında Google Trends’ten indirilmiş ve Türkiye ile sınırlandırılmıştır.

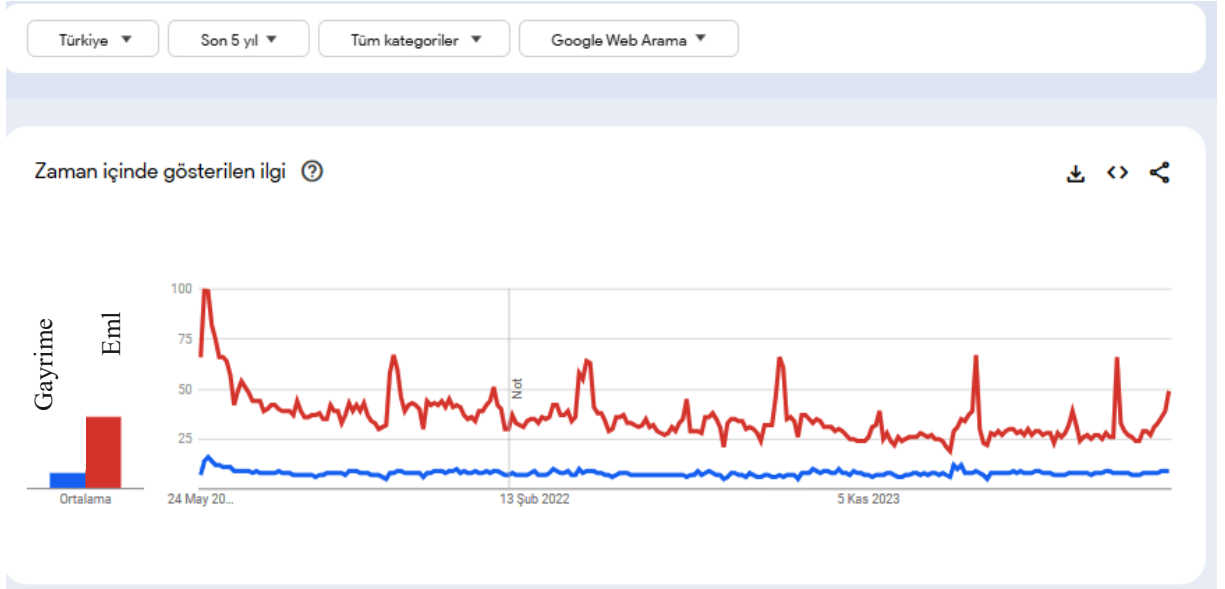
4. BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında Google Trends üzerinden elde edilen verilerin incelenmesi yapılmıştır.

Sektörle ilgili temel çerçevede ilişkili olan iki kavram gayrimenkul ve emlak için arama sonuçları alınmıştır. Aşağıda verilmiş olan Şekil 1 son beş yıla ilişkin yapılan aramalarda bu kavramların grafiğini göstermektedir. Gayrimenkul için ortalamanın 8, emlak kavramı için ortalamanın 36 olduğu görülmüştür. Bu ortalamalar kavramların popülaritelerini göstermektedir. Grafiğe göre zaman içerisinde aramalar emlak kavramı üzerinden gayrimenkul kavramına göre daha yoğunlukla yapılmıştır. Google trends verilerine göre, incelenen iki kavram arasından emlak kavramı tüketici tarafından daha fazla sorgulanmaktadır. Buna istinaden, kavramın daha popüler olarak kullanıldığı söylenebilir. Grafiğe göre, gayrimenkul kavramı üzerinden değişim yıllara göre ele alındığında, dikkat çekici değilken; emlak

aramalarında ise iniş çıkışların varlığının aramalarda zaman zaman değişimlerin ciddi olduğunu göstermektedir.

Şekil 1: Gayrimenkul ve Emlak Kavramları İçin Google Trendler (Mayıs/2020–Mayıs/2025)

Kaynak: Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli gayrimenkul kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 1’de en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Bu bağlamda belirtilen yüzde rakamlar şehirlerin arama yapıldığı dönem aralığında ne kadar popüler olduklarını gösterir. 100 değeri en yüksek popülerliği verirken 0 değeri ise yeterli veri olmadığını tarif eder. Tablo 1’e göre gayrimenkul kavramının en çok arandığı şehir %28 ile Bursa, en az aramanın ise %6 ile Tokat ve Amasya’da yapıldığı görülmüştür.

Tablo 1: Gayrimenkul Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Gayrimenkul (%)	Sıra	Şehir	Gayrimenkul (%)
1	Bursa	28	77	Yozgat	10
2	Denizli	27	78	Afyonkarahisar	8
3	Gaziantep	24	79	Bayburt	8
4	Sakarya	24	80	Amasya	6
5	Mersin	23	81	Tokat	6

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli emlak kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 2’de en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 2’ye göre emlak kavramının en çok arandığı şehir %94 ile Amasya ve Tokat, en az aramanın ise %72 ile Bursa olduğu görülmüştür.

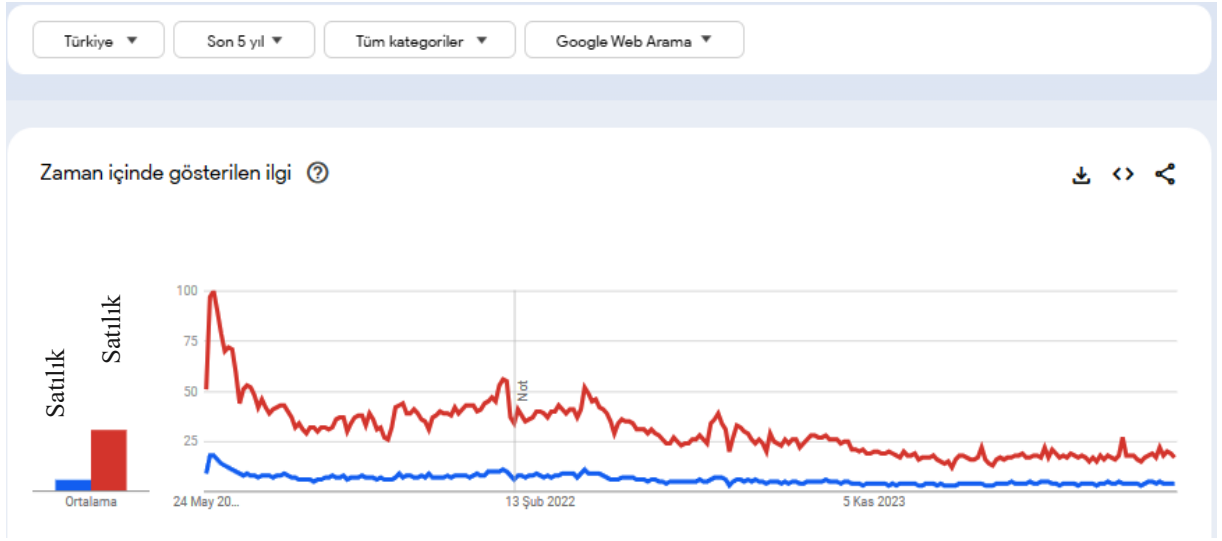
Tablo 2: Emlak Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Emlak (%)	Sıra	Şehir	Emlak (%)
1	Amasya	94	77	Ordu	77
2	Tokat	94	78	Gaziantep	76
3	Afyonkarahisar	92	79	Sakarya	76
4	Bayburt	92	80	Denizli	73
5	Niğde	90	81	Bursa	72

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Aşağıda verilmiş olan Şekil 2 son beş yıla ilişkin yapılan aramalarda satılık gayrimenkul ve satılık emlak kavramlarına ilişkin grafiği göstermektedir. Satılık gayrimenkul için ortalamanın 6, satılık emlak kavramı için ortalamanın 30 olduğu görülmüştür. Buna göre satılık emlak kavramının satılık gayrimenkul kavramından daha popüler olduğu söylenebilir. Grafiğe göre, zaman içerisinde yapılan aramalarda satılık emlak kavramının da 2023 yılından sonra neredeyse yatay bir seyir izlediği keskin iniş çıkışların yaşanmadığı görülmektedir.

Şekil 2: Satılık Gayrimenkul ve Satılık Emlak Kavramları İçin Google Trendler (Mayıs/2020-Mayıs/2025)

Kaynak: Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli satılık gayrimenkul kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 3'te en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 3'e göre satılık gayrimenkul kavramının en çok arandığı şehir %35 ile Denizli ve hiç aramanın yapılmadığı şehirlerin ise Iğdır, Ardahan, Bayburt ve Tunceli olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Satılık Gayrimenkul Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Satılık Gayrimenkul (%)	Sıra	Şehir	Satılık Gayrimenkul (%)
1	Denizli	35	77	Tokat	0
2	Trabzon	26	78	Tunceli	0
3	Aksaray	25	79	Bayburt	0
4	Ordu	23	80	Ardahan	0
5	Kayseri	22	81	Iğdır	0

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli satılık emlak kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 4'te en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 4'e göre satılık emlak kavramının en çok arandığı şehirler %100 ile Tunceli, Bayburt, Ardahan ve Iğdır olurken, en az aramanın ise %65 ile Denizli olduğu görülmüştür.

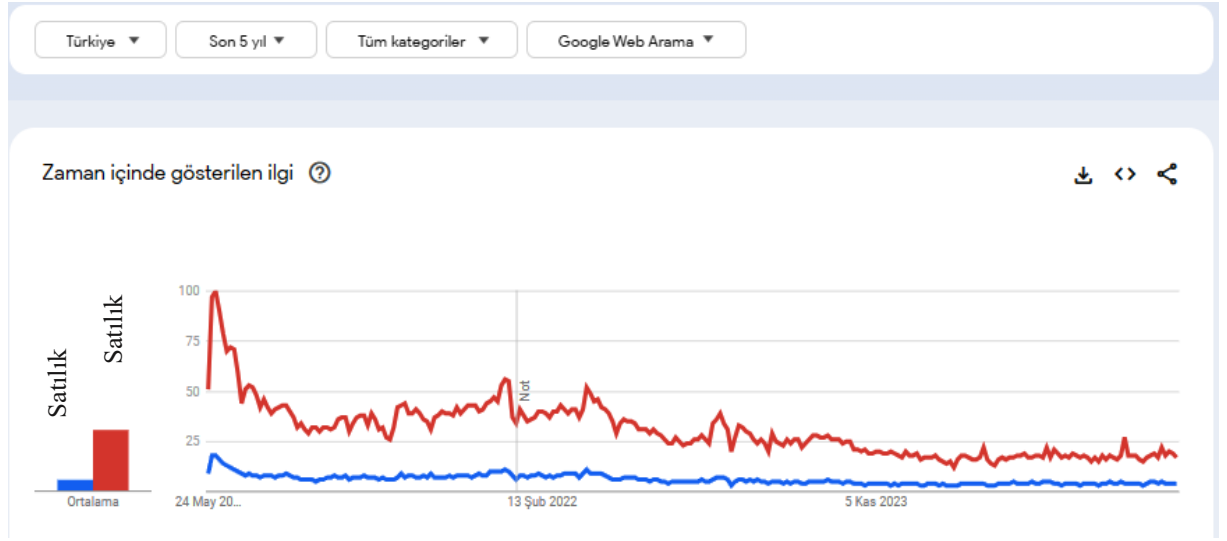
Tablo 4: Satılık Emlak Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Satılık Emlak (%)	Sıra	Şehir	Satılık Emlak (%)
1	Tunceli	100	77	Diyarbakır	78
2	Bayburt	100	78	Ordu	77
3	Ardahan	100	79	Aksaray	75
4	Iğdır	100	80	Trabzon	74
5	Tokat	95	81	Denizli	65

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Aşağıda verilmiş olan Şekil 3 son beş yıla ilişkin yapılan aramalarda kiralık gayrimenkul ve kiralık emlak kavramlarına ilişkin grafiği göstermektedir. Kiralık gayrimenkul için ortalamanın 6, kiralık emlak kavramı için ortalamanın 48 olduğu görülmüştür. Buna göre kiralık emlak kavramının kiralık gayrimenkul kavramından daha popüler olduğu söylenebilir. Grafiğe göre, zaman içerisinde yapılan aramalarda kiralık emlak kavramının aşırı dalgalanma seyri izlediği görülmektedir.

Şekil 3: Kiralık Gayrimenkul ve Kiralık Emlak Kavramları İçin Google Trendler
(Mayıs/2020-Mayıs/2025)

Kaynak: Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli kiralık gayrimenkul kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 5'te en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 5'e göre kiralık gayrimenkul kavramının en çok arandığı şehir %28 ile Denizli olurken, hiç aramanın yapılmadığı şehirlerin ise Artvin, Bingöl, Kilis, Muş ve Bitlis olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Kiralık Gayrimenkul Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Kiralık Gayrimenkul (%)	Sıra	Şehir	Kiralık Gayrimenkul (%)
1	Denizli	28	77	Bitlis	0
2	Trabzon	19	78	Muş	0
3	Sakarya	19	79	Kilis	0
4	Aksaray	18	80	Bingöl	0
5	Kars	18	81	Artvin	0

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli kiralık emlak kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 6’da en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 6’ya göre kiralık emlak kavramının en çok arandığı şehirler %100 ile Tunceli, Burdur, Bayburt, Gümüşhane ve Yozgat olurken, en az aramanın ise %72 ile Denizli olduğu görülmüştür.

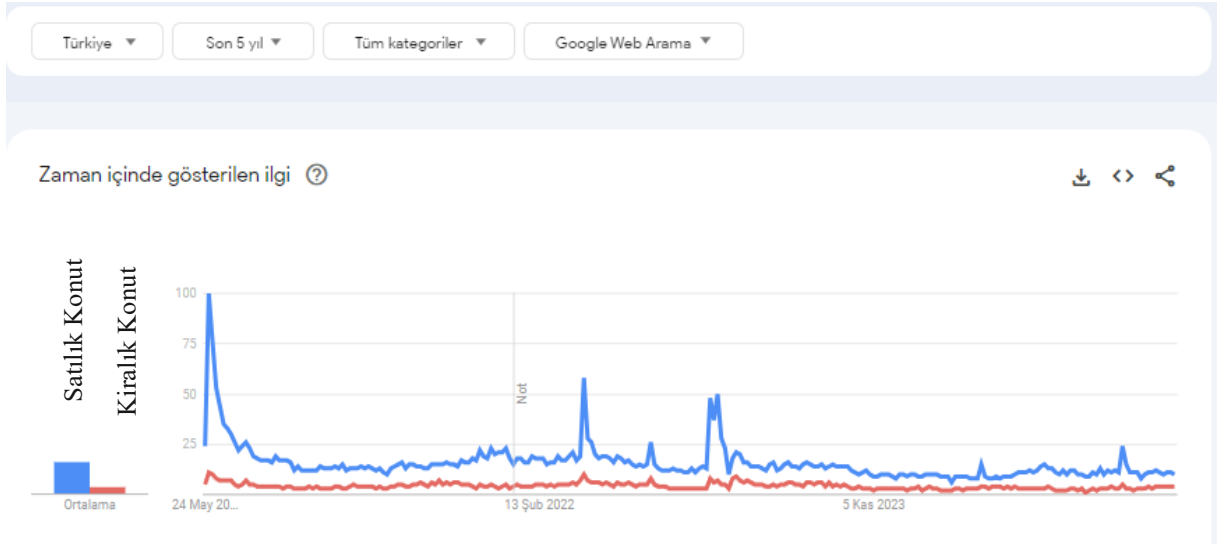
Tablo 6: Kiralık Emlak Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Kiralık Emlak (%)	Sıra	Şehir	Kiralık Emlak (%)
1	Tunceli	100	77	Aksaray	82
2	Burdur	100	78	Kars	82
3	Bayburt	100	79	Trabzon	81
4	Gümüşhane	100	80	Sakarya	81
5	Yozgat	100	81	Denizli	72

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Aşağıda verilmiş olan Şekil 4 son beş yıla ilişkin yapılan aramalarda satılık konut ve kiralık konut kavramlarına ilişkin grafiği göstermektedir. Satılık konut için ortalamanın 16, kiralık konut kavramı için ortalamanın 4 olduğu görülmüştür. Grafiğe göre 2023 yılından itibaren satılık ve kiralık konut aramalarının düşük oranlarda ve neredeyse birbirlerine paralel olacak şekilde arandığı söylenebilir.

Şekil 4: Satılık Konut ve Kiralık Konut Kavramları İçin Google Trendler (Mayıs/2020-Mayıs/2025)

Kaynak: Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli satılık konut kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 7’de en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 7’ye göre satılık konut kavramının en çok arandığı şehirler %100 ile Tunceli, Bayburt, Bitlis, Iğdır ve Kilis olurken, en az aramanın ise %55 ile Ardahan olduğu görülmüştür.

Tablo 7: Satılık Konut Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Satılık Konut (%)	Sıra	Şehir	Satılık Konut (%)
1	Tunceli	28	77	Muğla	77
2	Bayburt	19	78	Kocaeli	76
3	Bitlis	19	79	Diyarbakır	73
4	Iğdır	18	80	Kastamonu	60
5	Kilis	18	81	Ardahan	55

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli kiralık konut kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 8’de en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş

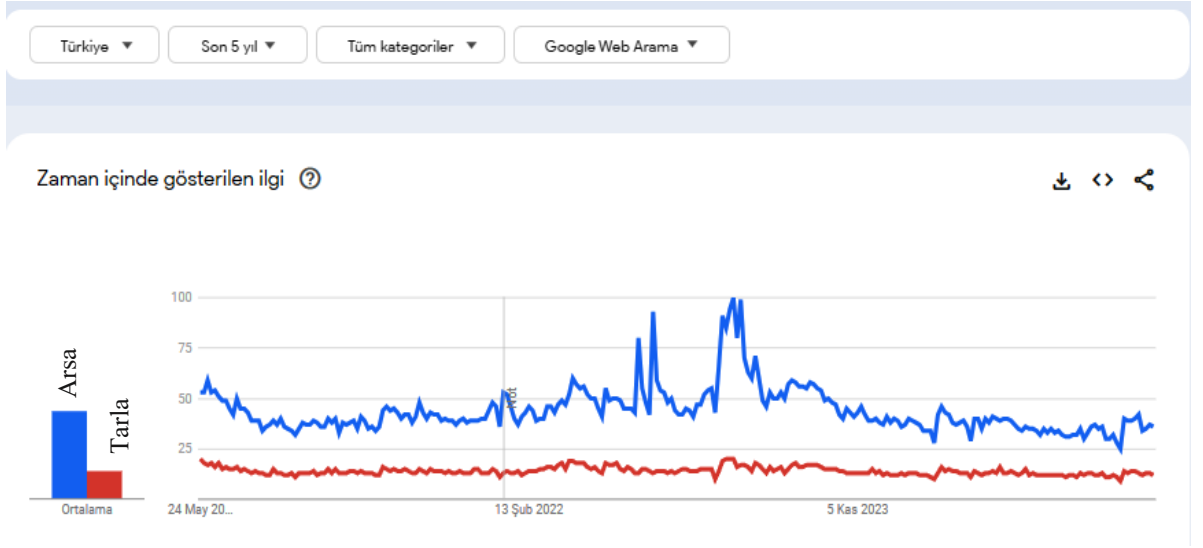
şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 8'e göre kiralık konut kavramının en çok arandığı şehir %45 ile Ardahan olurken, hiç kiralık konut aramasının yapılmadığı şehirlerin ise Şırnak, Hakkâri, Kilis, Iğdır ve Bitlis olduğu görülmüştür.

Tablo 8: Kiralık Konut Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Kiralık Konut (%)	Sıra	Şehir	Kiralık Konut (%)
1	Ardahan	45	77	Bitlis	0
2	Kastamonu	40	78	Iğdır	0
3	Diyarbakır	27	79	Kilis	0
4	Kocaeli	24	80	Hakkâri	0
5	İstanbul	23	81	Şırnak	0

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Aşağıda verilmiş olan Şekil 5 son beş yıla ilişkin yapılan aramalarda arsa ve tarla kavramlarına ilişkin grafiği göstermektedir. Arsa kavramı için ortalamanın 44, tarla kavramı için ortalamanın 14 olduğu görülmüştür. Buna göre arsa kavramının tarla kavramından daha popüler olduğu söylenebilir. Grafiğe göre 2022 ve 2023 yılları arasında arsa sorgulamalarının ciddi anlamda inişli çıkışlı olduğu, sonrasında ise daha düzenli bir seyir izlediği görülmektedir. Tarla sorgulamalarında ise düzenli bir arama seyri olduğu söylenebilir.

Şekil 5: Arsa ve Tarla Kavramları İçin Google Trendler (Mayıs/2020-Mayıs/2025)**Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli arsa kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 9’da en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir oranları ile verilmiştir. Tablo 9’a göre arsa kavramının en çok arandığı şehir %89 ile Van olurken, en az aramanın ise %54 ile Elâzığ olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Arsa Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Kiralık Konut (%)	Sıra	Şehir	Kiralık Konut (%)
1	Van	89	77	Eskişehir	60
2	Düzce	87	78	Bilecik	59
3	Bitlis	86	79	Edirne	58
4	Karabük	86	80	Burdur	55
5	Trabzon	86	81	Elâzığ	54

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

Türkiye geneli tarla kavramı aramalarının ağırlıklı olarak hangi şehirlerden yapıldığı detaylandırıldığında Tablo 10’da en çok aramanın yapıldığı ilk beş şehir ve son beş şehir

oranları ile verilmiştir. Tablo 10'a göre tarla kavramının en çok arandığı şehir %46 ile Elâzığ olurken, en az aramanın ise %11 ile Van olduğu görülmüştür.

Tablo 10: Tarla Kavramının Şehirlere Göre Arama Oranları: İlk ve Son 5 Şehir

Sıra	Şehir	Kiralık Konut (%)	Sıra	Şehir	Kiralık Konut (%)
1	Elâzığ	46	77	Trabzon	14
2	Burdur	45	78	Ordu	14
3	Edirne	42	79	Zonguldak	14
4	Bilecik	41	80	Düzce	13
5	Bursa	40	81	Van	11

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir. **Kaynak:** Google Trends, 28 Mayıs 2025

4. SONUÇ

Dijital çağla birlikte dijital pazarlama ve sosyal medya pazarlaması işletmeler için bir taraftan karmaşa getirirken diğer taraftan coğrafi sınırlardan bağımsız olarak yeni fırsatlar sunmaktadır. İşletmeler yapay zekâ destekli algoritmalar vasıtasıyla bilinçli kararlar almak için tüketici davranışlarını, tercihlerini, satın alma modellerini izlemekte, kişiye özel ve etkileşimli kampanyalar oluşturabilmektedirler. Büyük miktarda veri analiz edebilmekte, daha dikkat çekici ve alakalı deneyimler sunabilmektedirler (Antczak, 2024; Dašić vd., 2023). Dijital pazarlama tüketicilerin daha bilinçli satın alma kararları vermesini sağlarken, diğer taraftan tüketiciler ve işletmeler arasındaki etkileşim ve sadakatin artmasını sağlamaktadır. İşletmeler dijital pazarlamayı benimsediklerinde, küresel pazarlara girme, müşterilerle daha güçlü ilişkiler kurma ve daha kişiselleştirilmiş ve etkili pazarlama stratejileri geliştirebilirler (Antczak, 2024).

Bu çalışmada Türkiye’de Google Trends’e dayalı gayrimenkul sektöründe tüketicilerin arama motorlarını kullanarak tercihlerinin neler olduğuna dair değerlendirmeleri yapılmıştır. Yapılan sorgulamalara göre, gayrimenkul sektöründe tüketicinin daha çok kullandığı kavramın emlak olduğu görülmektedir. Gayrimenkul kavramının en çok arandığı şehir Bursa, en az aranan şehirlerin Tokat ve Amasya; emlak kavramının en çok arandığı şehir Amasya ve Tokat, en az aranan şehrin Bursa olduğu görülmüştür.

Satılık değerlendirmelerinde, satılık emlak kavramının satılık gayrimenkul kavramından daha popüler olduğu görülmektedir. Satılık gayrimenkul kavramının en çok arandığı şehir Denizli ve hiç aranmayan şehirlerin Iğdır, Ardahan, Bayburt ve Tunceli; satılık emlak kavramının en çok arandığı şehirler Tunceli, Bayburt, Ardahan ve Iğdır, en az aranan şehrin Denizli olduğu görülmüştür. Satılık konut kavramının en çok arandığı şehirler ise Tunceli, Bayburt, Bitlis, Iğdır ve Kilis, en az aranan şehrin Ardahan olduğu görülmüştür.

Kiralık değerlendirmelerinde, kiralık emlak kavramının kiralık gayrimenkul kavramından daha popüler olduğu görülmektedir. Kiralık gayrimenkul kavramının en çok arandığı şehir Denizli, hiç aranmayan şehirlerin Artvin, Bingöl, Kilis, Muş ve Bitlis; Kiralık emlak kavramının en çok arandığı şehirler Tunceli, Burdur, Bayburt, Gümüşhane ve Yozgat, en az aranan şehrin Denizli olduğu görülmüştür. Kiralık konut kavramının en çok arandığı şehir ise Ardahan, hiç aranmayan şehirlerin Şırnak, Hakkâri, Kilis, Iğdır ve Bitlis olduğu görülmüştür.

Arazi anlamında toprağa ilişkin yapılan değerlendirmelerde, arsa kavramının tarla kavramından daha popüler olduğu görülmektedir. Arsa kavramının en çok arandığı şehir Van,

en az aranan şehrin Elâzığ; tarla kavramının en çok arandığı şehrin Elâzığ, en az aranan şehrin ise Van olduğu görülmüştür.

Bütün bu sonuçlar neticesinde görülmektedir ki tüketicilerin gayrimenkule ilişkin yaptıkları aramalar sektörde faaliyette bulunan işletmelere yol gösterici niteliktedir. Şöyle ki; hangi kavramları kullanırlarsa arama motorlarında ilk sıralara yerleşebilecekleri, hangi şehirlerde ağırlıklı olarak tüketicinin ne tür gayrimenkul aradığı veya aramadığı üzerine dijitalleşmelerine yön verebileceklerdir.

Uygulayıcılar ve araştırmacılar için verilebilecek öneriler arasında şunlar sayılabilir. Gayrimenkul sektöründe bulunan işletmeler potansiyel ve mevcut müşterilerine kolay ve hızlı bir şekilde erişebilmek adına kullanışlı bir web sitesi oluşturmalarıdır. Aynı zamanda bu siteye ulaşabilmek için arama yapan kişilerin dikkatini çekebilmek için uygun kavramları tespit ederek görünürlüklerini arttırmaları daha çok potansiyel müşteriye ulaşmak adına önemlidir.

Araştırmacılar için, farklı dönem ve ülkeler için Google Trends üzerinden çalışma yapılabilir. Diğer taraftan farklı arama motorlarının da dahil olduğu çalışmalar yapılabilir. Arama motorları genelinde yapılan çalışma, sosyal medya kanallarının değerlendirilmesi şeklinde de yapılabilir. Mevcut çalışmanın öncü nitelikte olması, aynı kriterler ile gelecek dönemlerde yapılan çalışma sonuçlarının kıyaslanarak değişimin yönü üzerine değerlendirmeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ali, Z., S., & Song, J. (2022). Digital platforms and real estate industry during COVID-19. *International Real Estate Review*, 25(4), 499 – 523.
- Antczak, B. (2024). The influence of digital marketing and social media marketing on consumer buying behavior. *Journal of Modern Science*, 2(56), 310-335. <https://doi.org/10.13166/jms/189429>
- Askitas, N., & Zimmermann, K. F. (2009). Google econometrics and unemployment forecasting. *Applied Economics Quarterly*, 55(2), 107-120.
- Asur, S., & Huberman, B. A. (2010). Predicting the future with social media. 2010 IEEE/WIC/ACM International Conference on Web Intelligence and Intelligent Agent Technology, 492-499. <https://doi.org/10.1109/WI-IAT.2010.63>
- Babu, V., P., & Ramamoorthy, R. (2020). A study on social media and digital marketing. *Malaya Journal of Matematik*, S(2), 3193-3195. <https://doi.org/10.26637/MJM0S20/0821>
- Baker, S., R., & Fradkin, A. (2017). The impact of unemployment insurance on job search: evidence from Google search data. *The Review of Economics and Statistics*, 99(5), 756-768. https://doi.org/10.1162/REST_a_00674
- Bala, M., & Verma, D. (2018). A critical review of digital marketing. *International Journal of Management, IT & Engineering*, 8(10), 321-339.
- Beharay, A. & Tilak, P. (2021). A study on influence of social media on digital marketing. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 12(6), 4810-4816.
- Belej (2023). Predicting housing price trends in Poland: Online social engagement - Google Trends. *Real Estate Management and Valuation*, 31(4), 73-87. <https://doi.org/10.2478/remav-2023-0032>
- Beracha, E., & Wintoki, M., B. (2013). Forecasting residential real estate price changes from online search activity. *Journal of Real Estate Research*, 35(3), 283-312. <https://doi.org/10.1080/10835547.2013.12091364>
- Berthon, P., R., Pitt, L., F., Plangger, K. & Shapiro, D. (2012). Marketing meets Web 2.0, social media, and creative consumers: Implications for international marketing strategy. *Business Horizons*, 55, 261-271. <https://doi.org/10.1080/10835547.2013.12091364>
- Brochado, A. (2020). Google search based sentiment indexes. *IIMB Management Review*, 32, 325 – 335. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2019.10.015>
- Bulczak, G., M. (2021). Use of Google trends to predict the real estate market: Evidence from the United Kingdom. *International Real Estate Review*, 24(4), 613 – 631.
- Campaign Monitor (2019). The new rules of email marketing. (campaignmonitor.com, 2025). <https://www.campaignmonitor.com/resources/guides/email-marketing-new-rules/> (erişim tarihi: 02/06/2025)

- Castelnuovo, E., & Tran, T. D. (2017). Google it up! A Google Trends-based uncertainty index for the United States and Australia. *Economics Letters*, 161, 149-153. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2017.09.032>
- Choi, H., & Varian, H. (2009). Predicting initial claims for unemployment benefits. <https://static.googleusercontent.com/media/research.google.com/tr/archive/papers/initialclaimsUS.pdf> (erişim: 01/03/2025)
- Çınar, B., & Yenipınar, U. (2018). Türkiye Turistik Destinasyon İmajının Google Trends Yoluyla İncelenmesi. Birdir, K. (Ed.) 2. Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik Kongresi (Futourism 2018) Bildiriler Kitabı, 683-690, içinde. Mersin Üniversitesi Yayınları Yayın No: 51.
- Das, P., Ziobrowski, A., & Coulson, N. E. (2015). Online information search, market fundamentals and apartment real estate. *J Real Estate Finan Econ*, 51, 480 – 502. <https://doi.org/10.1007/s11146-015-9496-1>
- Dašić, D., Vučić, V., Turčinović, Ž., & Tošić, M. (2023). Digital marketing - marketing opportunities and the power of digital consumers. *Ekonomika poljoprivrede*, 70(4), 1187-1199. <https://doi.org/10.59267/ekoPolj23041187D>
- Dergiades, T., Milas, C., & Panagiotidis, T. (2015). Tweets, Google trends, and sovereign spreads in the GIIPS. *Oxford Economic Papers*, 67(2), 406-432. <https://doi.org/10.1093/oep/gpu0466>
- Desai, V. (2019). “Digital marketing: A review” published in *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, Special Issue Fostering Innovation, Integration and Inclusion Through Interdisciplinary Practices in Management, March 2019, 196-200. <https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd23100.pdf>
- Desembrianita, E., Mulyono, S., Putra, W. P., & Tarjono, T. (2024). Influence of digital marketing, consumer trust, and brand loyalty on purchase intention (Case study of green product consumers). *International Journal of Business, Law, and Education*, 5(2), 2003 - 2015. <https://doi.org/10.56442/ijble.v5i2.775>
- Doğu-Öztürk, İ. (2023, 3 Ekim). Gayrimenkul Sektörü Dijital Dünyadan Nasıl Faydalaniyor?. (2024). <https://emsal.com/gayrimenkul-sektoru-dijital-dunyadan-nasil-faydalaniyor/> (erişim tarihi: 20/12/2024)
- Durai, T. & King, R. (2015). Impact of digital marketing on the growth of consumerism, *Madras University Journal Of Business And Finance*, 3(2), 94-103.
- Eser, N. & Kanca, B. (2022). Google trendler verileri ile ekoturizm kavramının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 798-814.
- Ettredge, M., Gerdes, J., & Karuga, G. (2005). Using Web-based search data to predict macroeconomic statistics. *Communications of the Acm*, 48(11), 87-92.
- Feng, Y., Li, G., Sun, X., & Li, J. (2019). Forecasting the number of inbound tourists with Google Trends. *Procedia Computer Science*, 162, 628–633. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.12.032>

- Franzén, A. (2023). Big data, big problems: Why scientists should refrain from using Google Trends. *Acta Sociologica*, 66(3), 343 – 347. <https://doi.org/10.1177/00016993221151118>
- Gajera, D., & Malek, M. (2018). A Study on consumer behaviour in real estate for Vadodara city. *Univers Rev*, 7(12), 956-969.
- Goel, S., Hofman, J.M., Lahaie, S., Pennock, D., M., & Watts, D., J. (2010). Predicting consumer behavior with Web search. *PNAS*, 107(41), 17486-17490. <https://doi.org/10.1073/pnas.1005962107>
- Hohenstatt, R., Kasbauer, M., & Schcifers, W. (2011). “Geco” and its potential for real estate research: evidence from the U.S. housing market. *The Journal of Real Estate Research*, 33(4), 471-506.
- Hollander, J., B., Potts, R., Hartt, M., Situ, M., & Seto, A. (2023). The role of bots in U.S. real estate development online communication, *Computers, Environment and Urban Systems*, 99, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2022.101918>
- Hölzl, J., Keusch, F., & Sajons, C. (2025). The (mis)use of Google Trends data in the social sciences - A systematic review, critique, and recommendations. *Social Science Research*, 126, 1-22, 103099. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2024.103099>
- Kanat, B. (2022, 22 Mart). Gayrimenkul Sektöründe Dijital Pazarlama Uygulamaları. <https://www.emlakcilikegitimi.com/gayrimenkul-sektorunde-dijital-pazarlama-uygulamaları/> (Erişim tarihi: 20/12/2024).
- Koç, M. (2025, 20 Şubat). En iyi arama motorları (2025 için 25+ arama motoru). *İkas*. <https://ikas.com/tr/blog/en-iyi-arama-motorlari> (Erişim tarihi: 26/02/2025)
- Likos, M., Nakip, M., & Gökmen, A. (2019). Real estate marketing and factors impacting real estate purchasing: An application on Turkey. *International Journal of Applied Management Sciences and Engineering*, 6(2), 15-35. <https://doi.org/10.4018/IJAMSE.2019070102>
- Limnios, A., C., & You, H. (2021). Can google trends improve housing market forecasts?. *Curiosity: Interdisciplinary Journal of Research and Innovation*, 2, 1-18. <https://doi.org/10.36898/001c.21987>
- Liu, K. (2024). The measurement errors of google trends data. *Discover Data*, 2(7). <https://doi.org/10.1007/s44248-024-00013-3>
- Mellon, J. (2014). Internet search data and issue salience: The properties of Google Trends as a measure of issue salience. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 24(1), 45-72. <https://doi.org/10.1080/17457289.2013.846346>
- National Association of Realtors, (2024). Profile of home Buyers and Sellers 2024. https://www.nar.realtor/sites/default/files/2024-11/2024-profile-of-home-buyers-and-sellers-highlights-11-04-2024_2.pdf (Erişim tarihi:20/04/2025)

- Nguyen, N. T, Nguyen, A., T. & Nguyen, D., T. (2024). The growth of the real estate corporate bond market in Vietnam: The role of investor sentiment. *Review of Behavioral Finance*, 16(4), 712-732. <https://doi.org/10.1108/RBF-10-2023-0280>
- Ologunebi, J., & Ebenezer, T. (2023). Digital marketing strategies, plan and implementations: A case study of Jumia Group and ASDA UK, Munich Personal RePEc Archive (MPRA) Paper No. 118771, 1-45. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/118771/> (Erişim Tarihi: 07/05/2025).
- Oust, A., & Eidjord, O., M. (2020). Can Google search data be used as a housing bubble indicator?. *International Real Estate Review*, 23(2), 267-308.
- Petrosyan, A. (2024, 12 Aralık). Global number of internet users 2005-2024. Statista. <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/#:~:text=As%20of%202024%2C%20the%20estimated,percent%20of%20the%20global%20population> (Erişim tarihi: 27/04/2025).
- Rakić, M., & Rakić, B. (2019). The market power of digital consumers in 24/7/365 connected world. *Megatrend Review*, 16(2), 79-100. <https://doi.org/10.5937/MegRev1902079R>
- Rizun ve Baj-Rogowska (2021). Can web search queries predict prices change on the real estate market?. 9, 70095-70117. IEEE Access, <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3077860>
- Silvia, S. (2019). The importance of social media and digital marketing to attract millennials' behavior as a consumer. *Journal of International Business Research and Marketing*, 4(2), 7-10. <http://dx.doi.org/10.18775/jibrm.1849-8558.2015.42.3001>
- Silva, E., S., Hassani, H., Madsen, D., Ø., & Gee, L. (2019). Googling fashion: Forecasting fashion consumer behaviour using google trends. *Social Sciences*, 8(111), 1-23. <https://doi.org/10.3390/socsci8040111>
- Tandon, N., Kaur, S., & Verma, R. (2020). Analysis of relationship between digital marketing and customer relationship management. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 29(8) 412-418.
- Truong, H., T. (2022). Theoretical foundations of real estate market behavior. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2132590. <https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2132590>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 06.03.2025).
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. (2024). Dijital 2024: Küresel Görünüm Raporu, [Pdf belgesi]. <https://www.tisk.org.tr/dokuman/dijital-2024-kuresel-gorunum-raporu.pdf> (Erişim tarihi: 26/02/2025)
- UAB Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2024, Temmuz 12). Nüfusumuzun yüzde 86,5'i çevrimiç; yüzde 93,8'i Mobil. (2025). <https://sgb.uab.gov.tr/haberler/nufusumuzun-yuzde-86-5-i-cevrimici-yuzde-93-8-i-mobil> (Erişim tarihi: 26/02/2025).

- Ullah, F., Sepasgozar, S., M., E., & Wang, C. (2018). A systematic review of smart real estate technology: Drivers of, and barriers to, the use of digital disruptive technologies and online platforms. *Sustainability*, 10, 3142. <https://doi.org/10.3390/su10093142>
- Ünvan, Y. A., & Badlo, Y. (2021). Digital marketing and social media: A review: Digital marketing and social media. *E-Business Technologies Conference Proceedings*, 1(1), 61–66. <https://ebt.rs/journals/index.php/conf-proc/article/view/83>
- Venkataraman, M., Panchapagesan, V., & Jalan, E. (2018). Does internet search intensity predict house prices in emerging markets? A case of India. *Property Management*, 36(1), 103-118. <https://doi.org/10.1108/PM-01-2017-0003>
- Vikipedi. (2025, Nisan 23). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Twitter> (Erişim tarihi: 31/05/2025)
- Vikipedi. (2024, Aralık 5). https://tr.wikipedia.org/wiki/İnternet_sitesi (Erişim tarihi: 03/06/2025)
- Vikipedi. (2024, Kasım 5). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gayrimenkul> (Erişim tarihi: 03/06/2025)
- Wu, L., & Brynjolfsson, E. (2015). The future of prediction: How google searches foreshadow housing prices and sales. *Economic Analysis of the Digital Economy içinde*, 89-118, National Bureau of Economic Research.
- Yannopoulos, P., (2011). Impact of the internet on marketing strategy formulation. *International Journal of Business and Social Science*, 2(18), 1-7).
- Yu-Cheong Yeung, T. (2019). Measuring Christian religiosity by google trends. *Review of Religious Research*, 61, 235–257. <https://doi.org/10.1007/s13644-019-00379-w>
- <https://trends.google.com/trends> (Erişim tarihi: 28/05/2025; 31/05/2025)

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 37-61

Yıl: 2025

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALPIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2025, Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

UYGULAMALI EĞİTİMDE DİJİTAL BECERİLERİN ROLÜ: ÖĞRENCİLERİN İŞ DÜNYASINA HAZIRLANMASI¹

Mehmet Oğuzhan İLBAN

*Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü*

ORCID: 0000-0002-7557-9817

iban@balikesir.edu.tr

Sevgi SEZER

*Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Finans ve Bankacılık Bölümü*

ORCID: 0000-0001-6958-3329

sevgi.sezer@balikesir.edu.tr

ÖZET

Günümüzde sosyal ve ekonomik yaşamın her alanında dijital bir dönüşüm yaşanmaktadır. Dijital dönüşüm sürecinde iş yaşamında kullanılan yazılım ve programlar önemli işlevleri yerine getirerek, işlerin daha profesyonel ve hızlı bir şekilde yürütülmesinde öncü rol üstlenmektedir. Bu doğrultuda bu yazılım ve programları kullanabilecek nitelikli bireyler istihdamda tercih edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, dijital becerilerin iş dünyasındaki önemini ve uygulamalı eğitim modellerinin öğrencilerin istihdam edilebilirliğine katkılarını analiz etmektir. Özellikle uygulamaları bilimler fakültelerinde bölümleri bulunan; Finans ve Bankacılık, Uluslararası Ticaret, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik gibi alanlarda dijital araçların ve yazılımların eğitime entegrasyonunun önemi vurgulanacaktır. Mikro Yazılım gibi yerel yazılım çözümlerinin eğitime dahil edilmesiyle öğrencilerin sektörel ihtiyaçlara daha iyi yanıt verebileceği öne sürülmektedir.

BUBYO Eğitiminin Dijital Çağ Sürecine Entegrasyonu

Dijital dönüşüm, eğitim ve iş dünyası arasındaki bağı yeniden tanımlayan bir süreçtir. Eğitim kurumlarının sektörel yazılımları müfredatlarına entegre ederek öğrencilerin dijital beceriler kazanmalarını sağlaması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli kazanımlar sunmaktadır. Özellikle Mikro Yazılım gibi yerel yazılımların uygulamalı eğitimde kullanılması, Türkiye'de hem bireysel yetkinliklerin artırılmasına hem de iş dünyasının dijitalleşme sürecine katkıda bulunacaktır. Uygulamalı eğitim modellerinin yaygınlaştırılması ve dijital araçların eğitime entegrasyonu, mezunların istihdam edilebilirliklerini artırmada kritik bir rol üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Beceri, İstihdam, Yapararak Öğrenme

¹ Bu çalışma; Balıkesir Üniversitesi, BAP Biriminin desteklediği 2022/029 sayılı “BUBYO Eğitiminin Dijital Çağ Sürecine Entegrasyonu” başlıklı projesinin kapanış makalesidir.

THE ROLE OF DIGITAL SKILLS IN APPLIED EDUCATION: PREPARING STUDENTS FOR THE WORLD OF BUSINESS

Mehmet Oğuzhan İLBAN

Prof. Dr., Balıkesir University, Burhaniye Faculty of Applied Sciences,

Department of Gastronomy and Culinary Arts

ORCID: 0000-0002-7557-9817

iban@balikesir.edu.tr

Sevgi SEZER

Assoc. Prof. Dr., Balıkesir University, Burhaniye Faculty of Applied Sciences,

Department Of Banking And Finance

ORCID: 0000-0001-6958-3329

sevgi.sezer@balikesir.edu.tr

ABSTRACT

Today, there is a digital transformation in every aspect of social and economic life. In the process of digital transformation, software and programs used in business life fulfill important functions and play a leading role in conducting business in a more professional and faster way. In this direction, qualified individuals who can use these software and programs prefer employment. The aim of this study is to analyze the importance of digital skills in the business world and the contribution of applied education models to the employability of students. The importance of integrating digital tools and software into education will be emphasized, especially in fields such as Finance and Banking, International Trade, Gastronomy and Culinary Arts, Tourism Management and Hotel Management, which have departments in faculties of applied sciences. It is argued that by incorporating local software solutions such as Mikro Software into education, students can better respond to sectoral needs.

Digital transformation is a process that redefines the link between education and business. The fact that educational institutions integrate sectoral software into their curricula and enable students to gain digital skills offers significant gains at both individual and societal levels. In particular, the use of local software such as Mikro Software in applied education will contribute to both increasing individual competencies and the digitalization process of the business world in Turkey. The dissemination of applied education models and the integration of digital tools into education play a critical role in increasing the employability of graduates

Key Words: *Digitalization Transformation, Digital Skills, Employment, Learning by Doing*

1. GİRİŞ

Dijital dönüşüm, teknolojinin toplumsal ve ekonomik yapılar üzerindeki etkisiyle hızla tüm sektörleri şekillendirmeye devam etmektedir. İş dünyasında yapay zekâ, bulut bilişim, nesnelerin interneti (IoT) ve büyük veri analitiği gibi teknolojiler, işletmelerin iş yapış biçimlerini yeniden tanımlarken, eğitim sistemleri de bu dönüşümden doğrudan etkilenmektedir. Özellikle dijital beceriler, çalışanların ve öğrencilerin gelecekteki iş dünyasında başarılı olabilmeleri için bir gereklilik haline gelmiştir (Vial, 2019). Eğitim kurumlarının bu değişime ayak uydurarak öğrencileri iş dünyasına hazırlamaları, dijitalleşen ekonominin ihtiyaçlarına yanıt verme kapasitesini artıracaktır. Dijital dönüşüm, sadece işletme süreçlerini değil, aynı zamanda bireylerin bilgiye erişim, iletişim ve problem çözme becerilerini de değiştirmiştir. Bu durum, mezunların sektörel yazılımlar ve dijital araçlar konusunda yetkinlik kazanmasını zorunlu hale getirmiştir. Ancak, birçok eğitim kurumu dijitalleşme sürecine yeterince hızlı uyum sağlayamamakta ve mezunlar iş dünyasının beklentilerini karşılamakta zorluk çekmektedir (Bharadwaj vd., 2013).

Geleneksel eğitim modelleri, genellikle teorik bilgiyi merkeze alırken, dijital dönüşüm çağında uygulamalı eğitimin önemi giderek artmaktadır. "Learning by Doing" (Yaparak Öğrenme) yaklaşımı, öğrencilerin teorik bilgilerini pratik uygulamalarla birleştirmelerine olanak tanıyan etkili bir öğrenme modelidir. Dewey (1938) tarafından geliştirilen bu model, öğrencilerin aktif katılımını teşvik ederek, bilgi edinme sürecini daha anlamlı ve kalıcı hale getirmektedir. Uygulamalı eğitim modeli, Uygulamalı Bilimler Fakülteleri gibi kurumlarda özellikle önem kazanmaktadır. Finans ve Bankacılık, Uluslararası Ticaret, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik gibi disiplinlerde eğitim gören öğrenciler, sektörel yazılımlar ve dijital araçlarla uygulama yapma fırsatı bulduklarında mezuniyet sonrası iş dünyasına daha iyi hazırlanabilmektedir. Örneğin, muhasebe ve finans alanında Mikro Yazılım gibi yazılımların kullanımı, öğrencilerin finansal verileri analiz etme ve raporlama becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamaktadır.

Dijitalleşen iş dünyasında, işletmeler çalışanlarından yalnızca teknik bilgi değil, aynı zamanda dijital araçları etkin bir şekilde kullanma yeteneği beklemektedir. LinkedIn'in 2022 İşgücü Raporu'na göre, dijital becerilere sahip bireyler, geleneksel becerilere sahip olanlara kıyasla daha fazla tercih edilmektedir. Bu beceriler arasında veri analitiği, yazılım bilgisi, müşteri ilişkileri yönetimi ve problem çözme gibi yetkinlikler ön plana çıkmaktadır. Özellikle Türkiye'de Mikro Yazılım'ın muhasebe ve kurumsal kaynak planlama çözümleri, işletmelerin finansal süreçlerini yönetmek için sıklıkla tercih edilmektedir. Eğitim kurumlarının bu yazılımları müfredatlarına dahil etmesi, öğrencilerin mezuniyet sonrası iş piyasasında daha

rekabetçi bireyler olmasını sağlamaktadır. Ancak, bu yazılımlar konusunda eğitim almayan öğrenciler, iş dünyasına adaptasyon sürecinde zorluk yaşamaktadır (Mikro Yazılım, 2023). Dijital dönüşüm, eğitim sistemlerini yeniden düşünmeyi ve yapılandırmayı zorunlu kılmaktadır. Ancak, mevcut eğitim modelleri genellikle teorik bilgiye odaklanmakta ve pratik becerileri yeterince geliştirmemektedir. Bu durum, özellikle Uygulamalı Bilimler Fakülteleri gibi pratik eğitimin ön planda olduğu kurumlar için önemli bir sorundur. Birçok eğitim kurumu, iş dünyasında yaygın olarak kullanılan sektörel yazılımlar konusunda yeterli eğitimi sunamamaktadır. Örneğin, finans ve muhasebe alanında öğrencilerin Mikro Yazılım, SAP veya Netsuite gibi yazılımları kullanma becerisine sahip olması beklenmektedir. Ancak bu becerilerin geliştirilmesi için uygun altyapının ve müfredatın eksikliği, mezunların iş dünyasına adaptasyonunu zorlaştırmaktadır. Dijital beceriler, sadece teknik yazılım bilgisini değil, aynı zamanda veri analitiği, problem çözme ve yaratıcı düşünme yetkinliklerini de içermektedir. Ancak mevcut müfredatlar, bu becerileri geliştirme konusunda yeterince kapsamlı değildir. Özellikle "Learning by Doing" modeline dayalı uygulamalı eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. İş dünyası, dijital dönüşüm sürecine uyum sağlayabilecek mezunlara ihtiyaç duymaktadır. Ancak, mezunların dijital beceriler konusundaki eksiklikleri, istihdam oranlarının düşmesine neden olmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, mezunların dijitalleşen iş piyasasına adaptasyonu, daha fazla yatırım ve eğitim reformu gerektirmektedir (World Economic Forum, 2020).

Bu çalışmanın amacı, dijital becerilerin iş dünyasındaki önemini ve uygulamalı eğitim modellerinin öğrencilerin istihdam edilebilirliğine katkılarını analiz etmektir. Özellikle uygulamaları bilimler fakültelerinde bölümleri bulunan; Finans ve Bankacılık, Uluslararası Ticaret, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik gibi alanlarda dijital araçların ve yazılımların eğitime entegrasyonunun önemi vurgulanacaktır. Mikro Yazılım gibi yerel yazılım çözümlerinin eğitime dahil edilmesiyle öğrencilerin sektörel ihtiyaçlara daha iyi yanıt verebileceği öne sürülmektedir.

2. DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE İŞ DÜNYASINA ETKİLERİ

Dijital dönüşüm, teknolojinin iş süreçlerine, organizasyon yapılarına ve toplumsal dinamiklere entegre edilmesiyle ortaya çıkan kapsamlı bir değişim sürecidir. Bu süreç, işletmelerin teknolojiye dayalı araçları ve sistemleri kullanarak daha hızlı, verimli ve yenilikçi hale gelmesini sağlamaktadır. Brennen ve Kreiss (2016), dijital dönüşümü yalnızca teknolojik bir yenilik olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir değişim olarak tanımlamaktadır. İş dünyasında dijital dönüşüm, özellikle yapay zekâ, nesnelerin interneti, büyük veri analitiği

ve bulut bilişim gibi teknolojilerin yoğun kullanımıyla şekillenmektedir. Dijital dönüşüm, iş dünyasında köklü değişimlere neden olmuştur. İş süreçlerinin daha hızlı ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlayan dijital araçlar, işletmelerin rekabet gücünü artırmaktadır (Vial, 2019). Özellikle ERP (Enterprise Resource Planning, Kurumsal Kaynak Planlama) ve CRM (Customer Relationship Management, Müşteri İlişkileri Yönetimi) gibi yazılımlar, işletmelerin operasyonel süreçlerini optimize etmelerine ve müşteri odaklı iş modelleri geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Örneğin, Türkiye'de Mikro Yazılım'ın muhasebe ve ERP çözümleri, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal süreçlerini yönetmek için sıklıkla tercih edilmektedir (Mikro Yazılım, 2023).

Dijitalleşme aynı zamanda küresel pazarlara erişimi kolaylaştırmakta ve yenilikçi iş modellerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Örneğin, e-ticaret platformları ve dijital ödeme sistemleri, şirketlerin küresel ölçekte faaliyet göstermelerine olanak tanımıştır. McKinsey (2021) raporuna göre, dijital teknolojilere yatırım yapan işletmelerin üretkenlik oranı %25'e kadar artış göstermektedir. Dijital dönüşüm, sadece iş dünyasını değil, aynı zamanda eğitim sistemlerini de derinden etkilemiştir. Eğitim kurumları, dijital araçların entegrasyonu sayesinde öğrencilere yeni beceriler kazandırmakta ve onları dijitalleşen iş dünyasına hazırlamaktadır. Özellikle sektörel yazılımların müfredata dahil edilmesi, öğrencilerin mezuniyet sonrası iş gücü piyasasına daha hızlı adapte olmalarını sağlamaktadır (Westerman vd., 2014). Eğitimde dijital dönüşüm, aynı zamanda çevrimiçi öğrenme platformlarının yaygınlaşmasını sağlamış ve öğrenme süreçlerini daha esnek hale getirmiştir. Uzaktan eğitim, video dersler, dijital simülasyonlar ve öğrenme yönetim sistemleri gibi araçlar, eğitimde erişilebilirliği artırmıştır. Ancak, dijital araçların etkin kullanımını sağlamak için hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin dijital becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Dijital dönüşüm, iş gücü piyasasında da köklü değişimlere neden olmuştur. Çalışanlardan artık yalnızca teknik bilgi değil, aynı zamanda dijital araçları kullanma, problem çözme ve analitik düşünme gibi beceriler beklenmektedir. Schwab (2017), dijitalleşme sürecinde insan sermayesinin teknolojiyi etkin bir şekilde kullanabilmesinin ekonomik kalkınma için kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Dijitalleşme aynı zamanda otomasyonun yaygınlaşmasına yol açmıştır. Rutin işlerin otomatik sistemler tarafından yerine getirilmesi, düşük vasıflı işçilerin iş gücü piyasasında dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır. Ancak, bu süreç aynı zamanda yüksek teknoloji gerektiren işlerin artmasını sağlamış ve nitelikli iş gücüne olan talebi artırmıştır.

Mičić ve Tanović (2023) tarafından yapılan güncel bir çalışmada dijital dönüşümün işgücü piyasasında neden olduğu değişimleri ve istihdam sürecinde talep edilen beceriler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmada şu bulgulara ulaşılmıştır:

- **Beceri Dönüşümü:** Araştırma, dijitalleşmenin temel beceri gereksinimlerini yeniden şekillendirdiğini göstermiştir. Teknik becerilerin yanı sıra dijital okuryazarlık, problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı yaklaşımlar gibi beceriler öncelik kazanmaktadır. Ayrıca, veri analitiği, yapay zekâ ve siber güvenlik gibi alanlarda uzmanlık, iş piyasasında artan bir talep görmektedir.
- **Eğitim ve İşgücü Uyum Sorunları:** Eğitim sistemlerinin dijitalleşme ile uyum sağlama konusunda yetersiz kaldığı vurgulanmıştır. Çalışma, müfredatların dijital becerilere odaklanarak güncellenmesi gerektiğini önermektedir.
- **İşgücü Dinamikleri:** Dijital dönüşüm, düşük vasıflı işlerin otomasyon nedeniyle azaldığını, ancak yeni iş alanlarının ortaya çıktığını göstermektedir. Özellikle teknolojiye dayalı işler ve yenilikçi roller artış göstermektedir.
- **Eşitsizlik Riski:** Dijitalleşmenin işgücü piyasasında bazı gruplar için eşitsizlik yarattığı belirlenmiştir. Özellikle, dijital becerilere erişimde dezavantajlı olan bireylerin istihdam sürecinde geride kalma riski bulunmaktadır.

Eğitim kurumları, dijital dönüşüm sürecinde öğrencilere sadece teorik bilgi kazandırmakla kalmayıp, aynı zamanda dijital araçlar ve yazılımlar konusunda pratik beceriler geliştirme sorumluluğuna sahiptir. Özellikle uygulamalı eğitim modelleri, bu becerilerin kazandırılmasında kritik bir role sahiptir. "Learning by Doing" (Yaparak Öğrenme) yaklaşımı, öğrencilerin teori ile pratiği birleştirmelerine olanak tanımakta ve mezuniyet sonrası iş dünyasına uyumlarını kolaylaştırmaktadır (Dewey, 1938). Bu bağlamda, Türkiye’de Mikro Yazılım gibi firmaların çözümleri, eğitim kurumlarına önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu yazılımlar, öğrencilerin gerçek iş dünyası senaryolarını simüle ederek sektörel beceriler kazanmalarını sağlamaktadır. Örneğin, finans ve muhasebe öğrencileri Mikro Yazılım’ın finansal yönetim modüllerini kullanarak bütçe hazırlama, raporlama ve mali analiz yapma becerileri geliştirebilmektedir.

Dijital dönüşüm, fırsatların yanı sıra bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorluklar arasında dijital araçlara erişim eksikliği, altyapı yetersizlikleri ve dijital okuryazarlık seviyesinin düşüklüğü bulunmaktadır (World Economic Forum, 2020). Özellikle kırsal bölgelerde, dijital araçlara erişimin sınırlı olması, bireylerin bu süreçte geri kalmasına neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, eğitim kurumlarının dijital dönüşüm sürecine adaptasyonu da

bazı zorlukları beraberinde getirmiştir. Müfredatların güncellenmesi, öğretim elemanlarının dijital beceriler konusunda eğitilmesi ve dijital altyapının güçlendirilmesi gibi konular, çözüm bekleyen önemli sorunlar arasında yer almaktadır.

3. DİJİTAL BECERİLER VE EĞİTİM

Dijital beceriler, bireylerin dijital teknolojileri kullanma, analiz etme, problem çözme ve yenilikçi çözümler üretme yetkinliklerini içeren bir dizi teknik ve bilişsel yeterliliği ifade eder (Van Laar vd., 2017). Günümüzde dijital beceriler hem iş dünyasında hem de günlük yaşamda kritik bir öneme sahiptir. Bu beceriler; dijital okuryazarlık, veri analitiği, programlama, sosyal medya yönetimi, bulut bilişim kullanımı gibi çeşitli yetkinlikleri kapsar.

Avrupa Birliği'nin Dijital Beceri Çerçevesi (DigComp), dijital becerileri beş ana kategori altında tanımlamaktadır:

- Bilgi ve Veri Okuryazarlığı: Bilgiye erişme, değerlendirme ve kullanma yeteneği.
- İletişim ve İş birliği: Dijital platformlar üzerinden etkili iletişim ve takım çalışması yapabilme.
- Dijital İçerik Oluşturma: Dijital araçlarla içerik geliştirme, düzenleme ve paylaşma becerisi.
- Güvenlik: Dijital güvenlik sistemlerini kullanma ve çevrimiçi tehditlere karşı farkındalık.
- Problem Çözme: Dijital teknolojilerle yenilikçi çözümler geliştirme.

Dijital dönüşümle birlikte, dijital becerilere olan talep hızla artmaktadır. LinkedIn'in 2022 Küresel İşgücü Raporu, veri analitiği, yapay zekâ, bulut bilişim ve programlama gibi dijital becerilerin, en çok talep edilen yetkinlikler arasında yer aldığını göstermektedir. Bu beceriler, işletmelerin dijitalleşen süreçlerinde etkin rol oynayabilecek nitelikli çalışanlara olan ihtiyacı artırmıştır (World Economic Forum, 2020).

Dijital becerilere sahip bireyler, iş piyasasında rekabet avantajı elde etmektedir. Örneğin:

- Veri Analitiği: Büyük veri analitiği araçlarını kullanabilen bireyler, işletmelerin stratejik karar alma süreçlerinde kritik bir rol oynar.
- Programlama: Python, Java, SQL gibi programlama dillerinde yetkinlik, teknoloji odaklı sektörlerde yüksek talep görmektedir.

- Bulut Bilişim ve Siber Güvenlik: Bulut tabanlı hizmetlerin artışıyla birlikte, bu alanlarda uzmanlaşan bireylerin istihdam edilebilirliği artmaktadır.

Eğitim kurumları, öğrencilerin dijital becerilerini geliştirmek için çeşitli stratejiler benimsemektedir. Bu stratejiler arasında şunlar yer almaktadır:

- Uygulamalı Eğitim Programları: Öğrencilere, sektörel yazılımları ve dijital araçları öğrenme fırsatı sunan programlar geliştirilmelidir. Örneğin, finans öğrencileri Mikro Yazılım'ın muhasebe ve finansal yönetim çözümleriyle çalışarak pratik beceriler kazanabilir.
- Dijital Simülasyonlar: Simülasyonlar, öğrencilerin gerçek dünya senaryolarını deneyimlemelerine olanak tanır. Örneğin, işletme öğrencileri, sanal bir şirketin yönetimini simüle ederek stratejik karar alma süreçlerini öğrenebilir.
- "Learning by Doing" Yaklaşımı: Yapararak öğrenme modeli, dijital araçların doğrudan kullanımını teşvik ederek öğrencilerin pratik deneyim kazanmalarını sağlar (Dewey, 1938).

Dijital beceriler, eğitim kurumlarında yalnızca teknik bilgi olarak değil, aynı zamanda disiplinler arası bir yaklaşım çerçevesinde öğretilmelidir. Eğitim müfredatlarının aşağıdaki unsurları içermesi önerilmektedir:

- Sektörel Yazılım Eğitimleri: ERP, CRM, veri analitiği araçları gibi yazılımların müfredata dahil edilmesi.
- İş Dünyasıyla İş Birliği: Eğitim kurumlarının, iş dünyasıyla iş birliği yaparak öğrencilerin staj ve iş başında eğitim fırsatlarına erişimini sağlaması.
- Dijital Proje Tabanlı Öğrenme: Öğrencilerin dijital araçları kullanarak projeler geliştirmeleri ve ekip çalışması yapmaları teşvik edilmelidir.

Eğitim kurumları, dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik politika ve programlar geliştirmelidir. Türkiye'de dijitalleşme sürecine katkı sağlamak amacıyla, özellikle Mikro Yazılım gibi firmalarla iş birlikleri artırılmalı ve bu tür yazılımlar eğitim müfredatlarına entegre edilmelidir. Ayrıca, devlet destekli dijital okuryazarlık programlarının yaygınlaştırılması, öğrencilerin teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma becerisini artıracaktır.

3.1. Dijital Becerilerin Geliştirilmesinde "Learning by Doing" Yaklaşımı

"Yaparak Öğrenme" (Learning by Doing) yaklaşımı, bireylerin aktif katılım ve deneyim yoluyla bilgi edindiği bir eğitim modelidir. Bu yaklaşım, öğrencilerin teorik bilgileri pratik uygulamalarla pekiştirmesini sağlar ve öğrenme sürecini daha etkili hale getirir (Dewey, 1938). Yaparak Öğrenme öğrencilerin veya öğrenenlerin bilgiyi pasif bir şekilde almak yerine, uygulama, deneyim ve etkileşim yoluyla aktif olarak öğrenme sürecine katıldığı bir eğitim modelidir. Temel varsayım, bireylerin kavram ve becerileri sadece teorik olarak dinlemektense, bizzat deneyimleyerek daha kalıcı ve etkili bir şekilde öğrendikleridir. Bu yaklaşım, geleneksel öğretim yöntemlerinden farklı olarak, öğrenenin merkeze alındığı, öğrenme sürecine aktif katılımın teşvik edildiği ve geri bildirimin anında alınabildiği bir yapıyı öne çıkarır. Örneğin, Mekonnen (2020), "Yaparak Öğrenme" stratejisinin araştırma metodolojisi derslerinde uygulanmasının, öğrencilerin aktif katılımını artırdığını ve öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiğini belirtmiştir. Bu çalışma, öğrencilerin kendi eylemleri sonucunda doğrudan deneyimlerden öğrenmelerinin önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, "Learning by Doing" modeli, eylemler gerçekleştirme ve deneyim kazanma temeline dayanmaktadır. Özellikle hemşirelik eğitiminde, bu modelin uygulanması, öğrencilerin sistematik ve rasyonel bir yöntem olan "hemşirelik süreci"ni daha etkili bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Pérez-Rivas vd., 2023; Wilson ve Beard, 2013). Ayrıca, "Learning by Doing" yaklaşımı, öğrencilerin deneyimlerinden anlam çıkarmalarını ve aktif olarak bir şeyler yaparak öğrenmelerini teşvik eder. Bu süreç, özellikle öğrencilerin aktif olarak bir şeyler yaparak öğrenmelerini ve deneyimlerinden anlam çıkarmalarını içerir. Son olarak, "Learning by Doing" yaklaşımı, öğrencilerin aktif katılımını ve pratik deneyimlerini teşvik eden bir eğitim stratejisidir. Bu strateji, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmış öğrenme aktiviteleri kullanarak, onların öğrenme sürecine daha derinlemesine dahil olmalarını sağlar (Abuzandah, 2020).

Yaparak öğrenme yaklaşımının), soyut bilgiyi somut deneyimlerle bütünleştirmesi sayesinde öğrenmeyi kalıcı hale getirdiği (Dewey, 1938) ve gerçek yaşamla ilişkilendirilmiş uygulamalar yoluyla öğrencilerin derse ilgisini ve motivasyonunu önemli ölçüde artırdığı ileri sürülmektedir (Boud, Keogh ve Walker, 2013; Moon, 2004). Bu yaklaşım aynı zamanda analitik düşünme, karar verme ve yaratıcılık gibi üst düzey bilişsel becerilerin gelişimine katkı sağlarken, öğrencilerin öz-denetim ve sorumluluk bilincini de pekiştirmektedir (Kolb, 1984). Ancak, yaparak öğrenme uygulamalarının daha fazla zaman ve kaynak (örneğin laboratuvar, malzeme) gerektirmesi (Dewey, 1938), sürecin etkin biçimde yürütülmesi için öğretmenin hem kuramsal hem de uygulamalı rehberlik becerilerinin yüksek düzeyde olmasını zorunlu kılması (Moon, 2004) ve kalabalık sınıflarda bireysel geri bildirimin sınırlı kalması (Boud vd., 2013)

gibi etmenler, bu yaklaşımın eğitim-öğretim süreçlerinde karşılaştığı başlıca güçlükler arasında gösterilmektedir.

"Learning by Doing" yaklaşımı, öğrencilerin teorik bilgileri gerçek dünya problemlerinde kullanmalarına olanak tanır. Örneğin, finans alanında eğitim alan bir öğrenci, ERP yazılımlarını kullanarak bütçe yönetimi yapabilir. Bu süreçte öğrenciler, yalnızca bilgiyi edinmekle kalmaz, aynı zamanda iş dünyasında karşılaşacakları zorluklara karşı hazırlıklı hale gelir.

3.2. İş Başında Eğitim Programlarının Dijital Becerilere Katkısı

Dijital dönüşümün hız kazanmasıyla birlikte, çalışanların sahip olması gereken becerilerin niteliği ve kapsamı da sürekli olarak değişmekte ve gelişmektedir (European Commission, 2020). Bu bağlamda, iş başında eğitim (on-the-job training) programları, çalışanların kurumsal gerekliliklere uyum sağlaması ve yeni teknolojileri etkin biçimde kullanabilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (Tynjälä, 2008). Özellikle dijital becerilerin kısa sürede edinilmesi ve iş süreçlerine entegre edilmesi, iş başında eğitim yoluyla daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Kyndt, Dochy, Onghena ve Baert, 2013). İş başında eğitim programları, çalışanların dijital becerilerini geliştirmesi ve iş dünyasının değişen taleplerine uyum sağlaması için etkili bir yöntemdir. Bu programlar, öğrencilerin dijital araç ve yazılımları deneyimleyerek öğrenmelerini sağlar. Eğitim teorisyeni Kolb'a (1984) göre, öğrenme sürecinde deneyim, bilgi kazanımını kalıcı ve anlamlı hale getiren önemli bir bileşendir. İş başında eğitim modeli, Kolb'un "deneyimsel öğrenme teorisi" çerçevesinde değerlendirilebilir. Kolb'un (1984) öne sürdüğü deneyimsel öğrenme döngüsü (experiential learning cycle) şu dört aşamadan oluşur:

- Somut Yaşantı (Concrete Experience): Öğrencinin doğrudan bir deneyim yaşaması, bir etkinlik ya da görev gerçekleştirilmesi.
- Yansıtıcı Gözlem (Reflective Observation): Yaşanan deneyimin ardından, o deneyime dair gözlem yapma ve düşünme süreci.
- Soyut Kavramsallaştırma (Abstract Conceptualization): Deneyim ve gözlem sonucunda genel geçer ilkeler ya da kuramsal anlamlar çıkartma.
- Aktif Deneme (Active Experimentation): Elde edilen bilgileri yeni bir durumda uygulama ve tekrar deneyimleme.

Dijital beceriler, işletmelerin operasyonel süreçlerinde kullanılan yazılım ve programlarla doğrudan ilişkilidir. Özellikle ERP, CRM ve muhasebe yazılımları, iş dünyasında dijitalleşmenin temel taşlarıdır (Schwab, 2017). İş başında eğitim programları, bu yazılımları pratikte kullanma fırsatı sunarak çalışanların dijital becerilerini artırmaktadır.

- ERP Sistemleri: SAP ve Oracle gibi ERP sistemleri, tedarik zinciri yönetimi, envanter kontrolü ve insan kaynakları gibi süreçlerde etkin bir şekilde kullanılmaktadır (Vial, 2019). Çalışanlar bu yazılımlarla iş başında tanışarak verimliliklerini artırmaktadır.
- CRM Araçları: Salesforce ve HubSpot gibi CRM yazılımları, müşteri ilişkileri yönetiminde kullanılan dijital becerilerin geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Westerman vd., 2014). Bu araçların iş başında kullanımı, çalışanların müşteri odaklı iş süreçlerinde uzmanlaşmalarını sağlar.
- Muhasebe Yazılımları: Mikro Yazılım, QuickBooks ve Xero gibi muhasebe yazılımları, çalışanların finansal raporlama, bütçe yönetimi ve vergi planlaması gibi becerilerini geliştirmelerine olanak tanır (Mikro Yazılım, 2023).

Küresel Örnekler:

Almanya'da WeGebAU Programı: Almanya'da uygulanan WeGebAU programı, düşük vasıflı çalışanların iş başında eğitim alarak dijital becerilerini artırmasını hedeflemektedir. Bu program, ERP ve diğer işletme yazılımlarını kapsayan eğitimlerle çalışanların üretkenliğini artırmıştır (BMBF, 2020).

Harvard Business Review Bulguları: Austin (2021), iş başında eğitim sırasında kullanılan dijital öğrenme araçlarının, çalışanların dijital yetkinliklerini artırmada etkili olduğunu belirtmektedir. Özellikle çevrimiçi eğitim platformları ve web seminerlerinin, çalışanların yazılım bilgilerini derinleştirmesi üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Türkiye Örneği: Mikro Yazılım: Türkiye'de Mikro Yazılım'ın staj ve iş başında eğitim programları, çalışanların bütçe planlama ve mali raporlama gibi dijital becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (Mikro Yazılım, 2023).

Dijital becerilerin geliştirilmesinde iş başında eğitim programları, çalışanların sektörel yazılım ve programlara adaptasyonunu hızlandırmaktadır. Vial (2019), bu programların, çalışanların dijitalleşen iş süreçlerinde daha etkin olmasına olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Örneğin:

- Tedarik Zinciri Yönetimi: ERP yazılımları, lojistik ve envanter kontrolünde çalışanların karar verme süreçlerini desteklemektedir.

- Müşteri Deneyimi Yönetimi: CRM yazılımları, müşterilerle etkileşim kurmayı kolaylaştırarak çalışanların iletişim becerilerini geliştirmektedir.
- Finansal Süreçler: Muhasebe yazılımları, çalışanların finansal veri analitiği ve raporlama becerilerini pekiştirmektedir.

3.3. Sektörel Yazılımlar ve Eğitim

Sektörel yazılımlar, belirli endüstrilerin ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş dijital araçlardır. Bu yazılımlar, işletmelerin operasyonel süreçlerini optimize ederken, aynı zamanda çalışanların teknik becerilerini geliştirmelerine de olanak tanır (Schwab, 2017). Örneğin, ERP ve CRM yazılımları, finans, muhasebe, lojistik ve müşteri hizmetleri gibi birçok sektörde yaygın olarak kullanılmaktadır (Vial, 2019).

Eğitimde sektörel yazılımların entegrasyonu, öğrencilerin gerçek dünya senaryolarında pratik yapmasını sağlar. Özellikle uygulamalı bilimler fakültelerinde kullanılan bu yazılımlar, öğrencilerin sektöre adaptasyon süreçlerini hızlandırır ve mezuniyet sonrası istihdam edilebilirliklerini artırır (Westerman vd., 2014). Yazılım tasarımı ve geliştirme, bilgi işlem bilgisinde temel bir konuma sahiptir. Hem profesyonel becerilerin eğitimini hem de yaratıcı düşünmeyi içerir. Şu anda, çoğu öğrenci yazılım araştırma ve geliştirmesinde pratik ve proje becerilerinden yoksundur. Bu nedenle, uygulama tabanlı becerilerin geliştirilmesinin ve yapısının, toplumun ihtiyaç duyduğu becerileri beslemek için sektörün avantajlarının tam olarak kullanılabileceği eğitim-işletme iş birliğinin kurulmasıyla güçlendirilebilecektir (Peng ve Deng, 2022).

ERP yazılımları, işletmelerin tedarik zinciri yönetimi, insan kaynakları ve maliyet kontrolü gibi süreçlerini entegre etmelerine olanak tanır. SAP ve Oracle gibi yazılımlar, lojistik ve ticaret alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Eğitim kurumlarında bu yazılımların öğretilmesi, öğrencilerin işletme yönetimi becerilerini geliştirmelerine katkı sağlar (Bharadwaj vd., 2013). Örneğin, Türkiye’de Mikro Yazılım’ın ERP çözümleri, finans ve muhasebe bölümlerinde eğitim gören öğrenciler için kritik bir öğrenim aracı olarak kullanılmaktadır. Mikro Jump gibi programlar, bütçe yönetimi, mali analiz ve raporlama gibi konularda pratik beceriler kazandırmaktadır (Mikro Yazılım, 2023).

CRM yazılımları, müşteri ilişkileri yönetiminde kullanılan dijital araçlardır. Salesforce ve HubSpot gibi yazılımlar, müşteri verilerinin yönetimi, satış süreçlerinin otomasyonu ve müşteri memnuniyetinin artırılması gibi işlevlere sahiptir (Westerman vd., 2014). Eğitim kurumlarında bu araçların öğretilmesi, öğrencilerin müşteri odaklı iş süreçlerinde

uzmanlaşmasına olanak tanır. Turizm ve otelcilik bölümlerinde CRM yazılımlarının öğretilmesi, müşteri hizmetleri yönetimi ve rezervasyon sistemleri gibi sektör spesifik beceriler kazandırmaktadır. Örneğin, otel yönetim sistemleriyle çalışan öğrenciler, mezuniyet sonrası bu sektöre hızlı bir şekilde uyum sağlayabilirler (Schwab, 2017).

Muhasebe yazılımları, finansal raporlama, bütçe yönetimi ve vergi süreçlerinin dijitalleştirilmesini sağlayan araçlardır. Türkiye’de Mikro Yazılım’ın muhasebe çözümleri, KOBİ’ler tarafından yaygın olarak kullanılmakta ve eğitim programlarında da önemli bir rol oynamaktadır (Mikro Yazılım, 2023). Öğrenciler, bu yazılımları öğrenerek, finansal süreçleri daha etkin bir şekilde yönetme becerisi kazanırlar. QuickBooks ve Xero gibi uluslararası muhasebe yazılımları da eğitim müfredatlarında yer almakta ve öğrencilerin küresel iş piyasasında rekabet avantajı elde etmelerini sağlamaktadır (Bharadwaj vd., 2013).

3.4. Uygulamalı Bilimler Fakültelerindeki Bölümlerle İlgili Yazılımlar

Finans ve bankacılık sektöründe, yazılımlar iş süreçlerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Türkiye’de Mikro Yazılım gibi şirketlerin sunduğu muhasebe ve finansal yönetim çözümleri, işletmelerin nakit akışını yönetme, bütçe planlama ve mali raporlama süreçlerini dijitalleştirmesine olanak tanımaktadır (Mikro Yazılım, 2023). Bu tür yazılımların eğitim kurumlarında öğretilmesi, finans ve bankacılık bölümü öğrencilerinin sektörel bilgi birikimini pratik becerilere dönüştürmesine yardımcı olmaktadır.

Örnek olarak:

- Mikro Jump: KOBİ’ler için özel olarak tasarlanmış bu yazılım, bütçe planlaması, stok yönetimi ve vergi süreçleri gibi alanlarda kolaylık sağlar. Öğrenciler, bu yazılımı öğrenerek mezuniyet sonrası iş dünyasına hazır hale gelmektedir.
- Excel ve Veri Analitiği Araçları: Finans öğrencilerinin veri analizi ve modelleme becerilerini geliştirmeleri için Excel, Tableau ve Power BI gibi araçların eğitimde kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Küreselleşen ticaret dünyasında, dijital araçların kullanımı iş süreçlerini hızlandırmakta ve maliyetleri düşürmektedir. Özellikle uluslararası ticaret ve lojistik alanında kullanılan yazılımlar, öğrencilerin tedarik zinciri yönetimi, gümrük işlemleri ve envanter takibi gibi konularda yetkinlik kazanmalarını sağlamaktadır.

Öne çıkan yazılımlar arasında:

- SAP ve Oracle ERP Sistemleri: Bu yazılımlar, uluslararası ticaret operasyonlarını yönetmek için kullanılan en yaygın araçlardan biridir. Tedarik zinciri yönetimi, lojistik planlama ve müşteri ilişkileri yönetimi gibi alanlarda etkin rol oynar.
- Navis Lojistik Yazılımları: Liman yönetimi ve konteyner takibi gibi lojistik süreçlerinde kullanılan bu yazılımlar, ticaret öğrencilerine küresel lojistik operasyonları hakkında bilgi verir.

Eğitim kurumlarının bu yazılımları müfredatlarına dahil etmesi, öğrencilerin iş dünyasında daha etkili olmalarına katkı sağlar.

Gastronomi ve mutfak sanatları alanında dijitalleşme, mutfak yönetimi ve operasyonel süreçlerin daha verimli bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır. Dijital menü planlama, stok yönetimi ve maliyet analizi gibi süreçlerde kullanılan yazılımlar, gastronomi öğrencilerine gerçek dünya deneyimi kazandırmaktadır.

Bu alanda öne çıkan yazılımlar:

- Mutfak Yönetim Yazılımları: Menü planlama, yemek tarifleri oluşturma ve maliyet hesaplama gibi süreçler için kullanılan bu yazılımlar, öğrencilerin mutfak operasyonlarını daha verimli bir şekilde yönetmelerine olanak tanır.
- POS Sistemleri (Satış Noktası Sistemleri): Restoranlarda kullanılan bu sistemler, sipariş yönetimi ve müşteri hizmetlerini optimize eder. Öğrenciler, bu yazılımlarla çalışarak sektöre hazır hale gelir.

Gastronomi eğitimi alan öğrencilerin bu yazılımları öğrenmesi, onların sektörel dijital beceriler kazanmalarına ve mezuniyet sonrası istihdam edilebilirliklerini artırmalarına olanak tanır.

Turizm ve otelcilik sektörü, dijitalleşme sürecinden büyük ölçüde etkilenmiş ve müşteri memnuniyetini artırmak için teknoloji kullanımını benimsemiştir. Rezervasyon sistemleri, ön büro yönetim araçları ve müşteri ilişkileri yönetimi yazılımları, turizm öğrencileri için kritik öneme sahiptir. Bu alandaki dijital araçlar arasında:

- Rezervasyon Yönetim Sistemleri: Booking.com, Expedia ve diğer rezervasyon platformları, otel yönetiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Öğrencilerin bu sistemleri öğrenmesi, sektöre hızlı bir adaptasyon sağlar.

- Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) Yazılımları: Turizm sektöründe müşteri memnuniyeti, işletme başarısının temelidir. CRM araçları, müşteri verilerinin toplanması ve yönetilmesi sürecini optimize eder.
- Otel Yönetim Yazılımları: Ön büro işlemleri, oda planlaması ve müşteri hizmetleri gibi süreçlerde kullanılan bu yazılımlar, öğrencilerin otelcilik sektörüne dair pratik bilgiler edinmesini sağlar.

4. DİJİTAL BECERİLERİN İSTİHDAM EDİLEBİLİRLİĞE ETKİSİ

İstihdam edilebilirlik kavramı ilk olarak 1950'lerde ortaya atılmıştır. Peng ve Deng (2022), bunun öğrencilerin ideal istihdam senaryolarını anlama, sosyal ihtiyaçlarını karşılama ve bilgi ve becerilerin öğrenilmesi yoluyla toplumdaki değerlerini gerçekleştirme becerisine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu, iş arama başarısında belirleyici faktör haline gelmiştir.

Dijital beceriler, iş piyasasında ücret düzeyleri ve iş güvenliği açısından da önemli avantajlar sağlamaktadır. İspanya'da yapılan bir araştırmada, dijital becerilere yüksek düzeyde sahip olan çalışanların, düşük dijital becerilere sahip olanlara kıyasla %65 daha yüksek saatlik ücret aldığı belirlenmiştir (García ve López, 2024). Bu bulgu, dijital yetkinliklerin bireylerin ekonomik kazançlarını doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir. Öte yandan, dijital dönüşümün bazı mesleklerin otomasyon riskini artırdığı belirtilmiştir. Ancak dijital becerilere sahip bireylerin bu dönüşümden daha az etkilendiği ve iş güvenliği açısından avantajlı bir konumda olduğu ifade edilmektedir (Çark, 2020). Bu durum, dijital becerilerin sadece istihdam edilebilirlik değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir kariyer için kritik bir faktör olduğunu göstermektedir.

Dijital becerilerin öğretilmesinde bilgi teknolojileri (BT) eğitimi, öğrencilerin ekonominin ve toplumun ihtiyaçlarına uyum sağlamalarına, mesleki becerilerini geliştirmelerine ve istihdamı ve endüstriyel gelişmeyi daha iyi teşvik etmelerine yardımcı olabilir (Peng ve Deng, 2022). Öğretim reformları tarafından yönlendirilen, öğrencilerin karşılaştığı istihdam zorluklarını hafifletmek için eğitim kurumları, öğrencilerin edindiği mesleki bilgiyi ilgili istihdam fırsatlarıyla ilişkilendirerek BT beceri eğitimi kademeli olarak teşvik etmektedir. Bu kurumlar, endüstri ile iş birliği içinde mesleki beceri eğitimi yoluyla öğrencilerin becerilerini geliştirmelerini giderek daha fazla desteklemektedir (Hu, 2024). Mesleki beceri eğitimi mezunların becerilerini ve istihdam edilebilirliklerini geliştirerek iş bulmalarına yardımcı olmanın temel bir yolu haline gelmiştir. Bu nedenle, BT beceri eğitimi, yetenekli personel yetiştirmenin önemli bir yoludur. Hem teorik bilgiye hem de pratik

becerilere sahip öğrenciler, son derece rekabetçi bir iş piyasasındaki zorluklarla yüzleşmek için iyi donanımlıdır ve derhal iş bulabilirler (Peng ve Deng, 2022).

Türkiye’de Mikro Yazılım çözümleri, uygulamalı eğitim programlarında sıkça kullanılmaktadır. Bu yazılımlar, finansal raporlama, bütçe yönetimi ve veri analitiği gibi kritik becerilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Mikro Yazılım, 2023). Dijital beceriler, çalışanların üretkenliklerini artırmanın yanı sıra iş süreçlerinin daha etkin bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır. Schwab (2017), dijitalleşmenin bireylerin iş dünyasındaki konumlarını güçlendirdiğini ve dijital araçları kullanabilen bireylerin organizasyonel süreçlerde daha fazla değer yarattığını belirtmektedir. Vial (2019), dijital becerilerin organizasyonel dönüşümde oynadığı kritik rolü vurgularken, bu becerilerin veri analitiği, müşteri ilişkileri yönetimi ve karar destek süreçleri gibi alanlarda rekabet avantajı sağladığını ifade etmektedir. Dijital becerilere sahip çalışanlar istihdam da tercih nedeni olup daha kolay bir şekilde iş dünyasına katılabilmektedirler.

5. TÜRKİYE ÖRNEĞİ: MİKRO YAZILIM VE UYGULAMALI EĞİTİM

Türkiye’nin dijital dönüşüm sürecine katkı sağlayan en önemli yerel yazılım firmalarından biri olan Mikro Yazılım, işletmelerin dijitalleşme süreçlerini desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda eğitim kurumları için de güçlü bir kaynak sunmaktadır. Mikro Yazılım, muhasebe ve ERP çözümleriyle Türkiye’deki birçok küçük ve orta ölçekli işletmenin (KOBİ) dijitalleşmesine liderlik etmektedir. Aynı zamanda, bu yazılımlar eğitim kurumları için de büyük bir öğrenim fırsatı oluşturmaktadır. Mikro Yazılım, finansal yönetimden stok kontrolüne, müşteri ilişkileri yönetiminden bütçe planlamasına kadar birçok alanda kullanılan araçlar sunmaktadır. Bu araçların eğitim müfredatlarına dahil edilmesi, öğrencilere hem teknik bilgi hem de sektörel beceriler kazandırmaktadır. Örneğin, Mikro Jump gibi ürünler, finans ve bankacılık öğrencilerinin pratik beceriler geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Mikro Yazılım, üniversitelerle iş birlikleri yaparak, öğrencilerin yazılım kullanım becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Özellikle iş başında eğitim programları ve staj fırsatları, öğrencilerin sektörel yazılımları gerçek dünya uygulamalarıyla öğrenmelerine olanak tanımaktadır.

Mikro Yazılım’ın çözümleri, uygulamalı eğitimde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Muhasebe Eğitiminde: Mikro Jump, öğrencilerin finansal verileri işleyebilmesini, bütçe hazırlamasını ve mali raporlama süreçlerini öğrenmesini sağlamaktadır.

- ERP Çözümleriyle İşletme Yönetimi: ERP modülleri, öğrencilerin tedarik zinciri yönetimi, insan kaynakları ve maliyet hesaplama gibi süreçleri simüle etmesine olanak tanır.
- Gerçek Zamanlı Projeler: Öğrenciler, Mikro Yazılım'ın sunduğu araçlarla sanal işletmeler kurarak, gerçek zamanlı iş senaryolarını deneyimleyebilmektedir.
- Türkiye'de birçok üniversite, Mikro Yazılım'ı müfredatına entegre ederek öğrencilerine sektörel beceriler kazandırmaktadır. Özellikle uygulamalı bilimler fakültelerinde, finans, muhasebe, uluslararası ticaret ve turizm gibi bölümlerde bu yazılımların kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu durum, eğitim-iş dünyası iş birliklerini de artırmıştır.
- Üniversite-Mikro Yazılım İş birlikleri: Mikro Yazılım, Türkiye'deki bazı üniversitelerle iş birliği yaparak, öğrencilere yazılım çözümlerini ücretsiz olarak sunmakta ve eğitmenlere eğitim materyalleri sağlamaktadır.
- Staj ve Eğitim Fırsatları: Öğrenciler, Mikro Yazılım'ın staj programları sayesinde yazılım kullanım becerilerini geliştirme fırsatı bulmaktadır. Bu programlar, mezunların iş dünyasına adaptasyonunu kolaylaştırmaktadır.

Mikro Yazılım, öğrencilerin mezuniyet sonrası iş dünyasına adaptasyon sürecine doğrudan katkı sağlamaktadır. Özellikle KOBİ'lere yönelik çözümleri, mezunların Türkiye iş piyasasında daha rekabetçi olmalarına olanak tanımaktadır. Örneğin, Mikro Jump ve ERP çözümleri, mezunların finansal raporlama, stok yönetimi ve bütçe analizi gibi alanlarda yetkinlik kazanmalarını sağlamaktadır. İş dünyası, dijital becerilere sahip çalışanlar aramaktadır. Mikro Yazılım'ın eğitim müfredatlarına entegre edilmesi, mezunların iş dünyasının bu taleplerine hızlı bir şekilde yanıt verebilmesini sağlamaktadır. Örneğin, bir finans ve bankacılık mezununun Mikro Yazılım çözümlerini öğrenmiş olması, onu işverenler tarafından daha tercih edilir hale getirmektedir. Mikro Yazılım, sadece teknik becerilerin değil, aynı zamanda dijital dönüşümle ilgili daha geniş yetkinliklerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Öğrenciler, yazılımları öğrenirken aynı zamanda şu becerileri de geliştirme fırsatı bulmaktadır:

- Veri Analitiği: Finansal raporlar ve veri analitiği araçları sayesinde öğrenciler, karar alma süreçlerinde analitik düşünme becerisi kazanır.
- Problem Çözme: Mikro Yazılım'ın ERP modülleri, öğrencilerin iş dünyasında karşılaşabilecekleri problemleri çözmek için yenilikçi yaklaşımlar geliştirmelerine olanak tanır.

- İletişim ve İş birliği: Öğrenciler, ekip çalışması ve müşteri ilişkileri yönetimi gibi süreçlerde dijital araçları kullanmayı öğrenir.
- Mikro Yazılım'ın eğitimde daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için aşağıdaki öneriler sunulabilir:
- Üniversite İşbirliklerinin Artırılması: Daha fazla üniversite, Mikro Yazılım çözümlerini müfredatlarına dahil etmelidir. Bu iş birlikleri, öğrencilere sektörel beceriler kazandırmak için önemli bir adımdır.
- Eğitimci Eğitimi: Eğitimcilerin Mikro Yazılım çözümleri hakkında bilgi sahibi olmaları için mesleki gelişim programları düzenlenmelidir.
- Dijital Laboratuvarlar: Eğitim kurumlarında, Mikro Yazılım'ın kullanılabileceği dijital laboratuvarlar kurulmalıdır.
- Staj ve Uygulamalı Eğitim Programları: Mikro Yazılım ile staj programları ve uygulamalı eğitim modelleri yaygınlaştırılmalıdır.

Mikro Yazılım, Türkiye'de hem işletmelerin dijitalleşme süreçlerine destek olmakta hem de eğitim kurumlarına güçlü bir öğrenme aracı sunmaktadır. Uygulamalı eğitim programlarında Mikro Yazılım çözümlerinin kullanılması, öğrencilerin mezuniyet sonrası iş dünyasına adaptasyonunu kolaylaştırmakta ve onların dijital becerilerle donanmasını sağlamaktadır. Eğitim-iş dünyası iş birlikleri artırılarak, Mikro Yazılım gibi yazılım çözümleri daha fazla öğrenciye ulaştırılabilir. Bu süreç hem bireylerin hem de Türkiye'nin dijital dönüşüm sürecindeki başarısını artıracaktır.

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Dijital dönüşüm, iş dünyasının dinamiklerini değiştirerek yeni beceriler ve yetkinlikler gerektiren bir süreç yaratmıştır. Bu değişim, eğitim sistemlerinin de dönüşümünü zorunlu kılmıştır. Eğitimde dijital araçların entegrasyonu, öğrencilerin iş dünyasının taleplerine uygun şekilde donatılmasını sağlamakta ve dijitalleşen ekonomiyle uyumlu bireyler yetiştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Van Laar vd., 2017). Dijital becerilere sahip bireylerin istihdam edilebilirlik oranlarının geleneksel yetkinliklere sahip olanlara kıyasla çok daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (LinkedIn, 2022).

Eğitim kurumları, sektörel yazılımların kullanımını teşvik ederek öğrencilerin pratik beceriler kazanmasını sağlayabilir. Örneğin, Mikro Yazılım'ın Türkiye'deki uygulamaları, finans ve muhasebe alanında eğitim gören öğrencilerin iş dünyasına adaptasyon süreçlerini

hızlandırmaktadır. Bu tür araçlar, öğrencilere bütçe yönetimi, mali analiz ve raporlama gibi kritik beceriler kazandırmaktadır (Mikro Yazılım, 2023).

Dijital beceriler, iş dünyasında öne çıkan bir istihdam kriteri haline gelmiştir. Özellikle veri analitiği, programlama ve müşteri ilişkileri yönetimi gibi alanlarda yetkinlik, mezunların kariyerlerinde daha hızlı ilerlemelerini sağlamaktadır (Brennen ve Kreiss, 2016). Dijital becerilerin öğrencilerin iş bulma hızını artırdığı ve bu becerilere sahip bireylerin işverenler tarafından daha fazla tercih edildiği belirtilmiştir (World Economic Forum, 2020).

Eğitimde uygulamalı modellerin önemi, bu bağlamda tekrar açıdan önem arz etmektedir. Uygulamalı deneyim kazanması, mezuniyet sonrası rekabet avantajı elde etmelerini sağlamaktadır. Örneğin, finans ve bankacılık alanında eğitim gören öğrenciler için Mikro Yazılım'ın ERP modülleri, iş dünyasında gerekli olan dijital becerileri kazanmada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Schwab, 2017). Uygulamalı eğitim modelleri, dijital dönüşümle birlikte eğitimde en etkili yaklaşımlar arasında yerini almıştır. Dewey (1938) tarafından ortaya konulan "Learning by Doing" yaklaşımı, öğrencilerin teorik bilgilerini gerçek dünya senaryolarında pratik deneyimlerle pekiştirmesine olanak tanımaktadır. Özellikle iş başında eğitim programları, öğrencilerin iş dünyasının taleplerine uyum sağlama kapasitelerini artırmaktadır (Kolb, 1984). Örneğin, Mikro Yazılım'ın staj ve uygulamalı eğitim programları, öğrencilerin bütçe planlama, stok yönetimi ve mali raporlama gibi konularda pratik beceriler kazanmalarına olanak sağlamaktadır (Mikro Yazılım, 2023). Bu tür modellerin etkili bir şekilde uygulanması, eğitimden iş dünyasına geçiş sürecini kolaylaştırmaktadır.

Sektörel yazılımlar, öğrencilerin iş dünyasında karşılaşacakları gerçek sorunlara yönelik çözüm geliştirme becerilerini artırmaktadır. Finans, uluslararası ticaret, gastronomi ve turizm gibi disiplinlerde kullanılan yazılımlar, eğitimde teorik bilgiyi pratiğe dönüştürmek için etkili bir araçtır (Bharadwaj vd., 2013). Örneğin, uluslararası ticaret alanında SAP ve Oracle ERP çözümleri, öğrencilerin tedarik zinciri yönetimi ve lojistik operasyonlarını öğrenmelerini sağlamaktadır. Benzer şekilde, gastronomi öğrencilerinin dijital menü planlama ve stok yönetim yazılımlarını öğrenmesi, mezuniyet sonrası sektörde daha rekabetçi olmalarına olanak tanımaktadır (Westerman vd., 2014).

Dijital becerilerin geliştirilmesi sürecinde altyapı eksikliği, eğitimcilerin yetersizliği ve yüksek maliyetler gibi çeşitli zorluklar bulunmaktadır (McKinsey, 2021). Bu sorunların üstesinden gelmek için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Altyapının Geliştirilmesi: Dijital laboratuvarların ve yazılım kullanımına yönelik simülasyon alanlarının oluşturulması.

- Eğitimci Eğitimi: Eğitimcilerin sektörel yazılımlar konusunda donanımlı hale getirilmesi.
- İşbirliklerinin Artırılması: Eğitim kurumlarının iş dünyasıyla daha fazla iş birliği yaparak, öğrencilerin staj ve iş başında eğitim olanaklarından faydalanmasını sağlaması.

Mikro Yazılım gibi yerel çözümlerin eğitimde yaygınlaştırılması, Türkiye'nin dijital dönüşüm sürecine katkı sağlayacak etkili bir yöntemdir. Eğitim kurumlarının bu yazılımları müfredatlarına dahil etmesi, mezunların iş dünyasında daha hızlı adaptasyon sağlamalarına olanak tanımaktadır.

Dijital dönüşüm, eğitim ve iş dünyası arasındaki bağı yeniden tanımlayan bir süreçtir. Eğitim kurumlarının sektörel yazılımları müfredatlarına entegre ederek öğrencilerin dijital beceriler kazanmalarını sağlaması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli kazanımlar sunmaktadır. Özellikle Mikro Yazılım gibi yerel yazılımların uygulamalı eğitimde kullanılması, Türkiye'de hem bireysel yetkinliklerin artırılmasına hem de iş dünyasının dijitalleşme sürecine katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, uygulamalı eğitim modellerinin yaygınlaştırılması ve dijital araçların eğitime entegrasyonu, mezunların istihdam edilebilirliklerini artırmada kritik bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abuzandah, S. (2020). Learning by doing. ResearchGate. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/344576822>
- Austin, D. R. (2021). The pros and cons of 7 digital teaching tools. Harvard Business Review. Retrieved from <https://hbsp.harvard.edu/inspiring-minds/the-pros-and-cons-of-7-digital-teaching-tools>
- Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471–482.
- Boud, D., Keogh, R., & Walker, D. (2013). *Reflection: Turning experience into learning*. Routledge.
- Brennen, J. S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization. In K. B. Jensen & R. T. Craig (Eds.), *The international encyclopedia of communication theory and philosophy* (pp. 1–11). <https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect111>
- Çark, Ö. (2020). Dijital dönüşümün işgücü ve meslekler üzerindeki etkileri. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 4(Özel Sayı 1), 19-34.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- European Commission. (2020). Digital education action plan (2021–2027): Resetting education and training for the digital age. Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://data.europa.eu/doi/10.2766/9657>
- García, L., & López, M. (2024). Competencias digitales y salarios en España. *El País Economía*, 23(5), 78–89.
- Hu, W. (2024). Yüksek meslek yüksekokullarında istihdam zorluğu çeken mezunların istihdam durumu, darboğaz ve karşı önlemler üzerine araştırma. *Yüksek Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(4), 25.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Kyndt, E., Dochy, F., Onghena, P., & Baert, H. (2013). The learning intentions of low-qualified employees: A multilevel approach. *Adult Education Quarterly*, 63(2), 165–189. <https://doi.org/10.1177/0741713612454320>
- LinkedIn. (2022). Global talent trends report. LinkedIn Insights. Retrieved from <https://www.linkedin.com>
- McKinsey & Company. (2021). The future of work after COVID-19. McKinsey Global Institute. Retrieved from <https://www.mckinsey.com>
- Mekonnen, F. D. (2020). Evaluating the effectiveness of 'Learning by Doing' teaching strategy in a research methodology course, Hargeisa, Somaliland. *African Educational Research Journal*, 8(1), 13-19. <https://doi.org/10.30918/AERJ.81.20.011>

- Mićić, L., & Tanović, S. (2023, October). The impact of digital transformation on the labor market: Analysis of changes in required skills in the employment process. In 10th REDETE Conference 2023 (p. 155).
- Mikro Yazılım. (2023). Retrieved from <https://www.mikro.com.tr>
- Moon, J. (2004). *A handbook of reflective and experiential learning: Theory and practice*. RoutledgeFalmer.
- Peng, J., & Deng, C. (2022). Research on the relationship between college students' employability and IT skills training based on mixed research methods. *Frontiers in Psychology*, 13, 1054134. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1054134>
- Pérez-Rivas, F. J., Rico-Blázquez, M., López-López, C., Domínguez-Fernández, S., Cobos-Serrano, J. L., & Ajejas Bazán, M. J. (2023). 'Learning by doing', a model for improving the promotion of healthy lifestyles by student nurses. *BMC Nursing*, 22(1), 236. <https://doi.org/10.1186/s12912-023-01398-3>
- Schwab, K. (2017). *The fourth industrial revolution*. New York: Crown Business.
- Tynjälä, P. (2008). Perspectives into learning at the workplace. *Educational Research Review*, 3(2), 130–154. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2007.12.001>
- Van Laar, E., van Deursen, A. J. A. M., van Dijk, J. A. G. M., & de Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior*, 72, 577–588. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.010>
- Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*, 28(2), 118–144. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>
- Westerman, G., Bonnet, D., & McAfee, A. (2014). *Leading digital: Turning technology into business transformation*. Harvard Business Review Press.
- Wilson, J. P., & Beard, C. (2013). *Experiential learning: A handbook for education, training and coaching*. Kogan Page Publishers.
- World Economic Forum. (2020). *The future of jobs report 2020*. Retrieved from <https://www.weforum.org>

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 62-86

Yıl: 2025

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2025, Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

İŞLETMELERDE, HİLE TESPİTİ VE ÖNLENMESİ SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARIYLA VERİMLİLİĞİN ARTIRILMASI

Mehmet ERKAN

*Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü*

ORCID: 0009-0007-9578-9292

mehmet.erkkan@gedik.edu.tr

İsmail ÖZDEMİR

*Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Gedik Üniversitesi, Gedik Meslek Yüksekokulu,
İnsan Kaynakları Yönetimi Programı*

ORCID: 0000-0001-6478-9168

iozdemir@gedik.edu.tr

Ahmet ERKASAP

*Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Yönetim Bilişim Sistemleri Programı*

ORCID: 0000-0002-6239-1700

ahmet.erkasap@gedik.edu.tr

ÖZET

Finansal hilelerin tespit ve önlenmesinde yapay zekâ uygulamalarının rolü giderek önem kazanmaktadır. Geleneksel denetim yöntemlerinin sofistike hile tekniklerini tespit etmede yetersiz kaldığı günümüz iş dünyasında, yapay zekâ teknolojisi, büyük veri setlerini analiz ederek anormallikleri tespit etme, öngörücü analizlerle gelecekteki hileli işlemleri tahmin etme ve gerçek zamanlı izleme gibi yeteneklerle öne çıkmaktadır. Bu yetenekler, işletmelerde operasyonel maliyetleri azaltma ve yanlış pozitif sonuçları minimize etme avantajları sunmaktadır. Ancak, yapay zekânın veri kalitesi, model açıklanabilirliği ve düzenleyici gereklilikler gibi zorluklarla karşı karşıya kaldığı da unutulmamalıdır. Bu nedenle, işletmelerin hileye karşı etkin bir savunma oluşturmak için klasik yöntemleri yapay zekâ teknolojisi ile entegre bir şekilde kullanmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Hile, Hile Denetimi, İşletme, Verimlilik.

Jel Sınıflandırması: M40, M10, D20

INCREASING EFFICIENCY WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN FRAUD DETECTION AND PREVENTION PROCESSES IN ENTERPRISES

Mehmet ERKAN

*Prof. Dr., Istanbul Gedik University, Faculty of Economics, Administrative and Social
Sciences, Department of Business Administration*

ORCID: 0009-0007-9578-9292

mehmet.erkkan@gedik.edu.tr

İsmail ÖZDEMİR

*Assist. Prof. Dr., Istanbul Gedik University, Gedik Vocational School,
Department of Human Resources Management*

ORCID: 0000-0001-6478-9168

iozdemir@gedik.edu.tr

Ahmet ERKASAP

*Assist. Prof. Dr., Istanbul Gedik University, Faculty of Economics, Administrative and
Social Sciences, Department of Management Information Systems*

ORCID: 0000-0002-6239-1700

ahmet.erkasap@gedik.edu.tr

ABSTRACT

The role of artificial intelligence applications in the detection and prevention of financial fraud is becoming increasingly important. In today's business world where traditional audit methods are insufficient to detect sophisticated fraud techniques, artificial intelligence technology stands out with capabilities such as detecting anomalies by analysing large data sets, predicting future fraudulent transactions with predictive analyses and real-time monitoring. These capabilities offer the advantages of reducing operational costs and minimising false positives. However, it should be noted that artificial intelligence faces challenges such as data quality, model explainability and regulatory requirements. Therefore, businesses need to use classical methods integrated with artificial intelligence technology to create an effective defence against fraud.

Key Words: *Artificial Intelligence, Fraud, Fraud Audit, Business, Efficiency.*

Jel Classification: M40, M10, D20

1. GİRİŞ

Varlık hırsızlığı ve finansal hileler, işletmelerin karşı karşıya kaldığı en önemli risklerden ikisidir. İşletmeler tarafından ciddiyle tedbir alınması gereken bu iki yasa dışı durum arasındaki temel farklar, bunların tespit edilme ve önlenmesine yönelik yöntemlerden kaynaklanmaktadır. Günümüzde işletmelerde hilenin tespit edilmesi ve önlemesi için teknolojiye dayalı çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu teknoloji yoğun yöntemler, etkin bir hile denetiminin yanında verimliliğin artırılmasına, maliyetlerin düşürülmesine ve muhtemelen rekabet avantajı elde edilmesine de önemli katkılar sağlamaktadır.

Özellikle hızlı gelişen yapay zekâ teknolojileri, işletmelerde hilenin tespiti ve önlenmesinde çok önemli fonksiyonlar üslenmiş ve üstlenmektedir. Yapay zeka teknolojilerinin, gelişmiş algoritmalar ve makine öğrenimi teknikleri kullanılmak suretiyle sunmuş olduğu, büyük hacimli verileri analiz etmek, kalıpları belirlemek, anormallikleri tespit etmek ve şüpheli faaliyetleri gerçek zamanlı olarak belirlemek gibi olanaklar, hilenin mali kayıplara yol açmadan önce etkili bir şekilde tespit edebilmesi ve önleyebilmesini mümkün kılmaktadır.

Güncel araştırmalar, finansal kurumların yapay zekâ harcamalarının 2027 yılına kadar 97 milyar dolara çıkmasının beklendiğini ve finansal sektörün %29,6'lık bileşik yıllık büyüme oranı (CAGR) ile yapay zekâ yatırımında en hızlı büyüyen sektör olduğunu göstermektedir (Vuković et al., 2025). Bu exponansiyel büyüme, JPMorgan ve Morgan Stanley gibi önde gelen finansal firmaları kendi yapay zekâ altyapılarını kurmaya yöneltmiş ve teknolojinin dönüştürücü potansiyelini kabul ettirmiştir.

Yapay zekanın hile tespiti ve önlenmesine yönelik etkinliği artırarak zaman ve kaynaklardan tasarruf edebilmesine katkı sağlamaktadır. Günümüzde, artık işletmeler, hile tespitinde yapay zekâdan yararlanarak finansal işlemlerdeki kalıpları ve anormallikleri etkili bir şekilde belirleyebilmekte, bu da dolandırıcılık faaliyetlerinin zamanında tespit edilmesini sağlamaktadır. Bunun yanında, yapay zekâ, gelecekteki ticari eğilimleri tahminlemekte ve suç işleme niyetinde olanların güvenlik açıklarından yararlanmasını önlemek için sağlam bir güvenlik sistemi kurmaya da yardımcı olmaktadır (Vuković et al., 2025).

Özellikle 2019-2024 yılları arasında yapılan sistematik literatür incelemeleri, organizasyonların yıllık gelirlerinin %5'ini hileye kaybettiğini ve bu durumun trilyonlarca dolarlık bir kayba denk geldiğini ortaya koymaktadır (Chen et al., 2025). Bu çalışmanın amacı, işletmelerdeki finansal hilelerin yapay zekâ ile tespit edilmesi ve önlenmesine ilişkin

uygulamaları ortaya koymak ve güncel literatür bulgularını entegre ederek bu alandaki gelişmeleri kapsamlı bir şekilde değerlendirmektir.

Daha önceki yıllarda yapılan ve literatürde yer alan çalışmalar Makine Öğrenimi Tekniklerinin Karşılaştırmalı Analizi şeklinde olmuştur. Bu çalışmalarda finansal hile tespitinde makine öğrenimi tekniklerinin kullanımında önemli trendleri ortaya koymaktadır (Hernandez Aros vd., 2024).

Yakın geçmişte ve günümüzde yapılan çalışmalar ise, finansal hile tespitinde derin öğrenme tekniklerinin gelişiminde önemli trendleri ortaya koymaktadır (Chen vd., 2025). Bu çalışmalarda; CNN, LSTM ve Transformer modelleri gibi çeşitli derin öğrenme modellerinin etkinliği kanıtlanmış, kredi kartı işlemleri, sigorta talepleri ve finansal tablo denetimleri ana uygulama alanları olarak öne çıkmış ve veri gizliliği çerçevelerinin etkisi ve özellik mühendisliği ile veri ön işleme alanındaki gelişmeler önemli temalar olarak belirlenmiştir. Literatürde yer alan bu konulara; Çin, Hindistan, Suudi Arabistan ve Kanada önde gelen katkı sağlayan ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin bu alanda sınırlı sayıda yayını bulunmaktadır. Araştırmalarda yer alan metodolojik yaklaşımlar; Denetimli öğrenme yaklaşımları, denetimsiz, derin öğrenme, pekiştirmeli ve yarı-denetimli yaklaşımlara kıyasla en yaygın kullanılan yöntem olarak tespit edilmiştir.

Son dönemde hile tespiti ve önlenmesine yönelik çalışmalarda, Blockchain ve Gizlilik Koruyucu Teknolojiler öne çıkmaktadır. Blockchain entegrasyonu ve Principal Component Analysis (PCA) gibi gizlilik koruyucu tekniklerin finansal hile tespitinde artan önemi her geçen zaman daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır (Chen vd., 2025). Bu teknolojiler hem güvenliği artırmakta hem de düzenleyici gerekliliklere uyumu kolaylaştırmaktadır.

Blockchain Entegrasyonu, Blockchain teknolojisi, işlem kayıtlarının değiştirilemezliğini sağlayarak hile önleme konusunda önemli avantajlar sunmaktadır. Özellikle çoklu taraf işlemlerinde şeffaflık ve güvenilirlik sağlamaktadır.

Gizlilik Koruyucu Tekniklerden, GDPR ve CCPA gibi veri koruma düzenlemelerine uyum sağlamak için geliştirilmiş teknikler, kişisel verilerin korunmasını sağlarken etkili hile tespitine olanak tanımaktadır.

2. İŞLETMELERDEKİ DOLANDIRICILIK

İşletmelerde sıkça karşılaşılan varlık hırsızlığı ve finansal hileler hem finansal hem de işletmelerde itibar kayıplarına yol açabilen ciddi sorunlardır. Bu iki yaşa dışı işlem arasındaki

temel farklar, tespit ve önlenmesine ilişkin yöntemlerden kaynaklanmaktadır. Varlık hırsızlığı, işletmenin fiziksel varlıklarının (nakit, stok, demirbaş vb.) veya dijital varlıkların yetkisiz kişilerce izinsiz olarak alınması veya kullanılmasıyla, finansal hileler ise işletme yönetiminin ya da çalışanlarının mali tablolarında kasıtlı olarak yanlış bilgi verilmesi, gelirlerin veya giderlerin manipüle edilmesi gibi işletmenin mali durumunu olduğundan farklı gösterilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Vuković vd., 2025).

İşletmelerdeki finansal hilelerin genellikle dört ana kategoride değerlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. İlki gelir Manipülasyonudur. Gelirlerin yanlış beyan edilmesi, öne çekilmesi veya ertelenmesidir. Bu durum, özellikle halka açık şirketlerde yaygın olarak görülmekte ve yatırımcıları yanıltmaya yönelik olarak kullanılmaktadır. İkincisi maliyet ve gider manipülasyonudur. Bu hile şeklinde, giderler gizlenir veya yanlış sınıflandırılmaktadır. Özellikle büyük ölçekli projelerde ve karmaşık muhasebe yapılarında tespit edilmesi zor olan bu hile türü, işletmenin karlılığını olduğundan yüksek göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Üçüncüsü ise varlık ve yükümlülük manipülasyonudur. Bu hile şeklinde ise varlıklar şişirilmekte veya yükümlülükler eksik gösterilmektedir. PricewaterhouseCoopers'ın 2022 raporuna göre, dünya çapında şirketlerin %56'sı bir tür hileye maruz kalmıştır. Latin Amerika'da ise şirketlerin %32'si hile sorunu yaşamıştır (Vuković vd., 2025). Bu istatistikler, yapılan araştırma bulgularıyla da örtüşmektedir; ankete katılan yöneticilerin %83'ü son 12 ayda siber saldırılara hedef olduklarını, %71'i ise bir tür iç veya dış hileyle karşılaştıklarını bildirmiştir. Son olarak da para aklama ve güncel hile tekniklerinden bahsedilebilir. Para aklama, yasadışı paranın kökenini gizleyerek yasal görünmesini sağlayan karmaşık bir süreçtir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tahminlerine göre, para aklama dünya ekonomisinin %2,1-4'ünü oluşturmaktadır (Gadimov ve Birihanu, 2025). Bu süreç tipik olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar; Yerleştirme (Placement): Yasadışı fonların finansal sisteme fiziksel olarak sokulması, Katmanlama (Layering): Paranın izinin karmaştırılması için çoklu finansal işlemler ve Entegrasyon (Integration): Aklanmış fonların yasal ekonomiye geri sokulmasından oluşmaktadır.

Sonuç olarak, işletmelerde hilelerin tespiti, geleneksel denetim yöntemleriyle zor olmaktadır. Bu durum hile yapma iradesini taşıyan kişileri cesaretlendirmektedir. Ancak, yapay zekâ destekli teknolojilerinden yararlanılarak yapılan denetimler, çok daha etkin denetim süreçlerinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu nedenledir ki, yapay zekanın bu maksatla kullanılması, her geçen gün daha artma potansiyeline sahiptir.

3. İŞLETMELERDE KLASİK YÖNTEMLERLE HİLE TESPİTİ VE ÖNLENMESİ

İşletmelerde hile tespiti ve önlenmesi uzun yıllardır geleneksel denetim yöntemlerine dayanmaktadır. Bu yöntemler, işletmelerin finansal ve operasyonel süreçlerini inceleyerek, olası hileli işlemleri tespit etmeye ve önlemeye yönelik bir dizi teknik ve prosedürü içermektedir. Geleneksel denetim, genellikle iç ve dış denetim süreçleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

İç denetim, işletme içindeki çeşitli departmanların ve süreçlerin performansını ve uyumluluğunu değerlendirmek amacıyla yapılan bağımsız bir incelemedir. İç denetim, potansiyel hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi için kritik bir rol oynamaktadır. Denetçiler, muhasebe kayıtları, envanter yönetimi ve nakit akışları gibi alanlarda sistematik incelemeler yaparak, finansal verilerdeki olası anormallikleri ve hileli işlemleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte, iç denetçilerin bağımsızlığı ve objektifliği büyük önem taşımaktadır (Bhimani vd., 2012).

Dış denetim ise, bağımsız denetim firmaları tarafından yürütülen bir süreç olup, işletmenin finansal tablolarının doğruluğunu ve güvenilirliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu denetimler, genellikle yasal gereklilikler doğrultusunda yapılır ve işletmenin mali durumunu bağımsız bir perspektiften analiz etmeyi amaçlamaktadır. Dış denetim sürecinde, hileli faaliyetlerin belirlenmesi amacıyla finansal veriler ve belgeler titizlikle incelenir. Ancak, dış denetimin sınırlı bir zaman diliminde gerçekleştiriliyor olması, hileli faaliyetlerin tam olarak tespit edilmesini zorlaştırabilmektedir (Xu vd., 2023).

Geleneksel hile tespiti yöntemleri arasında yer alan bir diğer yaklaşım, kapsamlı kontrol listeleri ve prosedürlerdir. İşletmeler, hile risklerini minimize etmek için belirli görevlerin ayrılması (segregation of duties), yetki sınırlarının belirlenmesi ve onay süreçlerinin düzenlenmesi gibi uygulamaları içermektedir. Örneğin, satın alma işlemleri için onay süreçleri, muhasebe kayıtlarının çift kontrol edilmesi gibi uygulamalar yaygındır. Bu yöntemler, hile risklerini minimize etmek için geliştirilmiştir ve çalışanların yetkilerini kötüye kullanmasını engellemeyi amaçlamaktadır (Benedek vd., 2023).

Klasik hile tespit yöntemlerinden bir diğeri olan analitik incelemeler de finansal verilerin incelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu yöntem, işletmenin finansal performansının, önceki dönem verileri ve benzer işletmelerle karşılaştırılması yoluyla anormalliklerin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Özellikle gelir ve giderlerdeki beklenmedik ani değişiklikler, hesap hataları veya diğer olağandışı işlemler, potansiyel hile belirtileri olarak değerlendirilmektedir (Day ve Schoemaker, 2016).

İşletmelerde hilenin önlenmesi, çalışanları hileye karşı bilinçlendirmek ve eğitmekle de sağlanabilmektedir. Bu yöntem, en etkili yöntemlerden birisidir. Çalışan eğitimleriyle, potansiyel hile türleri, bu hilelerin nasıl tespit edileceği ve şüpheli durumlar karşısında izlenecek prosedürler konusunda bilgilendirilmektedirler. Bu tür eğitimlerle, çalışanların hileli faaliyetlere karşı daha dikkatli olmalarını sağladığı gibi hile yapmaktan kaçınmalarını, diğer çalışanların da hileli faaliyetlerini daha kolay fark edebilmelerini ve de hileye karşı mücadelede proaktif rol almalarını sağlamaktadır (Aziz ve Andriansyah 2023).

4. KLASİK YÖNTEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Klasik yöntemlerin hile tespiti ve önlenmesi konusunda sağladığı fayda ve sakıncalar yer almaktadır. Bu fayda ve sakıncaların ele alınarak incelenmesi, yapay zekâ destekli hile denetimi ve uygulamalarının gelişiminin hangi yöne evrileceğini değerlendirmek açısından bir perspektif yaratacaktır.

Klasik denetim yöntemleri, faydalarının en önemlisi, işletmelerin finansal ve operasyonel süreçlerini düzenli bir şekilde incelemek için sistematik bir yapı sunmasıdır. Bu yapı sayesinde işletmeler, finansal verilerini düzenli olarak kontrol edebilir ve olası hilelerin tespiti için standart prosedürler geliştirebilmektedirler (Bhimani vd., 2012).

Klasik yöntemlerin diğer bir faydası da çoğu yasal düzenleme ve muhasebe standartları ile uyumlu olmasıdır. Bu durum, denetimlerin yasal zorunluluklar çerçevesinde yapılmasını sağlarken, işletmelerin yasal yükümlülüklerini yerine getirmelerine de yardımcı olmaktadır (Xu vd., 2023).

Klasik yöntemler yoğun farkındalık ve eğitim programlarına dayanmaktadır. Çalışan eğitimleri ve bilgilendirme programları, klasik yöntemlerin bir parçası olarak, işletme içindeki hile farkındalığını artırmakta ve hileli faaliyetlerin erken tespitini ve önlenmesi sağlamaktadır (Aziz ve Andriansyah, 2023).

Klasik yöntemlerin sakıncalarına gelince, en başta bu yöntemlerin büyük ölçüde manuel süreçlere dayanması ifade edilebilir. Manuel olarak ortaya konulan çabalar, karmaşık ve sofistike hile tekniklerini tespit etmekte yetersiz kalabilmekte ve uygulanması zaman alıcı ve maliyetli olmaktadır. Ayrıca, denetim süreçlerinin sürekli değil de belirli aralıklarla gerçekleştirilmesi, hileli faaliyetlerin zamanında tespit edilememesine neden olmaktadır. Bu durum, özellikle büyük işletmelerde, denetim süreçlerinin verimliliğini azaltmakta ve hilelerin tespitinde gecikmelere yol açabilmektedir (Benedek vd., 2023). Bu sınırlılıklar, günümüzde yapay zekâ destekli denetim yöntemlerine olan ihtiyacı artırmıştır (Buyuktepe vd.,2023).

Geleneksel yöntemler, genellikle basit ve doğrudan hileleri tespit etmekte etkilidir ve finansal verilerdeki manipölasyonlar, bu yöntemlerle her zaman başarılı bir şekilde ortaya çıkarılamamaktadır (Day ve Schoemaker, 2016). Klasik denetimlerin periyodik olarak yapılması, işletmelerde sürekli bir hile tespit sistemi kurmayı zorlaştırmaktadır. Bu durum, hileli faaliyetlerin denetim dönemleri dışında gerçekleşmesine ve tespit edilmesinde gecikmelere neden olabilmektedir. Süreklilik ve gerçek zamanlı izleme eksikliği, hilecilerin denetim boşluklarından yararlanmalarına olanak tanımaktadır (Buyuktepe vd.,2023).

Klasik yöntemlerle yapılan denetimlerde, yanlış pozitif (hile olarak işaretlenen meşru işlemler) ve yanlış negatif (hileli işlemlerin tespit edilememesi) oranlarının yüksek olması, denetim süreçlerinin etkinliğini zayıflatmaktadır. Bu durum hem gereksiz incelemelere zaman ayrılmasına hem de gerçek hilelerin gözden kaçmasına yol açabilmektedir (Kaggwa vd., 2024). Güncel araştırmalar, geleneksel kural tabanlı anti-para aklama (AML) sistemlerinin %98'in üzerinde yanlış pozitif ürettiğini göstermektedir (Gadimov ve Birihanu, 2025). Bu durum, finansal kurumlar için önemli operasyonel maliyetlere yol açmakta ve gerçek para aklama vakalarının tespit edilememesi ciddi düzenleyici uyumluluk riskleri oluşturmaktadır.

Klasik yöntemler, hızlı teknolojik gelişmelere uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu, mevcut olan uygulamaları önceleme ve devam etirme güdüsünden öte, etik ve mevzuata dayalı sorunlardan da kaynaklanmaktadır. Diğer yandan klasik yöntemler, büyük veri analitiği, yapay zekâ gibi modern teknolojileri kullanmadığı için, büyük ölçekli ve karmaşık veri setleriyle çalışmakta yetersiz kalabilmektedir (Kaggwa vd., 2024).

5. YAPAY ZEKÂ İLE HİLE ÖNLEME UYGULAMALARININ GETİRDİĞİ YENİLİKLER

İşletmelerdeki hile tespiti ve önlenmesinde yapay zekânın kullanımı, hilenin erken tespit edilerek gerekli tedbirleri alınması suretiyle, işletmelerin hileden kaynaklanan mali kayıpların en aza inmesi sağlanabilmektedir. Son dönemlerde işletmelerde hızla artan yapay zekâ uygulamalarının hile önleme stratejilerine entegrasyonu birlikte finansal hilelerle mücadelede oldukça etkili olduğu kanıtlanmıştır. İşletmeler, biyolojik özellikler ve gelişmiş yapay zekâ algoritmalarının bir kombinasyonunu kullanarak, biyolojik sahtekârlığı (biological fraud) önlemek için anormal işlemleri etkili bir şekilde değerlendirmekte ve sürekli olarak izlemektedirler. Bunu başarmak için işletmelerin etik açıdan, finansal teknolojinin bağımsızlığını ve kontrol edilebilirliğini sağlamalı, bu alandaki yenilik ve araştırmaları

destekleyerek yapay zekâ uygulamalarının yazılım ve donanım ortamı titizlikle takip etmelidir (Day ve Schoemaker,2016).

Yapay zekânın işletmelerdeki varlık ticareti, varlık yönetimi ve bankacılık gibi finansal hizmetlere dâhil edilmesiyle hileli işlemlerin tespiti ve önlenmesinde ciddi mesafeler alınmıştır. Güncel araştırmalar, yapay zekanın finansal hile tespitinde devrim yarattığını ve bankacılık, sigorta ve sağlık sektörleri dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde daha doğru, ölçeklenebilir ve uyarlanabilir sistemler sağladığını göstermektedir (Adhikari vd., 2024).

Yapay zekâ ile hileli işlemleri tespit etmek işletmelere önemli katkılar sağlamaktadır. Günümüz işletmelerinin büyük ve karmaşık yapısı, hile yapma potansiyeline sahip klişeleri cesaretlendirmekte ve işletmeler hile yoluyla önemli gelir kaybına uğramaktadırlar. Bu nedenle, işletmelerde hileli işlemlerden kaynaklanan gelir kaybının tespit edilmesi ve önlemlerin alınması giderek daha önemli hale gelmektedir. İşletmeler hile kaynaklı olası zararların önüne geçebilmek için çeşitli hile tespit sistemleri kullanmaktadır. Yapay zekâ uygulamalarında, işletmelerde hileli finansal işlemlerin tespit edilmesine ve engellemesine olanak tanıyan bir dizi süreç ve analiz tanımlanmıştır. Yapay Zekâ uygulamaları, hileli işlemleri tespit etmek, hileli işlemlerle ilgili kalıpları, anormallikleri ve davranışları belirlemek için makine öğrenimi algoritmalarından ve veri analizi tekniklerinden yararlanmaktadır. Böylece büyük veri analizi yaparak milyonlarca finansal işlemi hızlı bir şekilde tarayabilmesi ve potansiyel anormallikleri belirlemesi söz konusu olacaktır. Bunun için kullanıcı davranışlarını sürekli takip ederek, içeriden gelen tehditler ve hileli faaliyetlerin erken aşamada ortaya çıkarılması mümkün olacaktır. Bu tür uygulamalar, tipik bir çalışanın normalden sapma eğilimlerini öğrenerek, anormal durumları belirleyip işletme yetkililerine rapor edebilmektedir (Hernandez Aros vd., 2024).

Yapay zekâ, özellikle büyük veri setlerini analiz etme, anormallikleri tespit etme ve tahminlerde bulunma yetenekleri sayesinde finansal raporlama hilelerinin belirlenmesinde etkili bir araçtır (Day ve Schoemaker,2016). Yapay zekanın bu alanda kullanımına yönelik başlıca yaklaşımlar yer almaktadır. Bu yaklaşımları üç başlık altında toplanabilir:

- **Makine Öğrenimi (Machine Learning):** Makine öğrenimi algoritmaları, geçmiş verileri analiz ederek, finansal raporlardaki olası hileli davranışları belirlemektedir. Bu algoritmalar, özellikle denetim geçmişi olan şirketlerin verilerini kullanarak, hileli ve hilesiz durumları öğrenir ve gelecekteki raporlamalarda anormallikleri tespit edebilir. Güncel literatür incelemesi, denetimli öğrenme yaklaşımlarının finansal hile tespitinde en yaygın kullanılan yöntem olduğunu göstermektedir (Hernandez Aros vd., 2024).

- Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing - NLP): NLP, finansal raporlardaki metinleri analiz ederek, tutarsızlıkları ve şüpheli ifadeleri belirlemektedir. Özellikle denetim raporları ve yönetim açıklamaları gibi metinsel verilerde kullanılarak, dolandırıcılık belirtilerini ortaya çıkarabilmektedir.
- Anomali Tespiti: YZ tabanlı anomali tespit sistemleri, finansal verilerdeki alışılmadık ve beklenmedik kalıpları belirlemektedir. Bu sistemler, normal davranıştan sapmaları tespit ederek, olası hileleri işaretlemektedirler. Yapay zekâ sadece hileleri tespit etmenin ötesinde, aynı zamanda önlenmesine de yardımcı olmaktadır.

Derin öğrenme, makine öğreniminin bir dalı olarak, günümüz teknolojik gelişmelerinin ve yeniliklerinin temel teknolojisidir. Derin öğrenme tabanlı yaklaşımlar, kredi kartı işlemleri gibi büyük veri setlerindeki karmaşık kalıpları analiz etmek ve tespit etmek için kullanılan en gelişmiş yöntemlerdir (Mienye ve Jere, 2024). Ancak, literatürdeki çoğu kredi kartı hile modeli geleneksel makine öğrenimi algoritmalarına dayanmaktadır ve son zamanlarda derin öğrenme tekniklerinin bu alanda artan kullanımı gözlenmektedir.

Kredi kartı işlemlerindeki hızlı teknolojik gelişmeler ve elektronik hizmetlerin kolaylığı nedeniyle kredi kartı işlemleri artmıştır (Mienye ve Jere, 2024). Buna bağlı olarak hem finansal kurumlar hem de müşteriler için önemli bir endişe haline gelen kredi kartı hileleri gibi güvenlik sorunlarında da artış yaşanmıştır. Nielsen raporuna göre, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında kredi kartı hilelerinden kaynaklanan kayıplar sırasıyla yaklaşık 28.65, 28.50 ve 32,34 milyar dolar olmuştur (Mienye ve Jere, 2024). Küresel olarak kredi kartı hile kayıpları son on yılda üç katına çıkmış, 2011'de 9,84 milyar dolardan 2021'de 32,34 milyar dolara yükselmiştir. Bu dramatik artış, daha sofistike ve etkili hile tespit yöntemlerine olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Derin Öğrenme Mimarileri bu maksatla kullanılan ve önemli fırsatlar sunan derin öğrenme tabanlı yapılardır. Bu yapıları ele üç farklı şekilde inceleyebiliriz.

Tekrarlayan Sinir Ağları (RNN) ve Varyantları: RNN ve varyantları olan LSTM (Long Short-Term Memory) ve GRU (Gated Recurrent Unit), sıralı verileri öğrenme ve zamansal ilişkileri tespit etme yetenekleri nedeniyle kredi kartı işlemlerini modelleme ve analiz etmek için en yaygın kullanılan derin öğrenme tabanlı ağlardır (Mienye ve Jere, 2024).

LSTM ağı, bir dizideki uzun vadeli bağımlılıkları öğrenmek için kullanışlıdır. Önceki zaman adımlarından gelen bilgileri hatırlayabilmesi ve yeni girdiler işlenirken bu bilgileri seçici olarak unutulması veya güncelleyebilmesi nedeniyle güçlüdür. LSTM gibi GRU da kapılama mekanizması sayesinde önceki zaman adımlarından gelen verileri seçici olarak güncelleyebilir

veya unutulabilir, bu da onu zaman serisi modellemesi için uygun hale getirmektedir (Mienye ve Jere, 2024).

Konvolüsyonel Sinir Ağları (CNN): CNN'ler, özellikle görüntü işleme alanında başarılı olmalarına rağmen, finansal veri analizinde de etkili sonuçlar vermektedir. Finansal işlem verilerinin görsel temsillerini analiz ederek, gizli kalıpları ve anormallikleri tespit edebilmektedir.

Transformer Modelleri: Son yıllarda, doğal dil işleme alanında devrim yaratan Transformer mimarileri, finansal hile tespitinde de umut verici sonuçlar göstermektedir. Bu modeller, uzun mesafeli bağımlılıkları yakalama konusunda üstün performans sergilemektedir.

Güncel araştırmalar, gerçek zamanlı şüpheli işlem tespiti için gelişmiş çerçeveler önermektedir. Bu sistemler, finansal kurumların para aklama ve finansal suçlarla etkili bir şekilde mücadele etmesini sağlamaktadır. Önerilen modeller iki temel yaklaşım içermektedir: iliki, Docker konteyner tabanlı dağıtık bilişim mimarisi, esneklik, taşınabilirlik yetenekleri ve özelleştirmeyi artırmak için kullanılmaktadır. İkincisi ise, Autoencoder Yöntemidir. Bu yöntem, şüpheli tespit modülü, autoencoder yöntemini kullanarak sistemde herhangi bir şüpheli aktivite olup olmadığını belirlemek için yeniden yapılandırma hatasını (reconstruction error) kullanmaktadır (Gadimov ve Birihanu, 2025).

Derin öğrenme modellerinin performansını değerlendirmek için çeşitli metrikler kullanılmaktadır. Güncel literatür incelemesi, en yaygın kullanılan performans metriklerinin Accuracy (Doğruluk), Precision (Kesinlik), F1 Score, Recall (Duyarlılık) ve AUC-ROC olduğunu göstermektedir (Hernandez Aros vd., 2024; Chen vd., 2025).

Bu metriklerin her biri, farklı açılardan model performansını değerlendirmekte ve özellikle dengesiz veri setlerinde (imbalanced datasets) kritik önem taşımaktadır. Finansal hile tespitinde, hileli işlemlerin toplam işlemlere oranının çok düşük olması nedeniyle dengesiz veri setleri yaygın bir sorundur.

6. YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ HİLE TESPİTİNDE GÜNCEL TRENTLER, GELİŞMELER KAPSAMINDA FAYDA, YAŞANAN ZORLUK VE SINIRLILIKLAR

Geleneksel hileli işlemlerin tespiti ve önlenmesi yöntemleri, karmaşık ve hızla gelişen hırsızlık planlarının belirlenmesinde ve azaltılmasında genellikle yetersiz kalmaktadır. Yapay zekâ, analistlere göre gerçek zamanlı içgörülere erişim sağlayarak dönüştürücü bir fırsat sunmaktadır. Geleneksel hile tespit süreçleri, genellikle veri işleme ve analizinde gecikmeler

hile önleme kararlarının alınma hızını bir hayli yavaşlatmaktadır (Bhimani vd.,2012). Yapay zekâ hile tespitinin doğruluğunu ve verimliliğini artırmak için sahip olduğu teknolojik üstünlük nedeniyle geleneksel yöntemlerden farklılık gösterir. Bu nedenle yapay zekânın, günümüzde hileli işlemlerle mücadelede güçlü bir araç olarak ortaya çıktığı aşikardır. Yapay zekânın, veri analizi ve örüntü tanıma yeteneklerinin her geçen gün gelişmesi, hile önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak, başarılı uygulama, bu teknolojiyle ilgili doğal zorlukların var olduğunun net bir şekilde anlaşılmasını gerektirir (Gaikwad,2020).

Yapay zekâ, özellikle makine öğrenimi, hile tespiti ve önlenmesi için dönüştürücü bir yaklaşım sunmaktadır. Yapay zekâ bir işletmede gerçekleştirilen işlemlerin geçmişini ve cihaz bilgilerini kapsayan geniş veri kümelerini analiz ederek, insan analistlerin gözlerinden kaçabilecek karmaşık kalıpları ve anormallikleri belirleyebilir (Kaggwa vd.,2024). Bu işlemler işletmelere şunları yapabilme yeteneği kazandırır:

Veri Analizi ve Örüntü Tanıma ile Hileli Davranış risklerini azaltır. Yapay zekâ sistemleri, özellikle makine öğrenimi algoritmalarını kullanarak büyük veri kümelerini insanlardan çok daha hızlı işleme konusunda uzmandır. Yapay zekanın örüntü tanıma yetenekleri dolandırıcılık tespitinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Makine öğrenimi algoritmaları, dolandırıcılık faaliyetleriyle ilişkili düzensizlikleri veya kalıpları belirlemek için geçmiş verilerden öğrenebilir. Bu proaktif yaklaşım, kuruluşların önleyici tedbirler uygulamasına ve iç kontrollerini güçlendirmesine olanak tanır. Yapay zekâ, örüntü tanımadan yararlanarak daha sağlam ve dirençli bir finansal ekosisteme katkıda bulunur ve hileli davranışlarla ilişkili riskleri en aza indirir (Hassan vd., 2023).

Yapay Zekâ uygulamaları, hileyi tespitte yüksek doğruluk sağlamaktadır. Yapay zekâ algoritmaları, işlem geçmişini, coğrafi konum verilerini ve cihaz bilgilerini kapsayan geniş veri kümelerini analiz ederek belirlenmiş temel çizgilerden ince sapmaları tanımlamada mükemmeldir. Yapay zekâ destekli sistemler, hileli faaliyetleri daha büyük bir hassasiyetle tespit edilmesini sağlamaktadır. Bu ise hileli işlemlerden dolayı olası mali kayıplarda önemli bir azalmaya neden olmaktadır (Longbing,2021).

Yapay zekâ uygulamalarının hile denetimi süreçlerinde yarattığı en önemli sonuçlardan biri de operasyonel maliyetleri azaltmasıdır. Yapay zekâ, hileli işlemlerin tespitini otomatikleştirerek, manuel incelemeler ve soruşturmalarla ilişkili operasyonel maliyetlerin azaltılmasına neden olurken işletme kaynaklarının daha verimli bir şekilde kullanılmasına olanak tanımaktadır. Bu kaynaklar daha sonra insan müdahalesi gerektiren diğer karmaşık görevler için kullanılabilir.

Yapay zekâ, işlemlerin gerçek zamanlı olarak izlemesine ve müdahale edilmesine olanak sağlamaktadır. Yapay zekâ ile gerçek zamanlı işlemleri izleme ve veri işleme sayesinde verileri sınıflandırmak, depolamak ve görselleştirmek daha kolay hale gelmektedir. Aynı zamanda anlık veri işleme, aykırı değerlerin ve veri anormalliklerinin anında düzeltici eylem için işaretlenmesine yardımcı olarak dolandırıcılık tespitini ve çözümünü hızlandırmaktadır. Bu proaktif yaklaşım, hileli işlemlerin tamamlanmasını önleyerek mali kayıpları önemli ölçüde en aza indirmektedir (Longbing,2021).

Yapay zekâ anormallikleri tespit ederek, hile denetimini kolaylaştırmaktadır. Yapay zekâ sistemleri, işletmelerdeki verilerin çoğunluğundan önemli ölçüde farklılık göstererek şüphe uyandıran veri noktalarını, olayları veya gözlemleri tanımlamayı içeren anormallikleri anında tespit etmektedir. Bu nedenle yapay zekâ algoritmaları, işletmelerdeki bir veri kümesinde normal davranışın nasıl olması gerektiği ve bu normdan önemli ölçüde sapan aykırı değerleri veya anormallikleri belirlemek için eğitilmektedirler. Hileli işlemler genellikle aykırı değerler veya işlem verilerinde anormallikler olarak ortaya çıktığından, anormallik tespiti hile tespitinde temel öneme sahiptir.

Yapay zekanın bir diğer yarattığı fayda ise; hileli işlemlerle ilgili tahminlerde bulunmayı sağlamasıdır. Tahmine dayalı analitik, işletmede gerçekleşen geçmiş verileri kullanarak gelecekteki olası hileli işlemlerle ilgili tahminlerde bulunmaya dönük bir yaklaşımdır. Diğer bir ifadeyle yapay zekâ modelleri işletmelerdeki hile işlemlerin tespitinde, gelecekteki bir işlemin hileli olma olasılığını tahmin etmek için geçmişteki hile amaçlı olan ve olmayan işlemlerin veri kümeleri üzerinde eğitilmektedir (Kaggwa vd.,2024). Bu da hilenin önceden tespit edilmesi ve sonrasında bu işlemlerin durdurularak maddi kayıpların en aza indirilmesinde yardımcı olacaktır. Bu maksatla, hile tespitinde; lojistik regresyon, karar ağaçları, rastgele ormanlar ve gradyan artırma makineleri gibi teknikler yaygın olarak kullanılmaktadır. Tahmine dayalı analitik uygulamalar, müşteri davranışları, pazar eğilimleri ve ortaya çıkan fırsatlar hakkında işletmelere içgörü kazanabilmektedir. Yapay zekanın bu stratejik kullanımı iş genişletme, ürün geliştirme veya pazara giriş gibi bilinçli önerilerde bulunmasını sağlamaktadır. İşletmeler, yapay zekâ tarafından üretilen içgörülerden yararlanarak kendilerini pazar trendlerinden yararlanmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için konumlandırabilmektedir (Uwaoma vd.,2024).

Yapay zekâ, hile denetiminde uyarlanabilirlik ve ölçeklenebilirlik sağlamaktadır. İşletmelerde gerçekleşen tüm hileli faaliyetler mali kayıplara neden olduğu gibi itibarına da zarar verir. İşletmelerde kullanılan genellikle kural tabanlı ve statik olan geleneksel hile tespit yöntemleri, dolandırıcıların giderek daha sofistike hale gelen taktiklerine ayak uydurmakta

zorlanmaktadır. Çok katmanlı sinir ağlarını içeren makine öğreniminin bir alt kümesi olan derin öğrenme ise, karmaşık hile şekillerini önceden tespit etmede özellikle ustadır. Konvolüsyonel sinir ağları ve tekrarlayan sinir ağları, geleneksel tespit yöntemleri tarafından görülmeyen hileli işlemleri belirlemek için sırasıyla görüntüler ve sıralı veriler gibi yapılandırılmamış verileri işlemektedir (Dileep,2023).

Yapay zekâ modelleri doğası gereği statik kuralların aksine dinamiktir. Yapay zekâ, yeni tür hile faaliyetleri ve taktikleriyle karşılaştıkça bu deneyimlerden öğrenerek modellerini bu yeni gelişmelere göre adapte eder, böylece yeni dolandırıcılık taktikleri ortaya çıktıkça bunları anında belirlemektedir. Bu uyarlanabilirlik, dolandırıcılar yeni planlar geliştirdikçe yapay zekâ sistemleri de tespit yöntemlerini proaktif bir şekilde ayarlayarak dolandırıcılardan bir adım önde kalmalarını sağlamaktadır(Dileep,2023). Aynı zamanda yapay zekâ sistemleri, büyük veri kümelerini yönetecek şekilde zahmetsizce ölçeklenebilir; bu da onları yüksek hacimli işlemleri işleyen büyük kuruluşlar için ideal kılmaktadır (Longbing,2021).

Yapay zekâ hile denetiminde hız ve verimlilik sağlamaktadır. Yapay zekâ destekli hile tespit sistemleri 7/24 çalışarak işlemleri ve etkinlikleri gerçek zamanlı olarak analiz etmektedir. Bu yetenek, hileli işlemleri tespit etmek ve bunlara yanıt vermek için gereken süreyi önemli ölçüde azaltarak potansiyel kayıpları en aza indirmektedir. Aynı zamanda yapay zekâ, insan kaynaklarında orantısız bir artışa gerek kalmadan hilenin tespit süreçlerinin verimliliğini artırarak çok büyük miktarda veri ve işlemi yönetebilmektedir.

Yapay zekâ destekli hile denetimi, yanlış pozitiflerin azaltılmasını sağlamaktadır. Yanlış-pozitif (false-positive) kavramı bir hesaplama, saptama veya algılama hatasıdır. Yanlış-pozitif bir durum meydana geldiğinde gerçek bir işlem, yanlış alarm verilerek şüpheli olarak tanımlanmaktadır. Hileli işlemleri tespit ederken bir işlemin gerçek mi yoksa şüpheli mi olduğuna karar vermek, analistler için büyük bir zaman kaybına neden olur. Geleneksel yöntemlerde yanlış-pozitifler ihtimali, işletmelerdeki işlem sayısının çok fazla olmasından dolayı zaman kaybına neden olmakta ve gerçek hileli işlemlerin tespit edilme hızını yavaşlatmaktadır.

Yapay zekâ makine öğrenmesi modelleri kullanılarak hileyi tespit edip hızlı önlem alarak mali kayıpları en aza indirir. Ancak hile tespit programlarında çok sayıda kuralın kullanılması, yüksek sayıda yanlış-pozitif sonuç vermesine neden olabilmektedir. Böylece birçok gerçek mali işlemlerin hile şüphesiyle engellenebileceği anlamına gelmektedir. Bu durumda normal bir işlem hileli işlem olarak nitelendirilebilir ve incelendiğinde herhangi bir

hilenin olmadığı ortaya çıktığında, bunu tespit etmek hile analistlerinin harcadıkları süre gereksiz zaman kaybıdır.

6.1. Hile Tespitinde Yapay Zekâ Kullanımının Zorlukları ve Sınırlılıkları

Yapay zekâ işletmelere muazzam fırsatlar sunarken, başarılı bir uygulama için birtakım zorlukları ve sınırlılıkları da beraberinde ortaya çıkarır. Bu zorlukların bilincinde olmak, yapay zekaya dayalı hile denetimi uygulamalarının kullanım etkinliğinin artırılmasında önemli katkı sağlar.

Yapay zekâ uygulamalarının finansal hile tespitindeki en önemli zorluklarından biri veri kalitesidir. Etik kaygılar, algoritmik önyargı, veri gizliliği sorunları ve sistem güvenlik açıkları gibi zorluklar yaygın benimsemeyi engellemektedir (Adhikari vd., 2024). Küçük organizasyonlarda ölçeklenebilirlik sorunları, AI'nın potansiyelinden tam olarak yararlanmayı engellemektedir. Bir işletmede, hileli işlemlerle karşılaşıldığında, hile tespitindeki önyargılı veya dengesiz veri kümeleri, belirli dolandırıcılık türlerini tespit etmekte başarısız olmasına neden olmaktadır (Tewari, 2023). Finansal hile tespitinde en yaygın karşılaşılan teknik zorluklardan biri dengesiz veri setleridir. Hileli işlemlerin toplam işlemlere oranının çok düşük olması (%1'den az), geleneksel makine öğrenimi algoritmalarının performansını olumsuz etkilemektedir. Bu durum, özellikle yanlış negatif oranlarının yüksek olmasına ve gerçek hilelerin gözden kaçmasına neden olmaktadır.

Gelişen Dolandırıcılık Taktiklerine Adapte Olmak, işletmeler açısından zorluklar barındırmaktadır. Günümüzün devrim niteliğindeki teknolojisi olan yapay zekayı dolandırıcılık tespitinde kullanan işletmeler, dolandırıcılığın tespitinde kullanılan geleneksel yöntemlere göre daha iyi sonuçlar elde etmektedirler. Yapay zekâ programları sayesinde işletmelerin farklı durum ve teknolojilere uyum sağlaması, yeni yöntem ve teknolojiler geliştiren dolandırıcılarla mücadele etmesi önemlidir. İşletmeler yapay zekâ ile her gün gerçekleşen milyonlarca hesap işlemi izleyerek olası hileli işlemlere karşı gerekli tüm aksiyonları alabilmektedirler.

Yapay zekâ, zamanla işletmenin belirlediği özel kurallar çerçevesinde çalışarak kontrol edilmesi gereken beklenmedik hareketleri de tespit edebilmektedir. Bu nedenle dolandırıcılar, tespit edilmekten kaçınmak için yaratıcı olmaya ve yeni teknikler geliştirmeye çalışırlar. Yapay zekâ destekli hileli işlemleri tespit araçları, işletmelerin dolandırıcılık grafiği, skorlama ve gelişmiş filtreleme gibi bazı önlemleri almalarını da kolaylaştırmaktadır. Yapay zekâ, şüpheli işlemleri izlerken aynı zamanda şüpheli işlemleri aynı anda gerçekleşen diğer işlemlerle karşılaştırarak yeni dolandırıcılık planlarını da tespit edebilmektedir. Yapay zekâ, keşfettiği

yeni dolandırıcılık tekniklerini dolandırıcılık tespit programlarına kolaylıkla dahil edebilmekte ve bunları bir strateji olarak kullanabilmektedir (Sukanya ve David, 2021). Ancak, yapay zekâ uygulamalarının güncel ve gelişen dolandırıcılık faaliyetlerinde etkin olarak kullanılmasını sağlayacak şekilde yeni gelişen durumlara uyarlamak gerekir. Yapay zekâ modellerinin, adaptasyonu işletmeler için zorlayıcı bir durumdur.

Hem yanlış pozitifleri (sahtekârlık olarak işaretlenen meşru işlemler) hem de yanlış negatifleri (sahtekârlık işlemlerinin tespit edilmemesi) en aza indirmek için yapay zekâ modellerinin hassasiyetini dengelemek, işletmeler açısından önemli bir zorluktur. Her ikisinin de yüksek oranlarda olması dolandırıcılık tespit sistemlerinin etkinliğini zayıflatan bir durumdur (Longbing, 2021).

Yapay zekanın model açıklanabilirliği ve şeffaflığı yeterli olmayabilir. Yapay zekâ modellerinin karmaşıklığı, özellikle de derin öğrenme algoritmaları, karar verme süreçlerini anlaşılabilir hale getirebilir. Bu açıklanabilirlik eksikliği, insan gözetimini engeller ve bir işlemin neden hileli olarak işaretlendiğini anlamayı zorlaştırabilir.

Şeffaflık, insan gözetimi ve yanlış pozitiflerin en aza indirilmesi için çok önemlidir. Kararlarının arkasında net gerekçeler sağlayan daha şeffaf yapay zekâ modelleri geliştirmeye yönelik araştırmalar, güveni artırmak ve hileli işlemlerin tespitinde yapay zekânın sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlamak için çok önemlidir. İşletmeler, yorumlanabilir yapay zekâ modellerini uygulamaya öncelik vermeli veya model kararlarını açıklamak için mekanizmalar geliştirmelidir.

İşletmelerdeki verilerin ve işlem hacimlerinin büyümesine göre ölçeklenebilen ve aynı zamanda mevcut sistem ve süreçlerle sorunsuz bir şekilde entegre olabilen yapay zekâ çözümlerinin uygulanması, teknik ve operasyonel açıdan zor bir durumdur.

Veri gizliliğini, tüketicinin korunmasını ve yapay zekâ etiği ile ilgili düzenlemeler sürekli olarak gelişmektedir. Dolandırıcılık tespiti için yapay zekâdan yararlanırken uyumluluğun sağlanması dikkatli planlama ve yürütme gerektirir. İşletmeler, yasal sonuçlardan kaçınmak için yapay zekâ destekli dolandırıcılık tespit sistemlerinin bu düzenlemelere uygun olmasını sağlamalıdır. Gelişen veri gizliliği düzenlemelerine uyumu sağlamak için hukuk ve uyumluluk ekipleriyle yakın iş birliği şarttır.

Düzenleyiciler, karmaşık AI sistemlerinin altında yatan mekanizmaları anlamakta önemli zorluklarla karşılaşmakta ve bu durum etkili gözetim oluşturma çabalarını karmaşıktırmaktadır (Vuković vd., 2025). Benzer şekilde, tüketiciler karar verme süreçlerinde AI tarafından üretilen çıktıların arkasındaki mantığı çözmekte zorlanmaktadır.

Bu zorluklar, AI modellerinde şeffaflığı ve yorumlanabilirliği önceliklendiren Açıklanabilir Yapay Zekâ (XAI) kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. AI teknolojisindeki hızlı gelişim hızı, düzenleyici çerçevelerin sürekli güncellenmesi gerektiği anlamına gelmekte ve bu durum düzenleyici kurumlara önemli maliyetler yüklemektedir.

Yapay zekâ destekli hileli işlemlerin tespitindeki veri kalitesi, uyarlanabilirlik ve mevzuata uygunluk gibi zorluklarla karşılaşılması olasıdır, ancak bu zorluklar aşılamaz değildir. Yapay zekanın geliştirilmiş hileli işlemleri tespit yetenekleri ve maliyet azaltma gibi sunduğu fırsatlar, dolandırıcılığı önleme stratejilerini dönüştürme potansiyelini ifade etmektedir. Bu zorluklarla başarılı bir şekilde başa çıkmak, veri kalitesine yatırım yapmayı, model açıklanabilirliğine odaklanmayı ve düzenleyici değişikliklere ayak uydurmayı içeren düşünceli bir yaklaşımı gerektirirken, tüm bunları sahtekârlıkla etkili bir şekilde mücadele etmek için yapay zekânın benzersiz güçlü yönlerinden yararlanmayı gerektirir.

7. SONUÇ

Bu çalışma, işletmelerde hile tespiti ve önlenmesi süreçlerinde yapay zekâ uygulamalarının rolünü kapsamlı bir şekilde incelemiş ve güncel literatür bulgularını entegre ederek bu alandaki gelişmeleri değerlendirmiştir. Araştırma sonuçları, yapay zekâ teknolojilerinin finansal hile tespitinde devrim niteliğinde değişiklikler yarattığını ve geleneksel yöntemlere kıyasla önemli avantajlar sağladığını göstermektedir.

Teknolojik Dönüşüme maksadıyla, finansal kurumların yapay zekâ harcamalarının 2027 yılına kadar 97 milyar dolara çıkması beklenmekte ve finansal sektör %29,6'lık oranla yapay zekâ yatırımında en hızlı büyüyen sektör konumundadır (Vuković vd., 2025). Bu exponansiyel büyüme, teknolojinin dönüştürücü potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır.

Derin öğrenme teknikleri, özellikle LSTM, GRU ve CNN mimarileri, geleneksel kural tabanlı sistemlere kıyasla gerçek zamanlı hile tespitini ve gelişen hile kalıplarına uyarlanabilirliğini önemli ölçüde iyileştirmekte ve önemli ölçüde performans üstünlüğü sağlamaktadır (Adhikari vd., 2024; Mienye ve Jere, 2024). Kredi kartı hile kayıplarının son on yılda üç katına çıkması (2011: 9,84 milyar dolar, 2021: 32,34 milyar dolar) bu teknolojilere olan ihtiyacı daha da artırmaktadır.

Autoencoder yöntemi ve Docker konteyner tabanlı dağıtık bilişim mimarisi kullanılarak geliştirilen gerçek zamanlı tespit sistemleri, finansal kurumların para aklama ve finansal suçlarla etkili mücadele etmesini sağlamaktadır (Gadimov ve Birihanu, 2025). Bu sistemler,

yeniden yapılandırma hatası (reconstruction error) kullanarak şüpheli aktiviteleri başarıyla tespit edebilmektedir.

Klasik denetim yöntemlerinin %98'in üzerinde yanlış pozitif üretmesi (Gadimov ve Birihanu, 2025), manuel süreçlere dayalı olması ve periyodik denetim yapısı gibi sınırlılıkları, yapay zekâ destekli sistemlerin üstünlüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Yapay zekâ sistemleri büyük veri setlerini gerçek zamanlı analiz edebilme, karmaşık kalıpları ve anormallikleri tespit etme, sürekli öğrenme ve adaptasyon kapasitesi ve düşük yanlış pozitif oranları gibi avantajlar sağlamaktadır.

Hibrit yaklaşım benimsenmesi bu alanda yürütülecek çalışmalara önemi üstünlükler sağlamaktadır. İşletmelerin, klasik denetim yöntemlerini tamamen terk etmek yerine, bunları yapay zekâ teknolojileri ile entegre eden hibrit bir yaklaşım benimsemeleri önemlidir. Bu yaklaşım hem insan uzmanlığından hem de teknolojik yeteneklerden maksimum fayda sağlayacaktır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için, yapay zekâ sistemlerinin aşamalı olarak uygulanmalıdır. İlk aşamada basit anomali tespit sistemleri ile başlanarak, zamanla daha karmaşık derin öğrenme modelleri entegre edilebilir.

Veri Kalitesi ve Yönetimi uygulamalardan elde edilecek sonuçların doğruluğu açısından önemlidir. Yapay zekâ sistemlerinin başarısı büyük ölçüde veri kalitesine bağlı olduğundan, işletmelerin veri toplama, temizleme ve yönetim süreçlerine özel önem vermeleri gerekmektedir.

Düzenleyici otoritelerin, finansal hizmetlerde kullanılan yapay zekâ sistemleri için açıklanabilirlik standartları geliştirmesi önerilmektedir. Bu standartlar hem şeffaflığı artıracak hem de hesap verebilirliği sağlayacaktır.

Finansal suçların küresel doğası göz önüne alındığında, yapay zekâ tabanlı hile tespit sistemleri için uluslararası standartların geliştirilmesi ve koordinasyonun artırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak; finansal hilelerin tespit ve önlenmesinde yapay zekâ uygulamaları, işletmeler için kritik bir rekabet avantajı haline gelmiştir. Geleneksel yöntemlerin sınırlılıklarını aşan bu teknolojiler, gerçek zamanlı tespit, yüksek doğruluk oranları ve sürekli öğrenme kapasitesi ile finansal güvenliği yeni bir seviyeye taşımaktadır. Ancak, bu teknolojilerin başarılı uygulanması için veri kalitesi, model açıklanabilirliği, etik kullanım ve düzenleyici uyumluluk gibi konulara özel dikkat gösterilmelidir. İşletmelerin, teknolojik yenilikleri benimserken insan faktörünü de göz ardı etmemeleri ve hibrit yaklaşımlar geliştirmeleri önemlidir.

Gelecekte, yapay zekâ teknolojilerinin daha da gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte, finansal hile tespiti alanında daha etkili, verimli ve güvenilir sistemlerin ortaya çıkması beklenmektedir. Bu süreçte, akademik araştırmalar, endüstriyel uygulamalar ve düzenleyici çerçevelerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesi, sürdürülebilir ve sorumlu bir dijital dönüşümün anahtarı olacaktır.

Gelecek bu konuya yönelik yapılacak çalışmalarda, Veri gizliliğini koruyarak çoklu kurumlar arası iş birliğini sağlayan federatif öğrenme (federated learning) yaklaşımlarının finansal hile tespitindeki potansiyeli araştırılmalıdır. Bunun yanında, Sürekli öğrenen ve kendini güncelleyen adaptif hile tespit sistemlerinin geliştirilmesi önemli bir araştırma alanıdır.

YAZARLARIN KATKISI

Bu çalışmanın giriş ve sonuç kısmı Ahmet ERKASAP, ikinci, üçüncü ve dördüncü kısmı Mehmet Erkan, beşinci ve altıncı kısmı İsmail Özdemir tarafından yapılmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adhikari, P., Hamal, P., & Baidoo, F. (2024). Artificial intelligence in fraud detection: Revolutionizing financial security. *International Journal of Science and Research Archive*, 13(01), 1457–1472. <https://doi.org/10.30574/ijsra.2024.13.1.1860>
- Adeyelu, O., Ugochukwu, C., & Shonibare, M. (2024). The impact of artificial intelligence on accounting practices: Advancements, challenges, and opportunities. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 6, 1200–1210. <https://doi.org/10.51594/ijmer.v6i4.1031>
- Aziz, L., & Andriansyah, Y. (2023). The role of artificial intelligence in modern banking: An exploration of AI-driven approaches for enhanced fraud prevention, risk management, and regulatory compliance. *Reviews of Contemporary Business Analytics*, 6(1), 110–132. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/373489510_The_Role_Artificial_Intelligence_in_Modern_Banking_An_Exploration_of_AI-Driven_Approaches_for_Enhanced_Fraud_Prevention_Risk_Management_and_Regulatory_Compliance
- Benedek, B., & Balint, Z. N. (2023). Traditional versus AI-based fraud detection: Cost efficiency in the field of automobile insurance. *Financial and Economic Review*, 22(2), 77–98. <https://doi.org/10.33893/fer.22.2.77>
- Bhimani, A., Horngren, C., Foster, G., & Datar, S. (2012). *Management and cost accounting* (6th ed.). Financial Times Prentice Hall. Retrieved from https://opac.atmaluhur.ac.id/uploaded_files/temporary/DigitalCollection/YWRjNmRIZmFiZjgxMzZiMzUzZDM1M2I4MmQ3ZGNmZjNIM2U2YmI2MQ==.pdf
- Bi-Cun, X., Yaonan, W., Xiuwu, L., & Kaidong, W. (2023). Efficient fraud detection using deep boosting decision trees. *arXiv preprint arXiv:2302.05918*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.05918>
- Botond, B., & Zsolt, N. (2023). Traditional versus AI-based fraud detection: Cost efficiency in the field of automobile insurance. *Financial and Economic Review*, 22(2), 77–98. <https://doi.org/10.33893/fer.22.2.77>
- Buyuktepe, O., Catal, C., Kar, G. B., Yamine, M., Hans, & Gavai, A. (2023). Food fraud detection using explainable artificial intelligence. *Expert Systems*. <https://doi.org/10.1111/exsy.13387>
- Chen, Y., Zhao, C., Xu, Y., & Nie, C. (2025). Year-over-year developments in financial fraud detection via deep learning: A systematic literature review. *arXiv preprint arXiv:2502.00201*. <https://arxiv.org/html/2502.00201v1>
- Cagatay, C., Gorkem, K., Yamine, B., & Anand, G. (2023). Food fraud detection using explainable artificial intelligence. *Expert Systems*. <https://doi.org/10.1111/exsy.13387>

- Day, G. S., & Schoemaker, P. (2016). Adapting to fast-changing markets and technologies. *California Management Review*, 58(4), 59–77. <https://doi.org/10.1525/cmr.2016.58.4.59>
- Dileep, A. K., Amma, K. S., Gujja, S., Ganesh, D., & Hariharan, S. (2023). Financial fraud detection using deep learning techniques. In 2023 International Conference on Distributed Computing and Electrical Circuits and Electronics (ICDCECE) (pp. 1–6). <https://doi.org/10.1109/ICDCECE57866.2023.10150467>
- Farman, M., & Abbas, A. (2023). Artificial intelligence for fraud detection and prevention. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/375671860_Artificial_Intelligence_for_fraud_detection_and_prevention
- Formica AI. (2021, July 13). Yapay zeka ile dolandırıcılık tespitinde 4 önemli fayda. LinkedIn. Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/yapay-zeka-ile-doland%C4%B1r%C4%B1c%C4%B1l%C4%B1k-tespitinde-4-%C3%B6nemli-fayda-/?originalSubdomain=tr>
- Gadimov, E., & Birihanu, E. (2025). Real-time suspicious detection framework for financial data streams. *International Journal of Information Technology*. <https://doi.org/10.1007/s41870-025-02529-6>
- Gaikwad, S. (2020). AI in fraud detection: Benefits, challenges and uses. GetApp UK.
- Ginni, A., & Ruchika, B. (2023). Detection and analysis of fraud phone calls using artificial intelligence. In REEDCON (pp. 592–595). <https://doi.org/10.1109/REEDCON57544.2023.10150631>
- Hassan, M., Aziz, L. A. R., & Andriansyah, Y. (2023). The role of artificial intelligence in modern banking: An exploration of AI-driven approaches for enhanced fraud prevention, risk management, and regulatory compliance. *Reviews of Contemporary Business Analytics*, 6(1), 110–132.
- Hernandez Aros, L., Bustamante Molano, L. X., Gutierrez-Portela, F., Moreno Hernandez, J. J., & Rodriguez Barrero, M. S. (2024). Financial fraud detection through the application of machine learning techniques: A literature review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, Article 1130. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03606-0>
- Kaggwa, S., Eleogu, T., Okonkwo, F., Farayola, O., Uwaoma, P., & Akinoso, A. (2024). AI in decision making: Transforming business strategies. *International Journal of Research and Scientific Innovation*, 10(12), 423–444. <https://doi.org/10.51244/IJRSI.2023.1012032>
- Longbing, C. (2021). AI in finance: Challenges, techniques and opportunities. arXiv preprint arXiv:2107.09051. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2107.09051>
- Mienye, I. D., & Jere, N. (2024). Deep learning for credit card fraud detection: A review of algorithms, challenges, and solutions. *IEEE Access*, 12. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2024.3424170>

- Ruhanen, S. (2023). Contemporary advancements in financial technology and adoption (Bachelor's thesis, University of Twente). Retrieved from https://essay.utwente.nl/95295/1/Ruhanen_BA_BMS.pdf
- Sukanya, A., & David, J. (2021, June 22). AI in fraud detection: Benefits, challenges and uses. GetApp UK.
- Tewari, N. (2023). Artificial intelligence in finance and industry: Opportunities and challenges. In *Decision Strategies and Artificial Intelligence Navigating the Business Landscape*. <https://doi.org/10.59646/edbookc5/009>
- Uwaoma, P. U., Eleogu, T. F., Okonkwo, F., Farayola, O. A., Kaggwa, S., & Akinoso, A. (2024). AI's role in sustainable business practices and environmental management. *International Journal of Research and Scientific Innovation*, 10(12), 359–379.
- Xu, B., Wang, Y., Liao, X., & Wang, K. (2023). Efficient fraud detection using deep boosting decision trees. arXiv preprint [arXiv:2302.05918](https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.05918). <https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.05918>
- Yusuf, I., İlker, K., & Jale, S. (2023). Detection of fraudulent transactions using artificial neural networks and decision tree methods. *Business and Management Studies: An International Journal*, 11(2), 451–467. <https://doi.org/10.15295/bmij.v11i2.2200>
- Vuković, D. B., Dekpo-Adza, S., & Matović, S. (2025). AI integration in financial services: A systematic review of trends and regulatory challenges. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, Article 562. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04850-8>

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 87-113

Yıl: 2025

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALPIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2025, Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGİN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

ROBERT NISBET’TE İLERLEME FİKRİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet Zeki DUMAN

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0002-9369-9337

zekiduman@yahoo.com

Eren RIZVANOĞLU

Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Felsefe Bölümü

ORCID: 0000-0002-3578-1041

eren.rizvanoglu@idu.edu.tr

Meryem AKDAĞ

Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0002-8757-2823

m.akdag@yyu.edu.tr

ÖZET

Bu makalede, insanlık tarihinin aslında toplumsal bir evrim, gelişme ve ilerleme tarihi olduğu ve ilerleme fikrinin temellerinin de 18. yüzyılın aydınlanma felsefesine ve dolayısıyla modern çağa değil, kadim zamanların Greko-Romen medeniyetine ve onun kültürüne dayandığı görüşü, aynı zamanda 20. yüzyılın en önemli muhafazakâr düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Robert Nisbet’in “İlerleme Fikrinin Tarihi” adlı eserinden hareketle ele alınacaktır. Bu amaçla önce, ilerleme kavramının etimolojik anlamı ve tarihsel kökeni üzerinde durulacak, ardından da uygarlığın geçmişte ilerlediği, şimdi ilerlemekte olduğu ve kuvvetle muhtemel gelecekte de ilerlemeye devam edeceği fikrinin epistemolojik temelleri tartışılacaktır. Daha çok tarihin yavaş, kademeli ve sürekli değiştiği ve dolayısıyla da ilerlediği fikri etrafından şekillenen bu tartışmanın en önemli yanı, hem insanlığın geçmişten bugüne nasıl bir seyir izleyerek ve hangi mücadeleler sonucunda bugüne geldiğini hem de bundan sonra nasıl bir değişim çizgisi göstererek ilerleyeceğini ortaya koymasıdır. Bunun yanı sıra daha çok doğal ve tekdüze bir ilerleme fikrinden beslenen ilerlemeci tarih anlayışı ile tarihin aslından tekerrürden ibaret olduğunu iddia eden döngüsel tarih anlayışı da karşılaştırılacaktır. Dolayısıyla makalede, kökü antik Yunan ve Roma dönemine kadar uzanan tarih felsefesinin temelleri, özelde de bu temele sistematik ve bütüncül bir açıdan yaklaşmakla beraber, ilerleme fikrinin, geçen yirmi beş yüz yıl boyunca Batı’nın

tarihinde hiçbir düşünce sisteminin yapamadığı kadar iyi şeylere yol açtığını ve bu sayede bilim ve teknolojinin yaratıldığını savunan ve dolayısıyla da ilerleme teorisine olan inancını ifade eden Robert Nisbet'in temel görüşleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlerleme, Gelişme, Toplumsal Evrim, Robert Nisbet, Sosyal Bilimler.

AN EVALUATION ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE IDEA OF PROGRESS IN ROBERT NISBET

Mehmet Zeki DUMAN

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters,

Department Of Sociology

ORCID: 0000-0002-9369-9337

zekiduman@yahoo.com

Eren RIZVANOĞLU

Prof. Dr., İzmir Democracy University, Faculty of Arts and Sciences,

Department Of Philosophy

ORCID: 0000-0002-3578-1041

eren.rizvanoglu@idu.edu.tr

Meryem AKDAĞ

PhD, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters,

Department Of Sociology

ORCID: 0000-0002-8757-2823

m.akdag@yyu.edu.tr

ABSTRACT

This article examines the view that human history is essentially a history of social evolution, development, and progress and that the foundations of the idea of progress do not stem from the Enlightenment philosophy of the 18th century and, consequently, the modern era, but rather from the Greco-Roman civilization and its culture of ancient times. This discussion will be based on Robert Nisbet's work *History of the Idea of Progress*, as he is considered one of the most significant conservative thinkers of the 20th century. To this end, the article first focuses on the etymological meaning and historical roots of the concept of progress and then discusses the epistemological foundations of the belief that civilization has advanced in the past, is currently advancing, and will most likely continue to advance in the future. The most crucial aspect of this debate, which revolves around the idea that history changes slowly, gradually, and continuously—and thus progresses—is that it reveals both the trajectory humanity has followed and the struggles it has faced to reach the present, as well as the direction of its future transformation. Additionally, the article compares the progressive understanding of history, which is nourished by the idea of natural and linear progress, with the cyclical view of history, which claims that history is essentially a repetition of events. Accordingly, this study will address the foundations of the philosophy of history, which dates back to ancient Greece and Rome,

with a systematic and holistic approach. In particular, it will focus on Robert Nisbet's key arguments, emphasizing his belief that the idea of progress has led to more positive developments in Western history than any other intellectual system over the past twenty-five centuries and has thus contributed to the creation of science and technology.

Key Words: *Progress, Development, Social Evolution, Robert Nisbet, Social Sciences*

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi ve kültürünün geçmişten bugüne nasıl bir değişim ve dönüşüm seyri/rotası izlediği sorusu, insanoğlunun tarih boyunca kendisine sormadan edemediği kadim bir soru olmuştur. Çünkü bu soru(n), en başta kavramsal olarak tarihin ve kültürün neliğini sorgulamayı ve buna cevap vermeyi amaçlamıştır. Özünde dünya hakkında bir dizi söylemden ibaret olan ve çoğu zaman içinde hakikat arayışına dair birtakım ipuçları da barındıran bu cevaplar, genellikle toplumsal gerçekliğin zaman içinde nasıl şekillendiğini ve bu şekillenmede rol oynayan tarihsel ve kültürel dinamiklerin nasıl evrildiğini de ortaya koymaktadır. Nitekim bizlerin tarihe bu kadar çok anlam yüklememizin temel nedeni de onun, sadece geçmişin bilgisini bize ulaştırmasından veya onu görünür kılmasından değil aynı zamanda dünyayı çoğu zaman düz bir metne dönüştürmek suretiyle insanlığın nasıl ilerlediğini anlamamızı sağlamasından da kaynaklanmıştır.

Tarihin geçmişten bugüne nasıl ilerlediği veya gerçekte ilerleyip ilerlemediği fikri ise halen can alıcı bir soru ve sorun olmaya devam etmektedir. Çünkü Jenkins'in da (1997: 19) çok veciz bir biçimde ortaya koyduğu gibi tarih, her şeyden önce bir tarih yazımından ve tarih yazımı da metinler arası dilsel bir kuruluştan ibarettir. Aslında tarih yazımının metinler arası dilsel bir kuruluştan ibaret olması demek, Carr'ın (2016) deyişiyle söylersek, tarihin ne gerçekte bugün ile geçmiş arasında doğrudan bir köprü ne de gerçekte nesnel/olgusal bir yanı olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni ise, Bloch'un da (2013: 56) belirttiği gibi içinde yaşamakta olduğumuz 21. yüzyılda bile insanın kültürel gelişimini konu alan diğer tüm disiplinler gibi tarihin de aslında halen çocukluk evresinde olmasıdır. Bu konuda kat edeceğimiz çok daha uzun bir yol/yolculuğumuz bulunmaktadır.

Bu yolculuğun günümüzdeki durağına geldiğimizde karşımıza, tarihin çocukluk evresinde olduğu tespiti bir yana, insanın gerçekte kendisini bir sosyal varlık olarak bildiği/bulduğu günden bu yana, sürekli bir değişim çabası içerisinde olduğu, yarattığı uygarlıkların ve kültürlerin ve dolayısıyla da tarihin(in) durmaksızın ilerlediği fikri ön plana çıkmıştır. Bu fikir, geçmişte olduğu gibi bugün de popüleritesini sürdürmektedir. Örneğin günümüzde Japon asıllı siyaset bilimcisi Fukuyama, Tarihin Sonu ve Son insan adlı eserinde insanların ilerleme yolculuğunun sona erdiğini ve nihayetinde ulaşmak istedikleri son noktaya vardıklarını iddia etmiştir. Ona göre aslında bir ilerleme seferinden ibaret olan tarihsel yolculuğumuz, artık nihai hedefine ulaşmıştır. Ancak bu hedefe varana kadar insanlar çok ağır bedeller de ödemiştir. Örneğin yıllarca durmaksızın süren ve milyonlarca insanın ölümüne yol

açan küresel savaşlar, meydana gelen radikal devrimler, jakoben ve otoriter rejimler, hep bu bedelin sadece görünen yüzleridir.

Fukuyama, 20. yüzyılda Komünizmin ve siyasal İslam'ın çöküşüyle beraber, tarihte denenmiş olan bütün beşerî sistemlerin ve politik düzenlerin son bulduğunu, insanlığın tarih yolculuğunun Batı'nın veya Batı düşüncesinin zaferiyle nihayetlendiğini iddia etmiştir. Ona göre yaşadığımız şey, “sadece Soğuk Savaş'ın ya da savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil, fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşerî yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz” (Fukuyama, 2002: 23). Buna göre ilerleme maratonunda tarih, nihai hedefine tam bir mükemmeliyet içerisinde varmış ve insanlık tarihsel yürüyüşünün sonuna gelmiştir. Aslında Fukuyama'nın ilham aldığı yakın dönem Avrupa tarihinin filozofları da benzer bir düşünceyi çok daha öncesinden dile getirmişlerdi. Örneğin ünlü Alman düşünür ve filozof Hegel de Fransız İhtilali için benzer şeyleri söylemiş ve yazmıştı.

Aynı şekilde 19. yüzyılda sosyolojinin kurucusu Comte da ve onunla beraber Herbert Spencer ve Karl Marx da ilerleme fikrine dair net ve katıksız bir düşünce ortaya koymuşlardı. Ancak insanlığın maddi, ahlaki ve manevi anlamda gelişmesini; bilgi ve bilimde yükselmesini içeren tarihsel ilerleme fikrinin gerçekte nerede, ne zaman ve nasıl başladığı sorusu ise en az tarihin neliği sorusu kadar tartışmalı görünmektedir. Bu tartışmada ilerlemenin geçmişin kadim zamanlarına değil, yakın dönem Avrupa tarihinin aydınlanma dönemine dayandığına yönelik genel bir kanaat söz konusudur. Aynı zamanda bu çalışmanın ana eksenini de oluşturan ve bu kanaatin ne kadar yanlış ve yüzeysel olduğunu ortaya koyan Nisbet, ilerleme fikrinin çoğu zaman düşündüğümüz aksine aydınlanma dönemiyle başlamadığını, köklerinin Antik Yunan ve Roma'ya kadar dayandığını iddia ederek “İlerleme Fikrinin Tarihi” adlı eserinde bu köklerin izlerini bulmaya çalışmıştır.

2. ROBERT NİSBET'TE İLERLEME FİKRİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Hiç şüphe yok ki, düşünce tarihinde en çok üzerinde durulan ve başta tarih, felsefe, antropoloji ve sosyoloji olmak üzere farklı disiplinler tarafından sıkça ele alınan kavramların başında “ilerleme” kavramı gelmektedir. Bu kavramın özellikle sosyal bilimlerde kimi zaman farklı anlamlara gelecek biçimde kullanılmasının iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi ilerlemeyle, insanlık tarihinde kültür ve medeniyetlerin geçmişten bugüne nasıl bir değişim çizgisi izlediği, ikincisi de bu değişim çizgisinin gelecekte nasıl evrileceği vurgulanmaya çalışılır. Bununla birlikte bu vurgu, insanlığın hangi tarihsel süreçlerden geçerek ve ne tür

mücadeleler vererek bugüne geldiği ve dolayısıyla da ilerlemeye nasıl bir anlam atfetmemiz gerektiği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Aslında bu soruya vereceğimiz her cevap, bizi, bir önceki bölümde de vurgulandığı gibi iki temel yaklaşıma götürecektir.

Bu yaklaşımlardan ilki, Hegel, Marx, Saint-Simon, Spencer, Condorcet ve Comte'un başını çektiği birtakım düşünürlerin, insanlığın durmaksızın sürekli ilerlemeye devam ettiği ve edeceği fikrini savunan ilerlemeci tarih anlayışıdır. Diğer yaklaşım ise çizgisel/doğrusal tarih anlayışının tam karşısında yer alan ve temelde doğa yasalarında olduğu gibi tarihte de tedrici bir devinimin, dinamiğin ve kendi kendine yenilenmenin olduğunu iddia eden döngüsel tarih anlayışıdır. Başta Spengler ve Toynbee olmak üzere 20. yüzyılın en önemli tarih felsefecilerinin başını çektiği bu yaklaşımın en önemli temsilcisi ise, aynı zamanda 14. yüzyılda yaşamış olan ve sosyoloji disiplinin de kurucusu olarak kabul edilen İbn Haldun'dur. "Tarih tekerrürden ibarettir" sözü, onun bu anlamda en çok bilinen ve döngüsel tarih fikrinin adeta mottosu haline gelen söz)dür.

Buna göre kendi dünyasının yaratıcısı olan insan ve insanın yarattığı tarih, düz bir çizgi üzerinden ilerlemeyip sürekli kendi kendini tekrarlamaktadır. Aynı şekilde uygarlıklar da hiçbir zaman sonsuz gelişmemektedir. Onlar da zaman içinde büyümekte, gelişmekte ve nihayetinde de yıkılmaktadırlar. Oysa kıblesi ilerleme olan tarih anlayışı, döngüsellliği değil devinimi, olayların tekerrürünü değil tikelliğini, geriye dönüşü değil gelişmeyi ve büyümeyi esas almıştır. Konuya bu açıdan baktığımızda ilerleme fikrine dair Nisbet'in ortaya koyduğu yaklaşımın ise çağdaşlarından bir hayli farklılaştığını görmekteyiz. Şöyle ki, Batının siyasi düşünce tarihinde genellikle "ilerleme" kavramının ilk kez moderniteyle beraber özellikle de 18. yüzyıl aydınlanma felsefesiyle beraber ortaya çıktığına yönelik genel bir kanı söz konusudur.

Aynı şekilde başını J. Burry ve P. Rossi'nin çektiği kimi çağdaş düşünürler de ilerleme düşüncesinin kaynağını, modern çağla beraber bilimde, sanatta, edebiyatta, kültürde, teknikte ve teknolojiye baş gösteren önemli atılımlarda ve gelişmelerde gördükleri için modern bilim imgesinin, ilerleme (progressus) fikrinin oluşmasına da etkide bulunduğunu iddia etmişlerdir (Salgar, 2015: 312). Oysa Nisbet, ilerleme fikrinin, sadece erken modern dönemle sınırlandırılmayacağını, halihazırda içinde yaşamakta olduğumuz 21. yüzyılda bile entelektüel tartışmaların en önemli yanını oluşturduğunu ve dolayısıyla da bunun, "aydınlanmadan doğan, salt modern bir fikir olmadığını, bilakis Yunanlılara ve Romalılara ve özelliklere de Aziz Augustine'e ve onun yüzyıllar boyunca çok uzun ve kesintisiz şekilde devam eden takipçilerine kadar uzanan bir düşünce formu" olduğunu vurgulamıştır (Nisbet, 2023: 12).

İlerleme mefhumunun modern olduğuna yönelik tartışmaları gereksiz, sığ ve temelsiz bulan Nisbet, kendi içinde büyüme, gelişme ve dolayısıyla da ilerleme fikrini içeren felsefi yaklaşımı hem muhafazakâr bir tutumla ki, -burada muhafazakârlığı daha çok aydınlanma karşıtlığı olarak ele almaya çalışmakta- (Nisbet, 1997: 100) hem de bu fikrin kökenini, antik Yunan ve Roma uygarlığına kadar götürebilmektedir (Güngörmez, 2011: 30-36). Ona göre tarihsel ilerleme fikri, seküler kesimin ortaya koyduğu soyut, tümdengelimci ve fantastik kurgulardan ibarettir (Nisbet, 2014: 51). Çünkü kim ne derse desin tarih, nihayetinde tecrübedir ve tecrübe, hiçbir zaman yaşanacak olana değil, yani geleceğe değil; yaşanmış olana, yani geçmişe dayanır. Ayrıca “geçmiş ontolojiktir; tarih ise kurgudur (fictive). Başka bir ifadeyle geçmiş ontolojiktir, tarih muhayyel. (Nitekim) “geçek tarih diye bir şey de yoktur” der Benedetto Croce, “yalnızca tarihçilerin tarihi vardır.” Tarih yoktur; tarihler vardır. Tarih bir geçmişten ve dolayısıyla zamandan nasiplenme tarzıdır” (Arslan, 2013: 18).

Nitekim Nisbet’in “İlerleme Fikrinin Tarihi” adlı eseri de baştan sona bu fikriyatı, -yani hem tarihin ontolojik, hayali, soyut ve kurgusal bir yanı olduğunu; bu anlamda ne geçmişe dair nesnel bir tarihselliğin ortaya koyabildiğini ne de ilerlemenin salt modern bir fikir olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu eserinde ilerleme fikrinin aynı zamanda Platon, Aristoteles ve Aiskhylos gibi bazı Yunan düşünürlerinde görüldüğü gibi Lucretius ve Seneca gibi bazı Romalılarda da görüldüğünü- ele almaktadır. Bunun yanı sıra Nisbet, söz konusu eserinde özellikle şu iki hususu da -ilerleme düşüncesinin derinliğini, kadim zamanlardaki yerini ve dolayısıyla da insanlık tarihiyle olan özdeşliğini, diğeri de bu düşüncenin muhteşem ve mükemmel bir geleceği öngördüğünü- vurgulamaya çalışmıştır.

Ona göre kendi içinde kademeli, yavaş ve sürekli bir değişim ve dönüşüm düşüncesini içeren ilerleme fikri, hem Batını kendisini dünyanın geride kalan toplumlarından ayırmak için kullandığı kategorik bir ayrıma hem de 20. yüzyılın birçok totaliter ve otoriter iktidarının arkasındaki itici güce işaret etmektedir (Güngörmez, 2024: 29). Bu içeriğin ayrıntısına indiğimizde Batının sergilediği ilerleme düşüncesinin aslında ideolojik bir bakış açısına¹ sahip

¹ Nisbet, toplumsal evrim, tarihsel değişim ve sosyal gelişim gibi kavramları da içinde barındıran “ilerleme fikri”nin, her ne kadar kulağa hoş gelse de bu fikrin, aynı zamanda kendi içinde *ben* ve *öteki* ayrımını yarattığını/ körüklediğini ve bunun da kimi zaman kültürel kimi zaman da budunsal ayrımları ve farklılıkları açıklamanın aracı olarak kullanıldığını düşünmüştür. Örneğin düşünöre göre Batı toplumları, 15. ve 16. yüzyıllardan başlayarak dünyanın geride kalan toplumlarıyla karşılaştıklarında ve onlarla temas kurduklarında, kendilerini düşünsel, bilişsel, kültürel ve fiziksel açıdan onlardan ayırmak ve dolayısıyla da daha güçlü, muktedir ve hâkim olduklarını düşünmek için ilerleme fikrine dört elle sarılmışlardır. Buna göre, ilerici Batı medeniyeti, uygar ve medeni; Batı dışında kalanlar ise yerli ve ilkeldiler. Bu toplumların, en başta kültürel gelişim seviyeleri düşüktü ve bu nedenle ya ıslah edilmeleri ya da eğitilmeleri gerekirdi. Nitekim ilerici olduğunu düşünmeye başlayan Avrupalılar, Amerika’ya ayak basar basmaz Kızılderilileri, geri kalmış bir halk olarak aşağılayıp ya sömürmeye ya da yok etmeye çalışmışlardır. Nitekim Nisbet’e göre Batının egosantrik/etnosantrik bir yaklaşımla kendisini dünyanın adeta efendisi gibi görmesinin ve geride kalan toplumları da uygarlaştırmaya çalışmasının zihinsel arka planda da hep ilerleme fikrine duyduğu inanç yatmaktadır. Buna göre Batı dünyası ilericiliği, Batı dışı dünya ise gericiği

olduğu ve dolayısıyla da bu düşünce biçiminin çok da masum olmadığı görülecektir. Nitekim bu bakış açısı ve düşünceyle şekillenmiş olan sosyal bilimler de hem Hristiyanlığın teolojik karakterli ilerleme düşüncesini sekülerleştirmek suretiyle insan doğasında temellendirmeye çalışmış (Işık, 2018: 29), hem de insanlığın tarihsel gelişimini basitten karmaşığa ve ilkelikten modernliğe doğru uzanan tarihsel ve toplumsal bir evrimleşme süreci olarak tanımlamıştır.

Bu evrimleşme sürecinin en önemli özelliği ise yavaş, sürekli ve tedrici bir ilerlemeyi varsaymasıdır. Dolayısıyla Nisbet'e göre (2023: 29) her tür devrimsel ve evrimsel gelişmenin temelinde yatan ilerleme fikri, "insanlığın geçmişte -ilkelliğin, barbarlığın ve hatta hiçliğin iptidai- yola çıkarak ilerlediğini, şimdi ilerlemekte olduğunu ve gelecekte de ilerlemeye devam edeceğini savunur." Bu durum, tabiri caizse nerede başladığı belli olmasa da nereye varacağı belli olan kesintisiz bir yolculuğa benzemektedir. Başlangıçta meşakkatli olan bu yolculuğun nihai hedefi ise maddi ve manevi bakımdan daha yüksek bir konuma, duruma ve düzeye gelmektir. Bununla beraber Nisbet, Yunanlılardan 20. yüzyıla kadar geçen tarihi sürede "ilerleme" veya "aşağı olandan üstün olana" geçişin iki temel anlamı da olduğunu vurgulamaktadır. Bunlardan ilki, Hesiodos'tan Lucretius'a, Aziz Augustine'den Comte'a kadar gelen büyük ilerleme peygamberlerinin hepsinde "ilerleme"nin; öncelikle nesnel, bilimsel ve teknolojik bilginin bir tezahürü olarak hep gelişmek, büyümek ve daha mükemmel hale gelmek olduğuna dair çok güçlü bir inancın var olmasıdır.

Zira bu düşünürlere göre insan, merak ve bilgisi sayesinde hem evrenin ve doğasının büyüsunü bozmuş hem de karanlığı aydınlığa çevirmiştir. Bunu sağlayan şey ise insandaki bilme, öğrenme ve keşfetme arzusunu harekete geçiren ilerleme düşüncesidir. İkincisi de ilerlemenin "insanın yeryüzündeki ahlaki veya ruhsal durumunun, mutluluğu, doğanın ve toplumun eziyetlerinden kurtulması ve her şeyden önce onun huzura veya sükûnetine odaklanmasıdır. İlerleme veya yükselmenin amacı, insanlığın bu manevi, ruhani ve ahlaki erdemleri yeryüzünde nihai olarak elde etmesi ve böylece insan doğasının her zamankinden çok daha fazla mükemmelleşmesine yol açmasıdır" (Nisbet, 2023: 30). Dolayısıyla ilerleme fikri, büyük Alman filozofu Leibniz'in (2017) ifadesiyle söylersek, insanın dünyayı, mümkün olan dünyaların en mükemmeli haline getirmeye çalışmasıdır. Nisbet, bu mükemmel dünya

temsil etmektedir. Aynı şekilde 20. yüzyılın en büyük totaliter ve faşist yönetimlerin felsefesi de hep ilerleme fikrine dayanmıştır. Ancak, Nisbet, her ne kadar ilerleme inancına yönelik sicil her zaman temiz olmadığını düşünse de "ilerleme fikrinin geçen yirmi beş yüzyıl boyunca Batı'nın tarihinde başka hiçbir fikrin yapamadığı kadar iyi şeylere yol açtığına, daha çok alanda, daha çok yaratıcılığa sebep olduğuna, insanlığa yönelik umudu ve gelişmeye dair bireysel arzuyu güçlendirdiğine inanmaya devam edeceğini" belirtmeden de edememiştir (Nisbet, 2023: 16-34).

düşüncenin epistemolojik temellerini ise başlıca dört döneme -Klasik dünya, İlk Hristiyanlık, Orta çağ ve Rönesans ile Büyük Yenilenme dönemi- ayırmaktadır.

3. KLASİK DÜNYADA İLERLEME FİKRİNİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Nisbet, pek çok bilim adamından farklı olarak ilerleme fikrinin ana hatlarını ve tarihsel kökenini kadim döneme, yani antik Yunan ve Roma dönemine dayandırmıştır. Ona göre insanlığın başlangıçtaki bilimsel, kültürel ve teknolojik geriliği zamanla yerini ilerleme fikrine bırakmış ve bu ilerleme fikrinin ilk kaynağını ise klasik dünya oluşturmuştur. Bu klasik dünyanın başat iki toplumu olarak -Yunanlılar ve Romalılar- karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumların en önemli özelliği, değeri her geçen gün daha çok anlaşılan evrensel nitelikte bir takım düşünce sistemlerini ve yönetim biçimlerini yaratmış olmalarıdır. Örneğin demokrasiyi Yunanlılar icat etmiş; modern hukuk sisteminin temellerini de Romalılar atmıştır. Aynı şekilde bu toplumlar bilimde, sanatta ve felsefe de bir hayli ilerlemişlerdir. Dolayısıyla Yunanlılar ve Romanlıların, alışılmış geleneksel yorumun aksine ilerleme konusunda yüksek bir farkındalığa sahip oldukları söylenebilir.

Nitekim bu dönemin ünlü düşünürlerinden ve aynı zamanda da ilk sofistlerinden biri olan Protagoras, insanlık tarihinin, aslında ilerlemeci bir tarih olduğunu belirtirken, “insanı, her şeyin ölçüsü” olarak ilan etmiştir. Bu düşüncesiyle insanın hem yegâne kılavuzunun akıl olduğunu ve akıl dışında kendisini yönlendirecek başka bir gücün olmadığını/olamayacağını hem de her şeyin insana göre değişiklik arz edebileceğini dolayısıyla da bir şeyin kendiliğinden iyi veya kötü olmayıp, bunun insana göre farklılaşabileceğini vurgulamıştır. Protagoras’ın bu düşüncesi kendisinin de içinde olduğu Sofistlerin genelde aklın kullanımından, bilgiye, septsizme ve eleştiriye verdikleri önemden özelde de içinde yaşadıkları toplumun aksak yönlerini gezgin olmaları nedeniyle daha iyi gözlemleri ve bunların değişmesi gerektiğine olan inançlarını çekinmeden ifade etmelerinden kaynaklanmıştır.

Nitekim Nisbet’e göre (2023: 57), “sofistlerin çoğu, sanatların ve bilimlerin çağlar boyunca ilerlemesinin reddedilemez gerçeği göz önüne alındığında, tıpkı 18. yüzyıl Fransız filozofları kadar hararetle, bu ilerlemenin ürünlerinden yararlanan eğitimli zihinlerin her şeyi bilinçli ve kasıtlı olarak gelecek nesillerin yararına iyileştirmemesi için hiçbir sebep bulunmadığına inanıyorlardı.” Bunun yanı sıra Klasik dünyada ilerlemeye karşı güçlü bir inanca sahip olan diğer bir düşünür de aynı zamanda Yunanlıların ilk tarihçilerinden biri olduğunu bildiğimiz Hesiodos’ tur. Nisbet’e göre (2023: 41-48) “o, tarih ve reform yoluyla ilerlemeye dair Yunan inancının gerçek kaynağıdır.” Bu yargıyı destekleyen en somut örnek

ise -Hesiodos' un Prometheus efsanesinde ve Onun, Zeus'un gazabına göğüs gererek Olympos Dağı'ndan ateşi çalıp insanlığa vermesinde ve bu sayede insanlığı korkudan, karanlıktan ve yoksulluktan kurtarıp sonunda uygarlığa kavuşturmasında- görebiliyoruz.

Hesiodos'un bu efsanesi, insanlığın yokluktan bolluğa ve kötünden iyiye doğru doğru ilerlediğini göstermesi açısından da önemlidir. Ayrıca Hesiodos, yazdığı eserlerde insanlık tarihini kendi içinde farklı dönemlere ayırmış; bu tarihsel dönemlerin her birini, bir öncekine göre daha ileri düzeyde göstererek ilerlemenin kaçınılmazlığını da vurgulamıştır. Nisbet'e göre (2023: 48) Hesiodos ilerlemeye, "yani çekişmenin ortadan kaldırılması, adaletin evrenselleştirilmesi ve çalışkanlık yoluyla insanın kendisinin ilerici bir gelecek yaratmadaki etkisine inanıyordu." Aslında M.Ö. 5. yüzyılda karşımıza çıkan Hesiodos 'un başta Prometheus miti olmak üzere dile getirdiği düşünceler, kendisinden sonra Aiskhylos'tan Xenophanes'e, Sokrates'ten Platon'a ve Aristoteles'e varıncaya kadar birçok antik düşünürleri de etkilemiş ve onlar da ilerleme düşüncesine adeta iman ederek içinde yaşadıkları toplumun daha iyiye ve ileriye gideceğine inanmışlardır.

Söz konusu düşünür ve filozofların eserlerinde genellikle toplumsal ve bireysel adaletten, ahlaktan, erdemden, iyilikten, güzellikten ve bilgelikten söz etmelerinin temel nedeni de geleceğe duydukları güven ve ilerleme fikrine duydukları inançtan kaynaklanmıştır. Nitekim yakından baktığımızda ilerlemeci bir anlayışa ve vizyona sahip olduğunu gördüğümüz bu Yunanlı filozofların, her şeyden önce ilerleme fikrine duydukları katıksız bir imanla insanlığı, karanlık geçmişinden kurtarıp aydınlık bir geleceğe kavuşturabileceklerine inandıklarını görürüz. Zira kimisi idealist kimisi de rasyonalist olan bu düşünürler, ilerleme düşüncesi sayesinde hem parlak bir geleceğin hayalini kurabilmişler hem de içinde yaşadıkları ve çoğu zaman yozlaştığını düşündükleri toplumsal ve politik düzenin değişebileceğini de savunmuşlardır.

İlerleme fikrinin Yunan düşüncesindeki en önemli temsilcilerinden biri de aynı zamanda felsefe tarihine adeta damgasını vurmuş olan ve İngiliz filozof Whitehead'in deyişiyle tüm Batı felsefe tarihine düşülmüş bir dipnottan ibaret olan Platon'dur. Hiç şüphesiz tüm klasik düşünürler arasında Platon'un apayrı bir yeri bulunmaktadır. Platon'un düşünce tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmasının en önemli nedeni, hem erdemli ve ahlaklı bir yaşamın mümkün ve gerekli olduğunu ortaya koyması hem de metafizik kapısını aralayacak epistemolojik bir açılımın öncülüğünü yapmış olmasıdır. Nitekim Cornford'a göre (2022, akt., Nisbet, 2023: 61), "diğer pek çok filozof olduğu gibi Platon için de iki gerçeklik düzeni vardır: özünde dinsel ya da mistik, zamanın ötesinde, ebedi ve mükemmel olan ve günlerimizi yaşamak zorunda olduğumuz maddi, toplumsal, ekonomik ve politik düzen." Eserlerinde bu düzenin her

iki yanını da -maddi, manevi- vurgulayan Platon, tıpkı halefleri gibi tarihin ilkelikten uygarlığı doğru ilerlediğini iddia etmiştir.

Platon, göre insanlar ilk dönemlerde küçük öbekler halinde ve iptidai koşullar içinde yaşarken zaman içinde sayılarının artmasıyla hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları doğayı düşünmeye başlamışlar. Bu düşünme, o güne kadar edilgen bir varlık olan insanı harekete geçirerek onun yaratıcılığını ortaya çıkartmış; böylece toplumsal gelişimin ilk örneği olan sanat ve kültür de meydana gelmiştir. Yine insanlar, demografik artış ve güvenlik sorunları nedeniyle siyasal açıdan da örgütlemeye başlamışlardır. Beraberinde yöneten yönetilen ilişkisini de getiren bu örgütlenme, zamanla Atina'nın da içinde olduğu şehir devletlerinin oluşmasını sağlamıştır. Tarihte kimi zaman hızlı kimi zaman da tedrici bir değişimden söz edilebileceğini vurgulayan Platon, bunun aynı zamanda kaçınılmaz ve önüne geçilmez bir gerçeklik olduğunu vurgulamıştır.

Filozofa göre, “mükemmel fikirlerin dışında hiçbir şeyin var olmadığı doğaüstü bir dünya var, ama aynı zamanda içinde yaşadığımız, atalarımızın yaşadığı ve en önemlisi torunlarımızın içinde yaşayacağı bir dünya da var; değişim ve ilerlemenin dünyasıdır bu” (Nisbet, 2023: 67). Bu değişim ve ilerleme dünyasında hiçbir şeyin kalıcılığı yoktur, çünkü aslolan geçiciliktir. Bu geçiciliğin farkında olan diğer bir düşünür de aynı zamanda Platon'un öğrenciliğini de yapmış olan ve genellikle İslam felsefecilerinin “muallim-i evvel”, yani “ilk öğretmen” olarak andıkları Aristoteles'tir. Aristoteles, eserlerinde esasen politik yaşamın imkanını ve insanların tarihsel süreç içerisinde nasıl büyük ve örgütlü bir yaşamı inşa ettiklerini merak edip araştırmıştır. Nitekim onun Politika adlı eseri, baştan sona insanın siyasallaşma serüvenini, serencamını ve sürecini konu edinmiştir. Her alanda olduğu gibi siyaset kurumunun da sürekli değiştiğini, değişmesi gerektiğini ve bu değişimin bir sonucu olarak da insanların uygar bir toplum haline gelmeye başladığını vurgulamıştır.

Burada Aristoteles, aileden köy birimlerine, köyden şehir devletlerine uzanan geniş ve uzun bir sürecin yaşandığından söz etmektedir. Ancak o da tıpkı hocası Platon gibi şehir devletlerinin de bir ömür boyu, ilelebet yaşayamayacağını ve dolayısıyla her şehrin de zamanla yerini yenilerine bırakacağını düşünmüştür. Bu düşünceden hareketle Aristoteles'in ilerleme fikri bağlamında iki önemli tespitin -hem toplumsal yaşamın zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasetin; hem de gündelik yaşamın aktığı şehirlerin sürekli değiştiğini- söylemek mümkündür. Nisbet'e göre nasıl ki tarih ve reform yoluyla ilerlemeye dair Yunan inancının gerçek kaynağı Platon ve Aristoteles dışında Hesiodos ise, aynı şekilde Romalılar arasında insanlığın ilerlemesinin emsalsiz filozofu da hiç şüphe yok ki, Lucretius' tur. Zira Helenistik

çağda hiçbir düşünür, Lucretius kadar ilerleme fikrine duyduğu inancı bu kadar yüksek bir perdeden dile getirmemiştir.

Ayrıca Lucretius, yaşamı boyunca doğaya karşı özel bir ilgi duymuş ve doğanın kendi içindeki devinimini ve değişimini gözlemlemeye çalışmıştır. Bu gözlem ve merak duygusu, onu, türlerin birbirleriyle olan ilişkisini ve bu ilişkide sürekli bir türün ki, -bu her zaman için güçlü olanın zayıf olanı ya yenmesi ya yemesi ya da öldürmesiyle sonuçlanmaktadır- diğer bir türü yok ettiği, ancak bu yok oluşun beraberinde sürekli bir doğumu ve yenilemeyi de getirdiği sonucuna götürmüştür. Ona göre hayat, sadece insanların değil hayvanların da birbirlerini yok ettikleri bir sahnedir. Bu sahnede güçlü türlerin ayakta kalabilmesi için zayıf türlerin sahnenin dışına atılması gerekmektedir. Böylece tabiatta sürekli bir yenilenme ve değişim dalgası yaşanmaktadır ki, bu yenilenme ve değişim dalgası, tarihin sürekliliğini ve dolayısıyla da ilerlemesini sağlamaktadır.

Lucretius'un bildirdiğine göre insanlık tarihi, ilkelikten uygarlığa doğru evrimsel bir süreç izlemiştir. Başlangıçta Hobbes'un "doğa durumu" söz konusuydu ve insanlar sayıca az oldukları için daha basit denebilecek bir hayat yaşamayı yeğlemişlerdir. Henüz aile ve akrabalık sistemlerinin, toplumsal kurumların ve değerlerin söz konusu olmadığı bu dönemde tekdüze bir yaşamı, insanların güçlü ve devasa hayvanlar tarafından öldürüldüğü başka bir dönem izlemiştir. Ancak düşünöre göre bu durum, insan soyunu tümünden yok etmeyi başarmamış ve insanlar, zamanla çoğalarak önce aile, sonra akrabalık ilişkilerini geliştirip, ardından da söz konusu hayvanlardan korunmak için ilkel türde kulübeler inşa etmişlerdir. Doğanın çetin koşullarında yaşamak zorunda kalan insanlar, Tanrılar tarafından kendilerine bir nimet olarak verilmiş olan dili geliştirip kültürel bir dünyayı da yaratmayı ve böylece toplumsal bir hayatı meydana getirmeyi başarmışlardır. Bu toplumsal hayatın devamı için de politik olarak da örgütlenmeleri gerekmiştir (Nisbet, 2023: 74-79) ve günün sonunda;

Krallar, güç ve ihtişamla yönetmek için yavaş yavaş ortaya çıktılar, ancak monarşiyi anarşi izledi, mutlak hükümet "ayaktakımının ayakları altında" çöğnendi. Bunun, "herkesin gücü ve reisliği kendisi için aradığında, her konuda. Düzensizliğin en uç noktasına varacağı" bir aşama izledi. Ancak bu aşama da zamanla ortadan kalktı ve ardından, yerleşik ilkelerin keyfi, monarşik gücün hüküm sürdüğü yerleşik ilkelerin var olduğu gerçek hükümet ve hukukun başlangıcı geldi (Nisbet, 2023: 80).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi aslında Lucretius da tıpkı çağdaşları gibi insanlığın tarihsel gelişimini yavaştan, tedrici ve dolayısıyla da evrimsel geliştiğini ve bunun nihai bir sonunun da olamayacağını fark etmiştir. Ve bu gerçeği fark ettiği için olsa gerek, geleceğin

öngörülebilir parlak dünyasını da geçmişten ayırmış; daha düzenli ve daha istikrarlı bir yaşamın hayalini kurmuştur. Helenistik çağda Lucretius’la beraber ilerleme fikrinin en sadık düşünürlerinden biri de aynı zamanda dönemin Roma İmparatoru Neron’a da danışmanlık yaptığı için çok fazla eleştiri almış olan Seneca’dır. O da zamanın testinden geçmiş medeniyetlerin başarılarını sıralarken, belli birtakım aşamaların kaydedilmesinden söz etmiş; bir Aristotelesçi olarak değişimin gücüne olan hayranlığını gizleyememiştir. Romalı Seneca, ilerleme fikrine olan sadakatini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Zihinlerin keskin zekasının ve uzun süreli çalışmanın şimdi gizli olanı gün ışığına çıkaracağı zaman gelecek... Bizden sonra gelenlerin, “Bu kadar aşikâr olan şeyler hakkında nasıl cahil kalabildik, hayret! diyecekleri günler gelecek” (Nisbet, 2023: 40-41). Aslında bu ifadesiyle Seneca, insanlık tarihinin kendi içinde bir ilerleme ideali taşıdığına ve güçlü, yüce ve ihtişamlı olan bu idealin er geçen gerçekleşeceğine inanmıştır. Kısacası ilerleme fikrinin kaynağını, dayanağını ve dolayısıyla da epistemolojik temelini oluşturan Klasik dünyanın, aslında tarihe, kültüre ve uygarlığa olan inancın da geliştiği ve yeşerdiği bir çağ olarak görülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitelim Nisbet’e göre bu çağın genel karakteristik özelliklerine ve dönemin filozoflarının temel görüşlerine baktığımızda şu gerçeğin apaçık görüldüğünü söyleyebiliriz;

“Hesiodos’ tan Seneca’ya kadar, ilk olarak bilgiye, insanlığı koruma, rahatlık ve esenlik sağlayan türden pratik bilgiye saygı, hatta derin bir hürmet duygusu olduğunu görürüz. İkincisi, bu bilgiyi insanın bazen Tanrıların yardımlarıyla olsa da yine de uzun vadede kendi çabaları, kendi yetenekleri aracılığıyla elde ettiğine dair açık bir kavrayış görüyoruz. Üçüncü olarak da bu tür bir kazanımın belirli bir zaman dilimi boyunca birikimli olarak oluştuğunu -Xenophanes’ in daha önce belirttiği gibi “zaman içinde”, Platon’un deyişiyle “azar azar” ve Xenophanes’inkinden yarım binyıl sonra Lucretius’un ifade ettiği üzere “adım adım” gerçekleştiğinin kabul edildiğini anlıyoruz” (Nisbet, 2023: 87). O halde denebilir ki, insanlık tarihinin sürekli bir ilerleme (tekâmül) içerisinde olduğu fikri, en başta antikite dönemi filozofları tarafından dillendirilmiş; onları takip eden orta çağ Hristiyan düşünürleri ise bunu daha da ileriye götürmüşlerdir.

4. İLK HİRİSTİYANLIK DÖNEMİNDE İLERLEME FİKRİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Klasik pagan düşünürlerin ortaya koyduğu ilerleme fikri, Klasik Hristiyanlar tarafından da yeni unsurlar eklenerek genişletilmiş ve derinleştirilmiştir. Böylece Hristiyanlık inancı

içinde kendisine yer bulan ilerleme düşüncesi, zamanla Batı dünyasına da kök salmaya başlamıştır. Bilindiği gibi Yunanlılar ve Romalılar, hakikati bulma arayışında bilgiye ve erdeme paha biçilmez bir değer verdikleri için gündelik yaşamlarında bilime, sanata ve edebiyata da çok fazla yer vermişlerdir. Klasik Hristiyan düşünürleri ise ilerleme fikrini teolojiyle (İsa'nın öğretisiyle) birleştirmeye çalışarak ona, adeta ruhani bir güç katmışlardır. Bu güçle hem bilgi ve bilme faaliyetleri, yüzyıllar boyunca Kilisenin tekelinde kalmış hem de bu sayede Hristiyanlık öğretisi Batı'dan başlamak üzere tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Zamanla inancı bilgiyle harmanlayan Kilise babaları, geleceğe dair bir takım dinsel temelli doktrinler de üretmişlerdir.

Bu dinsel temelli doktrinlerde ilerleme fikri, vahy (Tanrısal bilgi) ile yeni bir forma kavuşmuştur. Nitekim Nisbet'e göre (2023:89) bu yeni formla kastedilen şey, "tüm insanlığın birliği vizyonu, tarihsel zorunluluğun rolü, insanlık tarihinin en başından beri var olan bir tasarımın uzun çağlar boyunca ortaya çıkması olarak ilerleme imgesi ve en azından giderek daha büyük ve yönelim bakımından da öte dünyaya ait olmaktan ziyade daha dünyevi hale gelen çok uzak bir geleceğe duyulan güvendir... (Buna) insanlığın kademeli, kümülatif, ruhsal mükemmelliğe, zamanla yeryüzünde altın bir mutluluk çağına, hükümdar olarak geri dönen Mesih'le bir milenyuma ulaşacak olan içkin bir sürece yapılan vurgu" da eklenmelidir." Bu vurguda aslolan geleceğin asrı saadetine duyulan inançtır. Nitekim Hristiyanlık inancına göre geleceğin dünyası, geçmişten ve bugünden çok daha ileri olacaktır.

Bu açıdan bakıldığında aslında kökeni Yahudiliğe dayanan Hristiyanlığın, sadece dini inanç formuyla sınırlı kalmadığını aynı zamanda bir tarih felsefesi olarak da görülmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Zira ilk Hristiyan düşünürlerin çoğu, Yahudi dini metinlerinde de geçen Mesih'in kurtarıcılığına inanarak sürekli bir gelecek vizyonu oluşturmaya ve kendi taraftarlarını da buna inandırmaya çalışmışlardır. Her ne kadar Yahudiler İsa'yı, Mesih olarak kabul etmese de Hristiyanlar bu inançta ısrar etmişlerdir ve onu, ruhani (kurtarıcı) bir figür olarak gördükleri için gelecekte bir Tanrı Krallığının kurulacağına inanmışlardır. Bu inanca göre İsa, ahir zamanda yeniden dünyaya gelerek bütün kötülükleri ortadan kaldırılabilecektir. Hristiyanlığın bu eskatolojik inancında öne çıkan en önemli husus, insanların ve yeryüzünün geleceğine dair bir takım önsel haberlerin verilmesi ve dolayısıyla da geleceğin kurgulanmasıdır. Ancak bu kurguda geleceğin bugünden ve geçmişten daha iyi olacağına dair inanç, aslında ilerleme dediğimiz fikrin de temelini oluşturmuştur.

Hristiyanlık öğretisine göre içinde yaşamakta olduğumuz dünya, insan ırkı tarafından kirletilmekle kalmamış aynı zamanda günahların ve kötülüklerin alıp başını gittiği bir yer haline gelmiştir. İnsanın kibrinden, bencilliğinden ve açgözlülüğünden kaynaklanan bu kötülük,

gelecekte binlerce yıl sürecek olan bir altın çağla beraber tarihe gömülecektir. Bu gelecek zaman (ahir zaman), insanlığın kurtuluşa ve saadete erdiği ileri bir zamandır. Dolayısıyla denebilir ki, bir dünya dini olan Hristiyanlık ve bu inancı yayan Kilise babaları, her şeyden önce insanlık tarihiyle hesaplaşmakta ve bu hesaplaşmada bütün faturayı, işlediği günahlar yüzünden insana kesmekte ama aynı zamanda insanın kurtuluşunu da gelecek bir zaman dilimine ötelemektedir. Geleceği müjdeleyen bu zaman dilimi, Tanrısal inayetin gerçekleştiği ve yeryüzündeki kötülüklerin silindiği ileri (ahir) bir zamandır. Burada dikkatimizi çeken şey, aynı zamanda Batı felsefesinin temellerini de atmış olan Hristiyanlığın, tarihi düalist bir çerçevede yorumlamış olmasıdır.

Zira bu inanca göre tarih, İsa'dan önce ve İsa'dan sonra olmak üzere ikiye ayrılabilir. İnsanın yaratılış amacını ve gayesini kaybettiği, hakikat yolundan sapıp, kendi heva ve hevesiyle yaşamaya başladığı ve dolayısıyla da kötülöklere boğulduğu bir tarihsel dönemden; kurtuluşa ermek için İsa'nın öğretisine sarıldığı, günahlarından arınmaya ve Tanrı yolunda gitmeye başladığı bir döneme adım atacaktır. Dolayısıyla burada iyiliğin ve kötülüğün zamansal bir ayrıma tabi tutulduğu ve bu zamansal ayrımın merkezine ise İsa'nın oturtulduğu eskatolojik bir anlayış söz konusudur. Bu anlayışın en somut tezahürünü, Nisbet'in de gayet açık ve aydınlatıcı bir biçimde ortaya koyduğu gibi Pavlus'tan sonra Hristiyanlık öğretisinin en büyük mimarı ve Batı düşünce tarihinde gelmiş geçmiş en büyük düşünürü olan Aziz Augustinus' ta görmekteyiz. Tümüyle tarihsel-kronolojik ve düalist bir tarzda yazdığı Tanrı Devleti adlı eseri, onun sadece din anlayışını değil aynı zamanda tarih anlayışını da ortaya koymaktadır.

Augustinus, söz konusu eserinde dünya tarihine dair iki farklı toplum tipinden ve bu toplumların yaşadıkları mekân/şehirden söz etmektedir. Buna göre dünya tarihi başından beri bu iki yaşam biçiminin birbiriyle olan mücadelesine sahne olmuştur (Canatan, 2021:27-28). Bir yanda Tanrı şehri (ciutas dei) diğer yanda yeryüzü şehri (terrena ciutias) bulunmaktadır. Tanrı şehrinde günahsız insanlar ve melekler yaşarken diğerinde günahkâr olduğu için kurtarılamamış olan insanlar ve düşmüş olan melekler yaşamaktadır. Bu iki dünya, her ne kadar iç içe geçmiş ve birlikte yaşıyor görüntüsü verseler de aslında bunlar birbirlerinin zıddıdır. Augustinus bu iki şehri somutlaştırmak için Kudüs'ü (Tanrı şehrine) Babil'i de (yeryüzü şehrine) örnek olarak verir. Tanrı şehrini dünyada Kilise temsil ederken, yeryüzü şehrini ise başında kralların ve imparatorlukların bulunduğu devletler temsil etmektedir. Aslında Augustinus Tanrı şehriyle somut olarak İsa'nın doğduğu şehri, yani Kudüs'ü kastetmektedir.

Aziz Augustinus' un dünya tarihini bu karışıklık temelinde izah etmeye çalışmasının en önemli nedeni, hem Hristiyanlık teolojisinin özünde iyiliği temsil ettiğini ifade etmek hem de insanlığın ebedi kurtuluşunun ileriki bir zaman diliminde (altın çağda) olacağını göstermek

içindir. Ancak Nisbet'e göre (2023: 128-129) "Tanrı Devletinde, Batılı ilerleme fikrinin gerçekten hayati ve temel unsurları da mevcuttur: insanlık veya insan türü, insanlığın zaman içinde maddi ve manevi olarak gelişen kümülatif ilerlemesi; yeryüzünde var olan veya şimdi var olan tüm medeniyetlerin, kültürlerin ve insanların sıkıştırılabileceği tek bir zaman çerçevesi; tek çizgili bir akış olarak zaman fikri; her biri bir uygarlık tarihi ya da uygarlıklar grubu ya da bir kültürel gelişme düzeyi tarafından yansıtılan aşamalar ve çağlar kavramı; kökleri tarihsel farkındalığa dayanan toplumsal reform anlayışı; tarihin zorunlu karakterine ve gelecekteki bazı amaç veya hedeflerin kaçınılmazlığına olan inanç; tarihsel sürecin motoru olarak şehirler, uluslar ve sınıflar arasındaki çatışma fikri ve son olarak, Augustine tarafından sonraki yüzyıllarda neredeyse tüm ütopyaların temel boyutlarını oluşturacak olan psikolojik, kültürel ve ekonomik kavramlarla çizilen geleceğin sevinç içinde kendinden geçmiş resmi: refah ve bolluk, güvenlik, eşitlik, özgürlük ve huzur. Ve adalet!"

5. ORTA ÇAĞ VE RÖNESANS DÖNEMİNDE İLERLEME FİKRİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Literatüre Klasik Sonrası Dönem olarak geçen ve daha çok Kilise egemenliği, feodal düzen ve skolastik düşünceyle beraber karakterize edilen Orta çağ dönemi, bazı tarihçiler tarafından aslında bir yenilenme, değişim ve ilerleme çağı olarak da görülmüştür. Avrupa düşünce tarihinde çok önemli bir yer işgal eden orta çağ felsefesi ise günümüzde artık daha farklı bir bakış açısıyla yorumlanmaktadır. Bilindiği gibi bu çağ, genellikle karanlık bir asır olarak nitelendirilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar, son derece önyargılı ve ideolojik bir bakış açısı içerdiği görülen bu niteleme ve değerlendirmenin, aslında, söz konusu çağın ruhunu yansıtmadığı ve sanılanın aksine bu çağın, inançla birlikte düşüncenin ve bilimin temellerinin atıldığı, antikitenin yeniden canlandığı, filozoflar arasında ilerleme fikrinin serpilip geliştiği ve dolayısıyla da karanlığın değil, aydınlığın ortaya çıktığı bir dönem olarak yeniden görülmeye başlandı.

Nitekim Nisbet de bu görüşten hareketle bir zamanlar neredeyse yalnızca teolojiye ve doğaüstü alana ait meselelerin konuşulduğu, bu dünyaya ait meselelerin ise hiç konuşulmadığı bir dönem olarak tasvir edilen Orta çağın, artık bilimsel, sanatsal, teknolojik, entelektüel ve kültürel yanıyla da tartışılmaya ve öne çıkmaya başladığını düşünmüştür. Ona göre Orta çağ döneminin sonlarına doğru, yukarıda söz konusu ettiğimiz Hristiyanlığın ilk dönemindeki ilerleme fikri, iyicene olgunlaşmıştır. Zira insanlığın ilerlemesine dair anlayışları -yani uzak geçmişten uzak geleceğe kültürün istikrarlı, kümülatif ilerlemesine dair farkındalık ve bu farkındalıkla birlikte, ileride gelecek ahlak ve maneviyatın altın çağına duyulan inanç- özellikle

çağın sonunda birçok düşünürün eserlerinde iyice görülmeye ve ilerleme fikrine duyulan inancın bilim çevrelerinde de yüksek bir sesle dillendirilmeye başlanmıştır (Nisbet, 2023: 131).

Nisbet'e göre Orta çağın düşünürleri arasında ilerleme fikrinin karşılık bulmasının en önemli nedeni, bu çağın düşünce ikliminin capcanlı olması ve bu iklim içinde sesi yükselen düşünürlerin, yüzyıllardır unutulmuş olan ama her zaman nostaljik çekiciliğiyle de merak uyandırmış bulunan Antik Yunan ve Roma dünyasını yeniden keşfetmeye başlamış olmalarıdır. Bunun yanı sıra söz konusu çağda yaşanan yoğun felsefi ve teolojik tartışmalar ve bu tartışmaların yarattığı fikri değişim ve dönüşümler de ilerleme fikrini beslemiştir. Çünkü bu çağın düşünürleri, sadece ilerleme fikrini gündeme getirmekle kalmamışlar aynı zamanda dünya meselelerinde bilimsel bilginin, sanatın ve kültürün önemini vurgulayarak daha iyi bir geleceğin nasıl inşa edilebileceğini de tartışmışlardır. Bu tartışmaların varlığı bile Orta çağ döneminde zengin bir düşünce ikliminin söz konusu olduğunu ve bu iklim sayesinde çok önemli düşünür ve filozofların yetiştiğini göstermektedir.

Eğer bugün bir Orta çağ felsefesinden söz edebiliyorsak, bunu, o dönemde insan bilgisine duyulan inanca ve dolayısıyla da akla biçilen değere borçluyuz. Çünkü bu çağa Hristiyanlık inancı damgasını vurmuştur ve bu inanç, daha önceden de belirtildiği gibi ilerleme fikrine, pagan seleflerinin bilmediği ruhani bir güç vererek ona yeni bir form ve anlam kazandırmaya çalışmıştır. Nitekim Orta çağın egemen düşünce sistemine ve genel geçer hâkim fikirlerine baktığımızda, burada hem manevi/mistik hem de maddi/ seküler bir düşünce ikliminin hâkim olduğunu ve bu iki alanın çoğu zaman yan yana durduğunu görürüz. Bu dönem, sanılanın aksine sadece uhrevi ve ruhani değil, aynı zamanda dünyevi mevzuların da konuşulduğu ve tartışıldığı bir dönem olarak da kayda geçmiştir. Nereden bakarsak bakalım bu dönemin din bilginlerini ve düşünürlerini motive eden ve onlarda ilerleme fikrini besleyen şey, özünde yenilemeyi ve değişmeyi içeren Binyılcılığa duydukları eşsiz imandır.

Hiç şüphesiz ilerleme fikri söz konusu olduğunda Orta çağ dönemi yanında Rönesans'tan da söz etmek gerekir. Orta çağın sonundaki "Rönesans" dönemi, deyim yerindeyse antikitenin küllerinden doğup yeniden hayat bulduğu bir dönemdir. Bu dönem, Le Goff'un (2016: 48) deyişiyle en başta "studia humanitatis'i öne çıkarmıştır. Artık insan, Tanrının Orta çağ düşüncesi ve toplumu üzerindeki ezici ağırlığına kıyasla, ilk sırada yer almaktadır." Yeniden doğuş anlamına gelen kavram, Greko-Romen fikir ve erdemlerinin yeniden tedavüle sokulduğu, eski klasik eserlere odaklanıldığı, yeni bir medeniyet arayışının başladığı ve dolayısıyla altın bir çağın kurulmasına çalışıldığı bir dönemi de temsil etmektedir. Bu dönemin diğer bir özelliği, insanın yaratıcılığını keşfetmesi yanında bu yaratıcılığı sanatsal ve kültürel alanda sergilenmesine olanak tanımış olmasıdır. Onun içindir ki birçok düşünür,

bilimin, felsefenin, hümanizmin, aklın ve mimarlığın öne çıkmaya başladığı bu dönemi tasvir ederken genelde, edebiyattan, tiyatrodan, resimden, heykelden, şiirden, müzikten kısacası görsel ve estetik sanatlardan söz etme ihtiyacını da hissederler.

Nisbet (2023: 164) bilim ve sanatın Orta çağın entelektüel ikliminde serpilip geliştiğini, ancak Xenophanes' ten Joachim'e kadar gördüğümüz şekliyle ilerleme fikrinin ise Rönesans'ta bulunmadığını iddia etmiştir. Ancak bu iddianın da aslında Rönesans döneminde kültür, bilim ve sanatın gelişmediği ve söz konusu dönemin entelektüellerinin kendi çağlarıyla gurur duyacak hiçbir girişimde bulunmadıkları anlamına da gelmediğini belirtmiştir. Yazara göre ilerleme fikrinin temelinde tarihsel süreklilik düşüncesi yatmaktadır. Her ne kadar bu düşünce, kimi dönemlerde geri plana itilmiş olsa da nihayetinde Platon'un deyişiyle “azar azar” veya “adım adım” gelişmeye devam etmiş ve günümüze kadar da gelmiştir. Ancak Nisbet, Rönesans hümanistlerinin genelde ilerleme fikriyle bağdaşmayan duygulara ve akılcı olmayan çıkarımlara yöneldiklerini savunurken, temel çıkış noktasını, Makyavel, Erasmus, Thomas More, Francis Bacon ve Descartes gibi dönemin önce gelen düşünürlerinin eserlerinde herhangi bir ilerleme fikrine vurgu yapmamalarına dayandırmıştır.

Örneğin Nisbet (2023: 169-171) olağanüstü bir zihne sahip olduğunu düşündüğü Makyavel'in insanlık için uzun vadeli geri dönüşü olmayan bir ilerleme fikrine inanmadığını; insani varoluşun doğası gereği ve değişken karakteri nedeniyle sürekli ilerlemediğini; devletlerin ise ilerlediği gibi gerileyebildiğini de Floransa Tarihi adlı eserinde şu tespitlerle ortaya koymuştur: “Ülkeler normal değişimlerinde genellikle düzenden düzensizliğe giderler ve sonra düzensizlikten düzene geri dönerler, çünkü -doğa dünyevi şeylerin sabit kalmasına izin vermediği için-en üst düzeyde mükemmelliğe ulaştıklarında ve daha fazla yükselme olasılıkları kalmadığında aşağı inmek gerekir. Aynı şekilde aşağı indiklerinde ve kusurlarından dolayı en diplere ulaştıklarında, daha aşağı inmedikleri için zorunlu olarak yükselirler. Yani her zaman iyiden kötüye doğru inerler ve kötüden iyiye doğru yükselirler.” Dolayısıyla Makyavel dünyanın aslında her zaman aynı şekilde gittiğini; iyinin yanında kötünün de olduğunu ve bu iyi ve kötünün de ülkeden ülkeye değişebildiğini belirterek ilerleme fikrinin aslında olmadığını vurgulamıştır.

Nisbet'e göre tarihin, uyarlığın ve kültürün ilerlemek bir yana aslında gerilediğini, hatta yozlaştığını iddia eden diğer bir düşünür de Thomas More'dur. O, her ne kadar Ütopya adlı eserinde geleceğin ilerlemiş uygarlığına bir gönderme yapsa da aslında söz konusu eserinde ilerlemeye dair açık bir düşüncesi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra tarihte, fikirde, kültürde çizgisel bir akışın, zorunlu ve sürekli bir ilerleme anlayışının olmadığını savunan Francis Bacon'da gibi Descartes da metodolojik şüpheciliğiyle, dışımızda olan her şeyi salt görünüş,

hatta yanılsama alemine mahkûm etmiş ve bununla, bilginin geçmişte, bugün de ve gelecekte de zorunlu olarak gelişmesini ve bilim ve sanata ya da insanlığın refahındaki gelişmeyi içeren ilerleme inancına dair bir düşünceyi de reddetmiştir (Nisbet, 2023: 175-184). Dolayısıyla Nisbet'e göre Rönesans döneminin adı geçen düşünürlerinde belirli bir tarih felsefesini ya da ilerleme teorisini bulmak pek mümkün görünmemektedir.

6. BÜYÜK YENİLENME DÖNEMİNDE İLERLEME FİKRİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Nisbet, yenilenme dönemiyle 1560'tan 1740'a kadarki dönemle Batı Avrupa'da geçen süreyi ele almıştır. O, bu süre içerisinde başta Bodin, Leibniz ve Vico olmak üzere birtakım düşünürlerin tarih felsefelerini ele almaya ve bu tarihsel felsefelerinden hareketle de ilerleme fikrine ulaşmaya çalışmıştır. Nisbet'e göre Bodin' in bilime ve kültüre olan katkısı sadece devlet yönetiminde egemenlik kavramının gerekliliğini ortaya koymuş olması değildir. Bodin'i "Rönesans zihniyetinden ayıran en önemli özellik, onun politik gücün yalnızca bir prensin elinde değil, devlette, bölgesel, egemen devlette olduğuna dair anlayışıdır (Nisbet, 2023: 188). Makyavel'in iktidar teorisinin ve düşünce dünyasının tam karşısında yer alan Bodin, devletin güçlü kalabilmesi için tüm yetkilerin tek bir elde olmaması veya prensin tekeline bulunmaması gerektiğini savunmuştur.

Bu açıdan bakıldığında Bodin' in çağdaşlarına göre ilerici bir fikre sahip olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Bodin, tarihsel gelişmenin kendi içinde sürekli bir değişimi ve dolayısıyla da dönüşümü içerdiğini söyleyerek ilerleme fikrine olan inancını da ifade etmiştir. Dolayısıyla Bodin'in "ilkel, başlangıcından itibaren insanlık durumunun ağır basan bir özelliği olarak gördüğü şey, gerileme ve yozlaşma değil, tersine ilerleme, açılma, gelişme ve yükselmedir" (Nisbet, 2023: 191). Nitekim ona göre insanlar, doğal bir toplum olan aileden türemiştir. Ancak Tanrı'nın bize lütfettiği akıl ve dil yetisi sayesinde birbirimizle konuşmaya, iletişim kurmaya, ilişki içine girerek fikrîsel alışverişte bulunmaya, komşuluk ve akrabalık sistemlerini geliştirmeye ve nihayetinde de gündelik yaşamı mümkün kılan bir hayatın temellerini de oluşturmaya başlamıştır.

Bu adımların aynı anda ve aynı yerde ortaya çıkmadığını vurgulayan Bodin, insanlık tarihinin kendi içinde değişerek ilerlediğini savunmuştur. Geleceğe dair hep bir ümit ve iyimserlik içinde olduğu görülen Bodin, aslında Tanrı'nın bir tasarımı olduğunu düşündüğü uygarlığın, geçmişten bugüne ve bugünden yarına doğru her zaman daha iyiye gideceğine de inanmıştır. Kısacası Batı siyasal düşünce tarihinde çok önemli bir yeri bulunan Bodin,

egemenliği bireyden alıp devlete devretmesiyle hem demokrasinin temellerinin atılmasında belirleyici bir rol oynamış hem de içinde yaşadığı çağa saygı duymakla ve uygarlığın sürekli gelişeceğini ve daha iyiye doğru gidereceğini savunmakla da ilerleme fikrine olan inancını ifade etmiştir. Nisbet'in (2023: 195), ifadesiyle söylersek "Bodin'i -Orta çağa ve Rönesans'a has özelliklerine rağmen- Batı'nın antik çağda ya da Orta çağda bilinen her şeyinin ötesinde tarihe ve ilerlemeye ilgi duymasına ve onunla meşgul olmasına yol açan çağın sabah yıldızı olarak görmek için her türlü neden bulunmaktadır."

Dolayısıyla modern ilerleme fikrinin gelişmesinde Bodin'in çok özel bir yeri olduğunu belirtmemiz gerekir. Bunun yanı sıra Nisbet, 17. yüzyılın İngiltere'sinde daha çok entelektüeller arasında görülen ve temelde bilime ve sanata duyulan hayranlığın şekillendirdiği bir takım bilimsel girişimlerin de ilerleme fikrine çok önemli katkılar sağladığını düşünmüştür. Adına "Püriten Devrim" dediği bu girişimler, genellikle bilimsel ve sanatsal devrimler içermiştir. Kısacası "Rönesans da dahil olmak üzere ve en az Yunanlılara kadar uzanan diğer çağlar, sanat ve bilimlerdeki bilgiyi değer verilecek bir şey olarak önemli bulmuştu. Ancak 17. yüzyılda İngiltere'de Püritenlerin belirgin katkısı, sanatlara ve bilimlere salt faydacı önemden çok daha görkemli bir şey, yani kurtarıcı bir değer bahşetmek oldu. Nasıl ki, din, doğa ve inanç üzerine aralıksız yapılan incelemelerin başlıca gerekçesi haline getirildiyse, doğa ve insan üzerine yapılan incelemeler de dinin gerektiği gibi geliştirilmesi için kesinlikle zorunlu kılındı" (Nisbet, 2023: 202).

Püritenlerin bilime ve sanata apayrı bir yer vermelerinin ve insanlığın tarihsel ve kültürel gelişiminin aslında ilerleme fikrinin bir tezahürü olduğunu savunan Nisbet, 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan seyahat ve keşiflerin ve bunlardan kaynaklı asimilasyonların temel motivasyonun da yine ilerleme fikri oluşturduğunu düşünmüştür. Bilindiği gibi Avrupa'nın kent soylu varsıl aileleri ve entelektüelleri, Orta çağın sonlarına doğru hem dünyayı çok fazla seyahat etmeye hem de sömürgecilik faaliyetleriyle Avrupa dışındaki diğer kıtaları uzun yıllar işgal etmeye başlamışlardır. Özellikle seyyahlar, bu işgaller sırasında yaptıkları gözlem ve keşiflerle bir yanda farklı toplumları tanıma diğer yanda da onlardan ne kadar ileride olduklarını anlama olanağını elde etmişlerdir. Bu durum, söz konusu seyyahlarda tarih karşısında geride kaldığı düşünülen ilkel toplumların nasıl ilerleyebileceklerine dair bir fikrin oluşmasını da sağlamıştır.

Nisbet'e göre söz konusu seyyahlar, söz konusu ilkel toplumları fark ettiklerinde onların, aslında bir zamanlar uygarlaşmış ırkların yozlaşmış veya bozulmuş hallerini temsil ettiklerini düşünmeye başlamışlardır. Bununla beraber vahşi ve ilkel bir hayat yaşayan bu toplumların henüz Avrupa düzeyine gelmediklerini ve dolayısıyla da onlara göre çok geride

kaldıklarını görmüşlerdir (Nisbet, 2023: 225). Bu durum, günümüzde de halen devam etmekte olan “Avrupalıların medeni ve uygar diğer toplumların ise geri ve ilkel” olduğu algısına da kaynaklık etmiştir. Zaten Nisbet’e göre “Batılı ilerleme fikri, başından beri Avrupa-merkezli olmuştur. Tıpkı Homeros ve çok daha sonra Thucydides’in çevrelerindeki ilkel insanlara - Homer’in Kikloplarına, Thucydides’in “korsanlarına”- Yunanlıların bir zamanlar nasıl olduğunun örnekleri olarak bakabilmeleri gibi, 17. ve 18. yüzyıl filozofları da aynı şeyi yapmışlardı” (Nisbet, 2023: 227-228).

7. SONUÇ

Bu çalışmada “İlerleme fikrinin Tarihi” adlı eserden hareketle, insanlığın geçmişten bugüne sürekli ilerlediği ve bu ilerlemenin tarihsel kökeninde de 18. yüzyılın Avrupa’sında ortaya çıkan Aydınlanma dönemi olduğu tezinin Robert Nisbet tarafından nasıl çürütüldüğü hususu irdelenmiştir. Çağımızın en üretken düşünürlerinde biri olan Nisbet, söz konusu eserinde bize ilerlemenin sanıldığı gibi modern zamanlarda değil, kadim zamanlarla beraber ortaya çıktığını savunmaktadır. Ona göre ilerleme fikri, zamansal olarak son iki bin beş yüz yıl öncesine kadar gitmektedir. Bu fikrin ilk savunucuları, Antik Yunan ve Romalı düşünürlerdir. Başını Protagoras, Platon ve Aristoteles’in çektiği Yunanlı filozofları; Lucretius ve Seneca gibi Romalı düşünürler takip etmiş; bu düşünürleri de Orta çağ Avrupa’sında Aziz Augustinus, Jean Bodin, 17. yüzyılda Newton, Robert Boyle, 18. yüzyılda Hegel ve Joseph Priestley ve 19. yüzyılda da Comte, Spencer, Darwin ve Marx izlemiştir.

Uygarlığın geçmişte olduğu gibi bugün de ilerlediği fikrini savunan “ilerlemeciler” ile bu fikre karşı çıkan “gerilemeciler” arasındaki tartışmanın hiç zaman bitmeyeceğini düşünen Nisbet, ilerlemenin her ne kadar bir antik çağ düşüncesi olsa da günümüzde bunun çok daha ötesine geçildiğini iddia etmiştir. Ona göre günümüz modern çağın rasyonalistleri, Weber’in deyişiyle “dünyanın büyüsünü bozmak”; Marx’ın ifadesiyle “katı olan her şeyi buharlaştırmak” ve dolayısıyla da hayatı kutsallardan arındırmak için tabiri caizse Tanrı’yı dünyanın ötesine fırlatmak suretiyle modern hayatta ilerlemenin yakalanacağına inanmışlardır. Bunun yanı sıra Nisbet, aslında ilerleme fikrinin sadece insanların gelecekte maddi ve manevi açıdan daha iyi koşullarda yaşayacakları ve dolayısıyla mutlu olacakları fikrini içermediğini, aynı zamanda insanların dinle olan ilişkilerinin de nasıl olacağını belirleyeceğini vurgulamıştır.

Yavaş, kademeli ve sürekli bir değişimi içeren ilerleme fikrinin, insanlığın tarihsel gelişmesinin de ana motivasyonunu oluşturduğunu düşünen Nisbet, geldiğiniz noktada Batı’da ilerleme fikrinin geleceğinin ne olacağını düşündüğümüzde, bu soruya vereceğimiz her cevabın

aynı zamanda bizi Batı'daki Hristiyanlığın ve Yahudiliğin ne olacağı sorusuna da götüreceğini iddia etmiştir. Zira ona göre ilerleme fikrine dair yapacağımız her değerlendirme, bu fikre ontolojik bir temel sağlayan ve onu besleyen söz konusu dinlerin geleceğinin de tartışılmasını gerektirir. Dolayısıyla Nisbet, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dini düşüncenin gittikçe zayıfladığını; Antik Yunan ve Roma döneminde olduğu gibi 18. yüzyıl Avrupa'sının Aydınlanma döneminde de insanı hem maddi hem de manevi açıdan güçlendiren ve onu yüksek seviyelere çıkaran ilerleme fikrinin, dini düşünceyle beraber irtifa kaybettiğini iddia etmiştir;

“...Şimdi bütün göstergeler, Batı'nın ilerleme dogmasına olan inancının 20. yüzyılın son bölümünde her düzeyde ve her alanda hızla zayıfladığına işaret etmektedir... Aslında bunun arkasındaki nedenlerin, 20. yüzyıla özgü, benzeri görülmemiş dünya savaşları, totaliter rejimler, ekonomik bunalımlar ve diğer büyük siyasi, askeri ve ekonomik buhranlarla çok daha az ilgisi var. Asıl sebep, ilerleme fikrinin uzun süren tarihi boyunca dayandığı bütün temel entelektüel ve manevi öncüllerin o kadar hızlı olmasa da kaçınılmaz şekilde aşınmasıyla ilgilidir” (Nisbet, 2023: 35). Bu düşüncesiyle Batı'da ilerleme fikrinde yaşanan gerilemeyi durdurmak gerektiğini düşünen Nisbet, ilerleme dogmasına duyulan ihtiyacın her geçen gün daha çok hissedildiğini ve bunun için de Batı medeniyetine kaynaklık eden antikiteyi ve buradan fişkırان ilerleme fikrinin yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre kim ne derse desin ilerlemeye duyduğumuz inancın kaynağını klasik dünyada aramalıyız.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. (2013). “Nisbet’in Sosyolojik Düşünce Geleneği’ ne Derkenar: Etik Cemaat”, Sosyolojik Düşünce Geleneği eseri İçinde. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bloch, M. (2023). Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canatan, K. (2023). “Giriş”, Aurelius Augustinus, Tanrı Şehri. (Haz. K. Canatan). Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Carr, E.H. (2016). Tarih Nedir? (Çev. M. G. Gürtürk). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cornford, F.M. (2022). Platon’un Kozmolojisi. (Çev. Ö. Orhan). İstanbul: Albaraka Yayınları, aktaran
- Fukuyama, D. (2002). Tarihin Sonu mu? “Tarihin Sonu mu?” (Çev. Y. Kaplan). (Der. M. Aydın vd.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Güngörmez, B. (2011). “Modernleşme ve Ara Kurumların Çöküşü”, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 8, 25-38.
- Güngörmez, B. A. (2024). Geleneğin Sosyoloğu: Robert Nisbet, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Işık, S. (2018). “Akideden Mite: Antikite’ den 20. Yüzyıla İlerleme Kavramı”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17(1), 15-31.
- Jenkins, K. (1997). Tarihi Yeniden Düşünmek (Çev. B. S. Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Le Goff, J. (2016). Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı? (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Leibniz, J.P. (2017). Mümkün Dünyaların En İyisi. (Çev. Z. Direk). İstanbul: Metis Yayınları.
- Nisbet, R. (2014). Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek. (Çev. K. Bülbül & M. F. Serenli). Ankara: Kadim Yayınları.
- Nisbet, R. (2023). İlerleme Fikrinin Tarihi. (Çev. A. Bölükbaşı). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Nisbet, R. (1997). “Muhafazakârlık” Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi içinde. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Salgar, E. (2015). “İlerleme Kavramı Üzerine Tarihsel Bir İnceleme”, FLSF Dergisi, 19, 311-324.

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 114-134

Yıl: 2025

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALPIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2025, Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGİN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN TOPLUMSAL EŞİTSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE SOSYAL HİZMETLER PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Emrah TÜNCER

Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,

Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID: 0000-0001-9120-2270

etuncer@gelisim.edu.tr

İsmet Galip YOLCUOĞLU

Prof. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,

Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID: 0000-0003-3294-7015

igyolcuoglu@gelisim.edu.tr

ÖZET

Neoliberal politikalar, son kırk yılda ekonomik yapıları dönüştürmekle kalmamış, kültürel normları, sosyal ilişkileri ve kamusal yaşamı da derinden etkileyerek toplumsal eşitsizliklerin yapısal biçimde yeniden üretilmesine zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, neoliberalizmin yalnızca gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri değil, aynı zamanda kültürel tanınma ve toplumsal temsiliyet eksikliklerini de nasıl derinleştirdiğini çok boyutlu bir kuramsal çerçeveye incelemeyi amaçlamaktadır. Pierre Bourdieu'nün sermaye türleri kuramı, Nancy Fraser'ın yeniden dağıtım ve tanınma modeli ile Thomas Piketty'nin küresel servet eşitsizliği analizlerinden hareketle, neoliberal politikaların toplumsal adalet mekanizmaları üzerindeki yıkıcı etkileri ele alınmaktadır. Sosyal hizmetler perspektifinden yapılan çözümlemeler, bu politikaların bireyselleşme, rekabet ve piyasa mantığına dayalı yaklaşımının, dayanışma temelli refah anlayışını aşındırdığını ve yapısal eşitsizliklerle mücadeleyi zorlaştırdığını göstermektedir. Çalışma, sosyal hizmetin mevcut neoliberal yapılarla uyumlu hale getirilen biçiminden uzaklaşarak, daha adalet merkezli, eleştirel ve dönüşümcü bir perspektife evrilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamalarının, yalnızca bireysel risk yönetimi değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik, hak temelli yaklaşımlar ve güçlendirici müdahaleler yoluyla sosyal adaleti inşa etme potansiyeli yeniden ele alınmaktadır. Çalışma, neoliberal çağda sosyal hizmetin rolünü yeniden düşünmeye ve bu rolü toplumsal dönüşümün bir aracı olarak yeniden konumlandırmaya yönelik teorik ve pratik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Toplumsal Eşitsizlik, Sosyal Hizmetler, Piketty, Bourdieu, Fraser, Yapısal Eşitsizlik

THE IMPACT OF NEOLIBERAL POLICIES ON SOCIAL INEQUALITY AND AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL SERVICES

Emrah TÜNCER

Assist. Prof. Dr., Istanbul Gelisim University, Faculty of Health Sciences,

Social Work Departments

ORCID: 0000-0001-9120-2270

etuncer@gelisim.edu.tr

İsmet Galip YOLCUOĞLU

Prof. Dr., Istanbul Gelisim University, Faculty of Health Sciences,

Social Work Departments

ORCID: 0000-0003-3294-7015

igyolcuoglu@gelisim.edu.tr

ABSTRACT

Neoliberal policies have profoundly transformed not only economic structures but also cultural norms, social relations, and public life, leading to a structural reproduction of social inequalities. This study aims to explore how neoliberalism deepens not only income and wealth disparities but also cultural misrecognition and political underrepresentation through a multidimensional theoretical framework. Drawing on the seminal perspectives of Pierre Bourdieu's theory of capital, Nancy Fraser's model of redistribution and recognition, and Thomas Piketty's analysis of global wealth inequality, the study critically examines the destructive impact of neoliberal policies on mechanisms of social justice. From a social work perspective, the analysis highlights how market-driven, individualistic approaches erode solidarity-based welfare systems and hinder structural responses to inequality. The study argues for a paradigm shift in social work practice—away from neoliberal risk management and toward a justice-oriented, critical, and transformative approach. In this context, social work is reimagined not merely as a means of individual intervention but as a potential force for advancing social equality, human rights, and collective empowerment. This research seeks to contribute both theoretically and practically to the redefinition of social work's role as an agent of systemic change in the neoliberal era.

Key Words: *Neoliberalism, Social Inequality, Social Services, Piketty, Bourdieu, Fraser, Structural Inequality*

1. GİRİŞ

Son kırk yılda neoliberal kapitalizm, küresel ekonomik paradigma ve modelleri radikal biçimde dönüştürmenin ötesinde, toplumsal adaletin temel mekanizmalarını da yeniden yapılandırarak sosyal yapıları derinden etkilemiştir. Sosyal devletin çözülmesi, kamusal refah politikalarının ticarileşmesi ve sosyal hizmetlerin piyasa mantığına göre yeniden düzenlenmesi, toplum içindeki eşitsizlikleri giderek derinleştirmiştir; Geçmiş dönemlerde toplumsal destek ve güçlendirmeyi hedefleyen sosyal hizmet, bugün bireyselleştirilmiş risk yönetimi aracı hâline gelmiştir. Literatürde neoliberal politikaların sosyal hizmet uygulamalarına yansıyan yapısal dönüşümü ele alan kapsamlı çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Özellikle, Pierre Bourdieu'nün sermaye türleri kuramı, Nancy Fraser'ın yeniden dağıtım ve tanınma modeli ile Thomas Piketty'nin gelir ve servet eşitsizliği analizlerini entegre eden çok boyutlu yaklaşımların nadiren kullanılmasının, bu çalışmanın hedeflediği önemli bir boşluk oluşturduğu söylenebilir. Mevcut sosyal hizmet modellerinin neoliberal rasyonaliteye uyum sağlama süreci, yalnızca pratikte eşitsizlikleri pekiştirmekle kalmamakta; aynı zamanda, toplumsal adaletin sağlanmasına yönelik yeni politika alternatiflerinin gerekliliğini de gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen kuramsal yaklaşımlar, somut örneklerle ve güncel literatürle karşılaştırmalı olarak ele alınarak, neoliberal politikalara uyum sağlamış sosyal hizmet uygulamalarının toplumsal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiği incelenecektir. Çalışmanın temel iddiası; mevcut modelin, eşitsizlik döngüsünü sürdürdüğü kadar, adalet merkezli alternatif sosyal politika çerçevelerinin geliştirilmesinin de mümkün olduğudur. Araştırma üç ana bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde neoliberalizmin yükselişi ve dönüşümüne, ikinci bölümde toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimi ile sosyal hizmetin araçsallaşmasına, son bölümde ise mevcut durumun değerlendirilmesi ve adalet odaklı alternatiflerin tartışılmasına yer verilecektir. Bu sayede hem literatürdeki boşluğu doldurmayı hem de kuramsal altyapının metodolojik yaklaşımlarla nasıl bütünleştiğini sistematik bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. NEOLİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ VE DÖNÜŞÜMÜ

Neoliberalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinde Keynesyen refah devleti modelinin derin bir meşruiyet krizine girmesiyle politik ve iktisadi düşünce arenasında yükselmiş bir paradigma olarak tanımlanabilir. Refah devletinin demografik değişimler, aile yapılarındaki dönüşümler ve sanayi sonrası yapıya adaptasyon zorlukları karşısında etkinliğini yitirmesi; yüksek enflasyon, işsizlik ve kamu açıklarının eşzamanlı artışı, Keynesyen müdahaleciliğin sınırlarını

görünür kılmıştır (Herr & Gündüz, 2016). Bu ortamda Mont Pelerin Topluluğu (MPS)¹ gibi entelektüel platformlarda şekillenen neoliberal düşünce, devletin parasal ve mali araçlarını daraltmayı, düzenleyici müdahaleleri asgariye indirmeyi ve serbest piyasa mekanizmalarının “görünmez el” teorisi uyarınca en etkin kaynak dağılımını sağlayacağı inancını savunmuştur (Amin,1999).

Neoliberal ideolojinin merkezinde, bireysel özerklik, özel mülkiyet hakkı ve serbest ticaret ilkeleri yer alır. Friedrich Hayek, devletin bilgi problemine vurgu yaparak merkezi planlamanın kaçınılmaz olarak verimsizlik doğuracağını ileri sürerken; Milton Friedman, para arzı kontrolü ve mali disiplinin enflasyonla mücadelede temel araçlar olduğunu vurgulamıştır (Kalfa Ataay, 2016). Bu çerçevede neoliberalizm, deregülasyon (düzenlemelerin azaltılması), özelleştirme ve piyasanın sağlık, eğitim, altyapı gibi daha önce kamusal alana ait tüm işlevleri meta haline getirmesi yönündeki üç temel dönüşüm aksını benimsemiştir (Herr & Gündüz, 2016).

1980’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde Ronald Reagan yönetimi, vergi indirimleri, sosyal harcamalarda kesintiler ve finansal piyasaların serbestleştirilmesi politikalarıyla makroekonomik istikrar arayışını somutlaştırmıştır. Reagan döneminde sosyal hizmet bütçelerinde yapılan %25’lik kesintiler, yoksul ailelere yönelik destek programlarını çöktürmüş ve çocuk yoksulluğunu %18’den %22’ye çıkarmıştır. Bu durum, Piketty’nin vurguladığı ‘sermaye birikimi-yoksullaşma’ ilişkisini doğrular niteliktedir. Ancak bu uygulamalar, düşük ve orta gelirli hanelerin kırılganlığını derinleştirmiş, gelir dağılımındaki uçurumu genişletmiş ve sosyal güvenlik ağlarını zayıflatmıştır (Terzioğlu & Çağla 2021). Aynı dönemde Birleşik Krallık’ta Margaret Thatcher’ın öncülüğünde gerçekleştirilen özelleştirme hamleleri, Ulusal Sağlık Servisi (NHS) dışındaki kamusal altyapı ve sanayi kuruluşlarının satışını hızlandırmış; performans temelli yönetim araçlarıyla maliyet etkinliği sağlanırken sağlık hizmetlerine erişimde bölgesel farklılıklar artmış, sosyal adalet ilkesi tartışma konusu olmuştur (Kourachanis, 2021).

Latin Amerika’da ise Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası destekli Yapısal Uyum Programları, kamu bütçelerini sıkılaştırmış, döviz kuru rejimlerini serbestleştirmiş ve ithalat kotalarını kaldırmıştır. Kısa vadede makroekonomik dengesizlikler kontrol altına alınsa da, uzun vadede kırsal-kentsel uçurum keskinleşmiş; temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde ciddi daralma yaşanmış, toplumsal eşitsizlikler derinleşmiştir (Caplan & Ricciardelli, 2016). Türkiye’deyse 1980 sonrası neoliberal reformlar, kamu-özel ortaklıkları ve özelleştirmeler

¹ Mont Pelerin Topluluğu (MPS), 1947’de kurulmuş, klasik liberal bakış açısını paylaştan ekonomistler, siyaset felsefecileri ve diğer entelektüellerden oluşan uluslararası bir akademik topluluktur.

yoluyla sağlık, eğitim ve altyapı yatırımını piyasa koşullarına tabi kılmış; özel hastane ve okul sayısının artmasıyla hizmetlere erişimde eşitsizlikler pekişmiş, toplumsal dayanışma dokusu zayıflamıştır (Amin, 1999).

Görüleceği üzere neoliberal dönüşümün mali disiplin, yabancı sermaye akışının teşviki ve rekabet gücünün artması gibi kısa vadeli kazanımları olsa da bu kazanımlar, sosyal dayanışma mekanizmalarının aşınması, temel hizmetlerin metalaşması, gelir ve fırsat eşitsizliklerinin kalıcılığı gibi uzun vadeli yıkıcı sonuçlarla dengelenmiştir. Düzenleyici çerçevenin daralması, kamu otoritesinin piyasayı denetleme kapasitesini zayıflatırken; sosyal politikaların piyasa mantığına indirgenmesi, toplumsal kırılgan grupların hak temelli taleplerini geri plana atmıştır. Dolayısıyla neoliberalizmin kalıcı etkilerini değerlendirmek, yalnızca ekonomik göstergelerdeki değişimleri değil, aynı zamanda sosyal adalet, toplumsal eşitlik ve kamusal haklar bağlamındaki dönüşümlerin kapsamlı analizini gerektirmektedir. Bourdieu'nün sermaye türleri kuramı, neoliberal politikaların eşitsizliği nasıl çok katmanlı hale getirdiğini açıklar. Ekonomik sermayenin özelleştirme politikalarıyla elitler lehine yoğunlaşması, kültürel sermayeye (eğitim, dil becerileri) erişimi de piyasa koşullarına bağlı kılmıştır. Örneğin, özelleştirilen üniversiteler, yalnızca ekonomik sermayesi yüksek olanların nitelikli eğitime ulaşmasına izin verirken, Piketty'nin "sermaye mirası" tezini doğrular nitelikte bir kısır döngü yaratmıştır. Fraser'ın tanınma ve yeniden dağıtım modeli ise, neoliberalizmin yalnızca ekonomik değil, kültürel tanınma haklarını da nasıl piyasa mantığına indirgediğini gösterir. Yoksul gruplar, kaynaklardan mahrum bırakılmalarının yanı sıra, "değersiz" addedilerek sembolik şiddete maruz kalmaktadır.

3. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SOSYAL EŞİTSİZLİK ÜZERİNDEKİ ÇOK BOYUTLU ETKİSİ

Deregülasyon, özelleştirme ve mali kısıtlamalarla tanımlanan neoliberal politikalar, çeşitli toplumsal katmanlarda sosyal eşitsizlikleri belirgin şekilde artırmıştır (Şahin, 2021). Bu politikaların uygulanması, yalnızca ekonomik yapıları etkilemekle kalmayıp, sosyal hizmet uygulamaları, mesleki değerler ve toplu dayanışmanın dokusu üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır (Amin, 1999). Bu etkilerin, Bourdieu, Fraser ve Piketty perspektifleriyle incelenmesi, neoliberalizmin nasıl eşitsizlikleri sürdürdüğünü ve toplumsal adaleti nasıl zayıflattığını kapsamlı bir şekilde anlamamıza olanak tanımaktadır.

Toplumsal eşitsizliğin sürekliliği, bireylerin yaşam olanaklarını ve toplumsal yapıları nesiller boyu şekillendiren ekonomik, kültürel ve siyasal güçlerin karmaşık bir etkileşimini

temsili eder. Pierre Bourdieu'nün kuramsal çerçevesi, bu olguyu incelemek için güçlü bir perspektif sunar ve çeşitli biçimleriyle sermayenin önemine dikkat çeker. Bourdieu, bireylerin ekonomik sermaye (gelir ve servet gibi maddi kaynaklar), kültürel sermaye (bilgi, beceri ve toplumsal statü kazandıran zevkler), ve sosyal sermaye (fırsatlara ve kaynaklara erişim sağlayan ilişkiler ağı) açısından farklı donanımlara sahip olduğunu öne sürer. Bu sermaye türleri birbirinden bağımsız değil, aksine birbiriyle bağlantılıdır ve genellikle mevcut güç hiyerarşilerinin yeniden üretilmesine hizmet eder (Atlı & Cimrin, 2023). Ayrıcalıklı kesimlerden gelen bireyler, genellikle önemli miktarda ekonomik sermayeyi miras alır; bu da onları kaliteli eğitime, sanatlara ve diğer zenginleştirici deneyimlere erişim sağlayarak kültürel sermaye kazanmada avantajlı kılar. Aynı zamanda sosyal ağları, etkili kişi ve kurumlara erişimlerini kolaylaştırarak bu avantajlarını pekiştirir. Buna karşılık, dezavantajlı gruplardan gelen bireyler bu kaynaklara erişimden mahrum kalabilir; bu da sınırlı ekonomik sermayenin kültürel ve sosyal sermaye edinimini kısıtlamasıyla eşitsizlik döngüsünü sürdürür ve yukarı doğru toplumsal hareketliliği zorlaştırır. Bu eşitsizliğin yeniden üretimi yalnızca bireysel koşulların değil, eğitim, hukuk sistemi ve medya gibi sosyal kurumların içinde yerleşik olan yapısal etkenlerin ürünüdür. Bourdieu'nün "sembolik şiddet" kavramı, bu süreci daha da açıklığa kavuşturur; egemen kültürün kendi değer ve anlamlarını alt gruplara dayatarak, onların dezavantajlarını içselleştirmelerine neden olduğunu vurgular (Atlı & Cimrin, 2023).

Nancy Fraser'ın çalışmaları ise toplumsal eşitsizlik analizine tanınma ve yeniden dağıtım arasındaki ilişkiyi merkeze alarak önemli bir boyut kazandırır. Fraser'a göre adalet hem maddi kaynakların adil dağılımını hem de tüm birey ve grupların eşit değerde görülmesini gerektirir. O, yalnızca yeniden dağıtım ya da yalnızca tanınma odaklı yaklaşımları eleştirerek, eşitsizliğin kökenine inebilmek için her iki yönün de birlikte ele alınması gerektiğini savunur. Tek başına yeniden dağıtım, eşitsizliğin kültürel ve simgesel boyutlarını göz ardı edebilir; öte yandan sadece tanınma, maddi eşitsizlikleri çözmeden kalabilir. Fraser'ın çerçevesi hem ekonomik yoksunluk hem de toplumsal damgalama yaşayan dezavantajlı grupların durumunu anlamada özellikle yararlıdır. Örneğin, örneğin, Güney Afrika'da apartheid sonrası dönemde siyahi kadınlar, Fraser'ın 'çifte adalet' modelinin eksikliğini somutlar. Yasal eşitlik (tanınma) sağlansa da toprak ve istihdamda yeniden dağıtım olmaması, ekonomik dışlanmayı kronikleştirmiştir (Gouws, 2013). Bourdieu'nün kültürel sermaye analizi ise, bu grupların eğitim ve iş ağlarına erişememesinin sembolik şiddetini ortaya koyar (Gouws, 2013). Bu nedenle, toplumsal adaletin sağlanması hem ekonomik eşitsizlikleri sorgulayan hem de kültürel tanınmayı ve kapsayıcılığı teşvik eden çift yönlü bir yaklaşımı zorunlu kılar. Ayrıca Fraser, karar alma süreçlerine katılım ve temsiliyetin önemine dikkat çeker; bu süreçlerde dezavantajlı

grupların seslerinin duyulması ve çıkarlarının gözetilmesi gereklidir. Kısacası Fraser'ın kuramsal çerçevesi, kapitalizmin yapısal krizlerini—özellikle bakım emeğinin metalaşması ve sosyal yeniden üretim krizini (Gouws, 2013). Tanınma, yeniden dağıtım ve temsiliyet boyutlarıyla birlikte ele alarak, adaletin ancak ekonomik sömürü mekanizmalarının yanı sıra kültürel ve siyasal marjinalleştirme pratiklerinin de radikal bir dönüşümle aşılmasıyla mümkün olabileceğini ortaya koyar.

Thomas Piketty'nin küresel ekonomik eşitsizlik üzerine yaptığı araştırmalar ise, servet ve gelirdeki uçurumun giderek büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Piketty, sermayenin getiri oranının tarihsel olarak ekonomik büyüme oranını aştığını, bunun da servetin küçük bir elitin elinde yoğunlaşmasına yol açtığını gösterir. Bu dinamik, özellikle zayıf düzenlemelere ve zenginleri kayıran vergi politikalarına sahip ülkelerde daha belirgindir. Piketty'nin analizi, ekonomik büyümenin otomatik olarak daha fazla eşitlik getireceği yönündeki yaygın inancı sorgular ve ilerici vergilendirme ile servet yeniden dağıtımı gibi kasıtlı politika müdahaleleri olmadan eşitsizliğin artmaya devam edeceğini savunur (Pabón ve diğerleri, 2021). Bu bulgular, mevcut küresel kapitalizm düzeninin sürdürülemez olduğunu ve toplumsal istikrar açısından tehdit oluşturduğunu göstermektedir. Piketty'nin çalışmaları, servet yoğunlaşmasına yol açan yapısal etkenlerle yüzleşme ve daha büyük ekonomik adaleti hedefleyen politikaların hayata geçirilmesi gerektiğini vurgular. Servet eşitsizliğindeki artışın, demokratik düzeni tehdit edebileceği ve ciddi istikrarsızlıklara yol açabileceği ileri sürülmektedir (Burda ve diğerleri, 2019).

Kısacası Bourdieu'nün sermaye türleri kuramı, ekonomik sermayenin kültürel ve sosyal sermaye üzerindeki etkilerini somut örneklerle açıklamaktadır. Fraser'ın tanınma ve yeniden dağıtım modeli, yalnızca ekonomik kaynakların değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal ve kültürel değerlerinin de eşit olarak tanınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Piketty'nin ampirik verileri ise, servet yoğunlaşmasının mevcut politikalar çerçevesinde nasıl daha da derinleştiğini ortaya koymaktadır. Bu üç kuramsal yaklaşım, sosyal hizmet uygulamalarının nasıl farklılaştığını açıklamada etkilidir. Aynı zamanda alternatif politika yapımına zemin hazırlamada birbirini tamamlar. Bourdieu'nün sermaye türleri kuramı, sosyal hizmet uzmanlarına yalnızca bireylerin yoksulluğunu değerlendirme değil; bu yoksulluğun toplumsal kurumlar, eğitim sistemleri ve aile yapıları aracılığıyla nasıl kuşaktan kuşağa aktarıldığını analiz etme olanağı sunar. Sosyal hizmetin müdahale alanları yalnızca ekonomik sermayeye yönelik değil; bireylerin kültürel ve sosyal sermayesini artıracak politikalarla da güçlendirilmelidir. Örneğin, dezavantajlı bölgelerde eğitim olanaklarını genişletmek ya da topluluk merkezli sosyal ağları desteklemek gibi uygulamalar, Bourdieu'nün çerçevesine

uygun mikro ve mezzo düzey stratejilerdir. Nancy Fraser'ın yeniden dağıtım ve tanınma modeli ise, sosyal hizmet politikalarının hem maddi adaleti sağlamaya hem de kültürel kimlikleri görünür kılmaya yönelik ikili hedeflerle yapılandırılmasını zorunlu kılar. Bu yaklaşım, örneğin göçmen grupların hem ekonomik desteklere hem de kültürel tanınmaya erişimini sağlamak için sosyal hizmeti dönüştürücü bir araca dönüştürebilir. Piketty'nin küresel servet eşitsizliği analizleri ise, sosyal hizmetin yalnızca mikro düzeyde değil, aynı zamanda makro politikaların yeniden tasarımı yoluyla da adaleti savunması gerektiğini ortaya koyar. Vergilendirme politikaları, sosyal yardımların kapsamı ve kamu hizmetlerine erişim gibi makro politikalar, sosyal hizmet uzmanlarının yalnızca uygulayıcı değil, aynı zamanda savunucu (advocate) rollerini de güçlendirmelidir.

4. NEOLİBERAL ÇAĞDA SOSYAL HİZMET DEĞERLERİNİN AŞINMASI

Neoliberal ideolojilerin yükselişi, sosyal hizmet alanında köklü bir dönüşümü tetiklemiş ve topluluk temelli, kolektivist yaklaşımlardan bireyselleştirilmiş, piyasa odaklı hizmet sunum paradigmasına doğru bir yönelime neden olmuştur. Bu geçiş; bireysel sorumluluğa artan vurgu, hizmet alanların özerkliğinin yüceltilmesi ve insan hizmetleri sunan kurumlarda, kurumsal ilkelerin yaygın biçimde benimsenmesiyle karakterize edilmektedir. (Caplan & Ricciardelli, 2016). Ölçülebilir performans göstergelerine, kısa vadeli somut sonuçlara ve sıkı işleyiş protokollerine odaklanan yönetsel yaklaşımın yükselişi, sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerinin temel değerlerini ve asli misyonunu sürdürmesini giderek zorlaştırmaktadır. Özelleştirmeye ve piyasa temelli çözümlere artan yönelim, yalnızca hizmet sunum biçimlerini yeniden yapılandırmakla kalmaz, aynı zamanda kamu sektöründe görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma ortamını da ciddi biçimde etkilemektedir (Zelnick & Abramovitz, 2020). Standartlaştırılmış protokoller ve nicel performans göstergelerinin dayatılması, sosyal hizmetin niteliksel ve ilişkisel boyutlarını geri plana iterek, karmaşık ve birey odaklı bakım yaklaşımlarının marjinalleşmesine neden olabilmektedir. Görünürde bireysel güçlenmeyi savunan bu bireyci yaklaşım, çoğu zaman toplumsal sorunların yapısal kökenlerini gölgede bırakmakta ve makro düzeyde politika reformları ihtiyacına olan dikkati saptırmaktadır (Apgar & Parada, 2023). Neoliberal ilkelerle yönlendirilen sağlık ve sosyal hizmet sektöründeki piyasa mekanizmalarına öncelik verilmesi, cezalandırıcı ve kısıtlayıcı programların ve politikaların uygulanmasına yol açmakta, bu da modern bir refah sisteminin hedeflerini zayıflatmaktadır (Yıldız, 2008). Bu süreç, özellikle kronik hastalığı olan bireyler ve aileleri için sosyal hizmetin güçlendirme ve destekleyici rolünü zayıflatmakta, bireylerin hak temelli destek alma süreçlerini risk altına sokmaktadır (Danış, Karataş & Şahin, 2008). Bunun sonucunda, sosyal hizmet

uzmanları artan iş yükleri, azalan kaynaklara erişim ve giderek artan bir güvencesizlik duygusuyla karşı karşıya kalmakta, bu da onların etkili ve bütüncül hizmet sunma kapasitesini ciddi biçimde sınırlandırmaktadır.

Verimlilik ve maliyet kısıtlaması hedefiyle şekillenen neoliberal politika çerçevesi, sosyal hizmet uzmanları ve hizmet sundukları topluluklar açısından bir dizi olumsuz sonucu beraberinde getirmektedir. Bireycilik, serbest piyasa ve yerinden yönetim ilkelerine dayanan bu yaklaşım, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerin yapısını kökten dönüştürmektedir (Caplan & Ricciardelli, 2016). Bu paradigma değişimi, iş yükü baskılarının artması, mevcut kaynakların daralması ve sosyal hizmet uzmanları arasında yaygın bir istikrarsızlık hissiyle kendini göstermektedir. Protokollerin standartlaştırılması ve ölçülebilir performans kriterlerinin dayatılması, sosyal hizmet uygulamasının niteliksel ve ilişkisel yönlerini gölgede bırakarak bütüncül, birey merkezli bakım yöntemlerinin ihmal edilmesine yol açmaktadır. Kısa vadeli ve ölçülebilir sonuçlara odaklanma, uzun vadeli ve bütünsel müdahalelerin önemini ikinci plana itmekte ve nihayetinde sunulan bakımın kalitesini zayıflatmaktadır (Moncrieff, 2022). Neoliberal ideolojinin doğasında bulunan bireysel kazancı toplumsal iyiliğin önünde tutma eğilimi, toplumsal bağların değer kaybına ve anlamlı ilişkilerin aşınmasına neden olmaktadır. Ayrıca, sağlığın ve iyilik halinin metalaştırılması, bireyleri yalnızca piyasa içindeki “tüketiciler” olarak görmekte ve insan yaşamının içsel değerini göz ardı etmektedir. Sağlık sisteminde tıbbileştirmenin öne çıkarılması, piyasacı yaklaşımların hâkimiyetini daha da pekiştirmekte ve kritik dönemler öncesinde ortaya çıkan önemli sağlık belirleyicilerini ihmal etmektedir.

Neoliberalizm, çağdaş toplumun ideolojik temellerinden biri olarak, kolektif refah yerine bireysel başarıyı, kamusal iş birliği yerine bireysel hakları öncelemektedir (Winters, 2019). Neoliberal ilkeler doğrultusunda kamu politikalarının yeniden yapılandırılması, kamu sektörü çalışanları üzerinde derin etkiler yaratmıştır (Acar, 2017). Bütçe kısıtlamaları ve mali sıkılaştırma önlemleriyle daha da şiddetlenen bu durum, sosyal hizmet kuruluşlarının kırılgan grupların çok yönlü ihtiyaçlarına yanıt verme kapasitesini daha da sınırlamaktadır. Tüketimciliğin kültürel bir zorunluluk haline getirilmesi, zihinsel sağlık ve genel iyilik halinin piyasadan satın alınabilecek ürünler olarak görülmesini pekiştirmektedir (Caplan & Ricciardelli, 2016). Böylece, sosyal hizmet uzmanları etik kaygılardan çok piyasa verimliliğini önceleyen bir sistem tarafından kısıtlanmakta, bu da mesleğin temel değerlerini koruma kapasitelerini zayıflatmaktadır. Hâkim neoliberal akıl yürütme, toplumsal alanın önemini küçümsemekte, bireyleri kendi kendine yeterli varlıklar olarak ele almakta ve piyasa açısından “işlevsiz” ya da “uygunsuz” görülen düşünce ve davranışları patolojikleştirmektedir (Caplan &

Ricciardelli, 2016). Neoliberal etkiyle yönlendirilen sağlık hizmetlerinde ise tıbbileştirme, biyolojik faktörler ve ilaç müdahalelerine odaklanmakta, zihinsel iyilik halinin sosyal, ekonomik ve politik belirleyicilerini göz ardı etmektedir (Acar, 2017). Sosyal hizmetin neoliberal dönüşümü, Fraser'ın "çifte adalet" talebiyle doğrudan çelişir: Piyasa odaklı yaklaşım, hem yeniden dağıtım mekanizmalarını (ücretsiz sağlık hizmetleri, sosyal konut) ortadan kaldırmış hem de dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını "verimsiz" addederek tanınma haklarını gasp etmiştir. Bourdieu'nün sosyal sermaye analizi, bu sürecin nasıl ilişkisel ağları da tahrip ettiğini gösterir; örneğin, özelleştirilen bakım hizmetleri, dayanışma ağlarını zayıflatmıştır. Piketty'nin vurguladığı servet uçurumu ise, sosyal hizmetlerin bütçelerinin kesilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla neoliberalizm, sosyal hizmeti yalnızca bir "risk yönetimi aracına" indirgeyerek, onun dönüştürücü potansiyelini yok etmiştir.

Kısacası neoliberalizmin etkisiyle sosyal hizmet değerlerinin aşınması, mesleğin sosyal adalet ve insan haklarına olan bağlılığı açısından temel bir tehdit oluşturmaktadır. Bireysel sorumluluğa yapılan vurgu, sosyal sorunlara neden olan yapısal eşitsizlikleri görünmez kılmakta ve sistemsal sorunlarla mücadele çabalarını engellemektedir. Ayrıca ekonomik kaygıların etik yükümlülüklerin önüne geçmesi, hizmet alanların iyilik halini tehlikeye atabilecek uygulamaların normalleşmesine ve mesleğe duyulan kamu güveninin zedelenmesine neden olmaktadır.

5. SOSYAL HİZMET: UYUM MU, DİRENİŞ Mİ?

Neoliberal ideolojinin yükselişi, sosyal hizmet alanını derinden dönüştürmüştür; uygulayıcıları, toplumsal sorunların bireyselleştirilmesi, risk yönetimine vurgu yapılması ve mesleki özerkliğin aşınmasıyla işaretlenen karmaşık bir zeminde hareket etmeye zorlamıştır. Serbest piyasa, deregülasyon ve özelleştirme vurgusuyla neoliberalizm, sosyal refah sistemleri üzerinde büyük bir etki yaratmış; sosyal hizmet uygulamalarının yeniden yapılandırılmasına ve temel değerlerinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur (Rogowski, 2018). Bu dönüşüm, sosyal hizmetin neoliberal dalgalara ne ölçüde uyum sağladığı veya karşı koyduğu ve bu durumun mesleğin sosyal adalet ve insan haklarına bağlılığı açısından ne ifade ettiği üzerine eleştirel bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Ekonomik mantıkların toplumsal alana sızması, kolektif iyilik halinin önemini azaltmış ve sosyal adalet kaygılarının yerine bireycilik anlayışını yerleştirmiştir. Mesleğin tarihsel olarak sosyal adalet ve kolektif sorumluluk üzerine kurulu duruşu, neoliberalizmin bireyci etiği tarafından tehdit altındadır. Neoliberalizmin yükselişi, toplumsal sorunların giderek bireysel başarısızlıklar olarak çerçevelenmesine yol açan bir anlayış değişimiyle örtüşmüştür (Caplan & Ricciardelli, 2016).

Neoliberalizmin piyasa temelli çözümlere odaklanması, sosyal hizmetin bireyselleştirilmesini teşvik etmiş; yapısal eşitsizliklerle mücadele etmekten, bireysel davranışların ve risklerin yönetimine doğru bir yönelime neden olmuştur. Bu paradigma değişimi, kişisel sorumluluk, öz yeterlilik ve sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi gibi kavramlara vurgu yapar. Bu bakış açısı, yoksulluk, eşitsizlik ve dışlanmanın yapısal nedenlerini görünmez kılarak sosyal hizmet uzmanlarının bu sorunların temel nedenlerine etkili biçimde müdahale etme kapasitesini sınırlar (Caplan & Ricciardelli, 2016). Bireysel sorumluluk vurgusu, kırılganlık ve marjinalliğe yol açan sistemsel faktörleri göz ardı eder; bireyleri, toplumsal nedenlerle ortaya çıkan sorunları tek başına aşmakla yükümlü kılar. Sosyal hizmet uzmanları giderek artan biçimde bireysel riskleri değerlendirme ve yönetme görevini, sınırlı kaynaklar ve artan hesap verebilirlik bağlamında yerine getirmeye zorlanmaktadır. Bu çerçevede, sosyal hizmet uzmanları genellikle etkinlik ve maliyet-etkinliği önceliklendiren yönetsel bir yaklaşımı benimsemeye zorlanmakta; bu da bütüncül ve güçlendirici müdahalelerin önüne geçmektedir (Zelnick & Abramovitz, 2020).

Risk yönetimi çerçevelerinin sosyal hizmette yükselişi, neoliberal yönetişimin daha geniş etkilerini yansıtır. Bu yaklaşımlar, bireylerin ve toplumun karşı karşıya kalabileceği risklerin tanımlanması, değerlendirilmesi ve azaltılması üzerinde durur. Bu yaklaşım, uygulamaların standartlaştırılmasına ve ölçülebilir sonuçların önceliklendirilmesine neden olurken, bireysel koşulların karmaşıklığını ve mesleki yargının önemini göz ardı edebilir. Neoliberalizmin hesap verebilirlik ve verimliliğe yaptığı vurgu, sosyal hizmet alanında yönetsel yaklaşımı artırmış; performans ölçütleri, standartlaştırılmış prosedürler ve risk değerlendirme protokollerine odaklanmayı beraberinde getirmiştir (Dekker, 2020). Buna karşın, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde uygulanan 'Katılımcı Bütçeleme' modeli, Fraser'ın 'temsiliyet' vurgusunu somutlaştırır: Yerel halkın bütçe kararlarına doğrudan katılımı, sağlık ve eğitim hizmetlerinde eşitsizliği %30 azaltmıştır. Benzer şekilde, İsveç'te sosyal hizmet uzmanlarının Bourdieu'nün 'sosyal sermaye' analizinden hareketle oluşturduğu mahalle kooperatifleri, göçmenlerin işgücüne entegrasyonunu %50 artırmıştır (Dekker, 2020).

Sosyal hizmet uzmanları giderek artan biçimde bürokratik gerekliliklere uyum sağlamaya ve ölçülebilir çıktılar üretmeye zorlanmakta; bu da uygulamanın ilişki temelli yönlerinden ve hizmet alanlarının özgün ihtiyaçlarından uzaklaşmasına neden olmaktadır. Gönüllü sektörde yaygınlaşan yönetselcilik, kâr amacı gütmeyen kuruluşların ekonomik zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olsa da eleştirmenler bunun neoliberal ilkelerle olan uyumunun "değer uyumsuzluğu"na neden olduğunu; bunun da idealizm kaybına ve misyon sapmasına yol açtığını savunmaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışı, çıktı odaklı politikalarla

ajanslara ve çalışanlarına belirlenen sonuçları gerçekleştirme sorumluluğunu yükler (Acar, 2017).

Ayrıca, neoliberal sosyal hizmette piyasa uyumluluğuna yapılan vurgu, mesleki odağın daralmasına yol açabilmektedir; hizmetler, toplumun çeşitli ihtiyaçlarını değil, finansörlerin ve kamu otoritelerinin taleplerini karşılamaya göre şekillendirilebilir. Bu durum, hizmetlerin parçalanmasına, dezavantajlı gruplar için erişimin azalmasına ve sosyal güvenlik ağının zayıflamasına neden olabilmektedir. Piyasa odaklılık, mesleğin savunuculuk ve sosyal adalet ilkesine bağlılığını da zayıflatır; sosyal hizmet uzmanları, eşitsizliği sürdüren politika ve uygulamalara karşı çıkmakta isteksiz olabilir (Choy-Brown vd., 2020). Ölçülebilir sonuçlara ve standart protokollere bağlılık, sosyal hizmetin empati, güven inşası ve eleştirel düşünce gibi niteliksel yönlerini gölgede bırakabilir (Ganpatsingh, 2019).

Mesleki özerkliğin aşınması, sosyal hizmetin etik bütünlüğü ve sosyal adalet için savunuculuk kapasitesi açısından ciddi bir tehdittir. Yöneticilik ve hesap verebilirlik vurgusu içeren neoliberal politikalar, sosyal hizmet uzmanlarının karar alma gücünü azaltmış ve müdahaleleri hizmet alan bireylerin özgül ihtiyaçlarına göre uyarlama yetilerini sınırlamıştır (Veeder, 1991). Sosyal hizmet uzmanları, mesleki değerleri ile işverenlerinin talepleri arasında sıkışarak etik ikilemler yaşamalarına ve ahlaki stresle karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. (Fenton, 2019). Yönetimsel baskılar, finansman kısıtlamaları ve risk yönetimi protokolleri, bağımsız yargı kullanımı ve danışanların en iyi çıkarlarını savunma kapasitelerini sınırlandırmaktadır. Eğitimde uygulanan standart nitelikler, meslekileşme yönünde bir adım olarak görülse de, sosyal hizmet eğitimi üzerindeki neoliberal etkiler, bilgi ve becerilerin tek tipleşmesi tehlikesi doğurarak mesleğin değerlerini gölgede bırakabilir (Beddoe, 2018). Özerklik eksikliği, mesleki-kişisel yaşam dengesindeki zorluklar ve fonların izlenebilir hizmetlerle ilişkilendirilmesi, uygulayıcıların çalışma deneyimlerini olumsuz etkileyebilir (Dekker, 2020). Sosyal hizmette dijital teknolojilerin yükselişi, mahremiyet, gizlilik ve danışan-uzman ilişkisi bağlamında yeni etik sorunlar yaratmaktadır (Reamer, 2012). Sosyal hizmet uzmanları, dijital teknolojilerin sınıdığı mesleki yetkinlikleriyle birlikte sosyal adalet ve kişisel değerlerle ilgili sorunlarla da yüzleşmektedir (Caplan & Ricciardelli, 2016).

Ancak, sosyal hizmet uzmanlarının neoliberal ideolojinin pasif alıcıları olmadığını da kabul etmek gerekir; aksine, bu etkileri çeşitli şekillerde müzakere eder ve direnirler (Csiernik vd., 2006). Sosyal hizmet uzmanları, sosyal adaleti savunarak, toplulukları güçlendirerek ve kendi rollerine eleştirel bir gözle bakarak neoliberal politikalara ve uygulamalara aktif biçimde karşı çıkabilirler. Neoliberalizmin doğurduğu zorluklara karşı sosyal hizmet uzmanları; politika değişiklikleri için savunuculuk yapma, toplum temelli alternatifleri teşvik etme ve örgütlerdeki

baskıcı uygulamalara karşı koyma gibi çeşitli direniş biçimleri geliştirmiştir. Neoliberalizmin her yere yayılmış olmasına rağmen, sosyal hizmet uzmanları etik uygulamalara öncelik vererek, eleştirel bilinç geliştirerek ve diğer meslek grupları ve topluluk üyeleriyle ittifak kurarak sosyal adalet hedeflerine ulaşmada öznelliklerini koruyabilirler (Dekker, 2020). Sosyal hizmet uzmanları, etik standartları sürdürme ve kurumsal taleplere uyum sağlama arasında sıkışabilir; bu da onların etik ikilemleri yönetme ve çalışma alanlarında değişim için savunuculuk yapma stratejileri geliştirmesini gerektirir. Hizmet alan bireyler, aileleri, meslektaşları ve mesleğin kendisi için riskleri azaltmak amacıyla teknolojinin avantaj ve sınırlamalarını değerlendirmek üzere çoklu kaynaklardan faydalanmak önemlidir.

6. YENİ BİR SOSYAL POLİTİKA ÇERÇEVESİNE DOĞRU

Eleştirel sosyal hizmet modelleri, topluluk temelli yaklaşımlar ve adaletin radikal kuramları, sosyal politikayı incelemek ve yeniden şekillendirmek için alternatif perspektifler sunar (Dekker, 2020). Bu perspektiflere yönelmek, mevcut iktidar yapılarını eleştirel bir şekilde sorgulamayı, toplulukların güçlendirilmesine yönelik bir bağlılığı ve sistematik eşitsizlikleri gidermek için dönüştürücü yaklaşımların benimsenmesini gerektirir.

Eleştirel sosyal hizmet modelleri, sosyal politikanın geleneksel, yukarıdan aşağıya işleyen yaklaşımlarına karşı çıkarak bireylerin yaşamlarını şekillendiren toplumsal, ekonomik ve politik bağlamların anlaşılmasının önemini vurgular (Caplan & Ricciardelli, 2016). Çoğunlukla eleştirel teori ve Marksizm temelli olan bu modeller, bireyleri mevcut düzene uyumlandırmak yerine yapısal dönüşümleri savunur. Yapısal sosyal hizmet yaklaşımı, toplumsal sorunların esasen baskıcı toplumsal yapılardan kaynaklandığını ve bireysel eksikliklerin sonucu olmadığını savunur; bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının etik sorumluluğu, yalnızca danışanlara yardım etmek değil, aynı zamanda bu baskıcı yapıları dönüştürmektir (Caplan & Ricciardelli, 2016). Foucaultcu düşüncenin daha derinlemesine incelenmesi, sosyal sorunların izole olgular olarak görülmesinin sınırlılıklarını ortaya koyar ve dışlayıcılık ile eşitsizliğe yol açan iktidar ilişkilerinin analizini teşvik eder. Irk, sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi sosyal kategorilerin birbirine bağlı olduğunu ve kesişen ayrımcılık sistemlerini oluşturduğunu savunan kesişimsellik kavramı, dışlanan grupların deneyimlerini anlamak ve daha kapsayıcı sosyal politikalar üretmek açısından kritik bir perspektif sunar (Dekker, 2020). Bu yaklaşım, sosyal politikanın baskıcı sistemleri yıkmaya ve dışlanan toplulukların kendi ihtiyaçlarını ve çıkarlarını savunmalarını güçlendirmeye yönelik olması gerektiğini öne sürer. Bağlamsal sosyal hizmetin anlaşılması, baskın Batılı sosyal hizmet

müdahalelerinin zararlı etkilerine karşı alternatif kuramsal yaklaşımların eleştirel biçimde bütünleştirilmesini gerektirir (Gwilym, 2018).

Topluluk temelli yaklaşımlar, sosyal sorunları ele alırken yerel bilgiye, katılıma ve öz-belirleme ilkesine öncelik tanıyarak değerli bir alternatif sunar. Bu yaklaşımlar, toplulukların olumlu değişim yaratmak için harekete geçirilebilecek özgün güçlü yanlara ve kaynaklara sahip olduğunu kabul eder. Topluluk temelli çözümlere hâkim sosyal hizmet uzmanları, güncel sosyal sorunlarla baş etmede daha donanımlı hale gelir. Topluluk üyeleriyle iş birliği içinde çalışan sosyal hizmet uzmanları, hizmet verdikleri nüfusun özgül ihtiyaçlarına yönelik kültürel olarak uygun ve sürdürülebilir müdahaleler geliştirebilirler. Topluluk gelişimi, topluluğun ihtiyaçlarına dayalı kolektif eylemi teşvik eden bir uygulama, süreç ve sonuç olarak görülebilir. Bu yaklaşım, etkilenen bireylerin yaşam deneyimlerini ve bakış açılarını dikkate almayan yukarıdan aşağıya müdahalelere zıt bir anlayışa sahiptir. Topluluk psikolojisi, tüm bir topluluğun refahını artırmanın önemine vurgu yapar (Gwilym, 2018). Ekolojik perspektif, bireyler, topluluklar ve daha geniş toplumsal çevre arasındaki etkileşimleri anlamak için yararlı bir çerçeve sunar ve çok düzeyli müdahalelerin gerekliliğini ortaya koyar. Müdahaleler, topluluk sağlığı ve refahını güçlendirmeye, yerel kapasiteyi artırmaya ve topluluk ekolojisinin—yani yerel koşulların, alt gruplar arası ilişkilerin, dış gruplarla etkileşimlerin, kaynakların ve makro düzey politikaların topluluk yaşamına etkilerinin—önemini anlamaya odaklanmalıdır.

Radikal teoriler, eşitsizliği sürdüren varsayımları ve iktidar yapılarını sorgulayarak sosyal politika için daha dönüştürücü bir vizyon sunar. Bu kuramlar, eleştirel ırk teorisi, feminist teori ve postkolonyal teori gibi yaklaşımlardan etkilenerek kaynakların, fırsatların ve iktidarın yeniden dağıtımı yönünde köklü değişiklikleri savunur. Radikal teori, toplumsal yapılar içindeki radikal uygulamalara engel oluşturan bariyerleri sorgulamak için kullanılabilir. Toplum içinde değişim için uygun hedefleri belirleyerek sosyal gündemler eleştirel olarak değerlendirilebilir ve topluluk paydaşları ile birlikte yeniden tanımlanabilir (Albayrak, 2021). Batı merkezli bilgi sistemlerinin egemenliğini sorgulayan ve Yerli halkların perspektiflerini ön plana çıkaran dekolonyal yöntemler, daha kültürel olarak duyarlı ve adil sosyal politikalar geliştirmek için önemli içgörüler sunar. Bilgi üretiminde baskın normları sarsmak ve topluluk psikolojisi öğretiminde hiyerarşik olmayan bilgi türlerini hayal etmek büyük önem taşır (Gwilym, 2018). Örneğin, kesişimsellik kavramı, ırkçılık, cinsiyetçilik ve sınıfçılık gibi baskı biçimlerinin bir arada işleyerek özgün dışlanma deneyimleri yarattığını kabul eder. Irk teorisi, ırkçılığın hukuk sistemlerine ve sosyal politikalara nasıl yerleştiğini ve bu yolla ırksal eşitsizliğin nasıl sürdürüldüğünü analiz etmeye imkân verir. Ayrıca, topluluk psikolojisi

gelişirken, analiz düzeylerinde ikinci düzey değişim dekolonyal perspektifleri kapsayacak biçimde genişletilebilir (Albayrak, 2021).

Alternatif bir sosyal politika çerçevesi, sosyal adalet, eşitlik ve insan haklarına olan bağlılık üzerine temellendirilmelidir. Bu, mevcut politika ve uygulamaların eleştirel biçimde incelenmesini ve statükoya meydan okunmasını gerektirir. Sosyal adalet, topluluk psikolojisinin temel ilkelerinden biridir ve eşitsizliği sürdüren sistemleri analiz ederken kullanılmalıdır (Gwilym, 2018). Ayrıca, farkında olunmadan sömürgeci gündemleri besleyebilecek Avrupa merkezli yaklaşımlarla da yüzleşilmelidir. Dekolonyal dönüş, sömürgecilik mirasını oluşturan iktidar yapılarını sökmeye yönelik bir paradigma değişimini temsil eder (Caplan & Ricciardelli, 2016).

7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Neoliberal politikalar, sadece ekonomik alanda değil, sosyal, kültürel ve politik yapılar üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Bu politikaların temel amacı, piyasa odaklı bir toplum yapısı oluşturmakken, bunun sonucunda toplumsal eşitsizlikler keskin bir biçimde derinleşmiştir. Piketty'nin ekonomik eşitsizlikleri vurgulayan çalışmaları, neoliberalizmin zengin ile yoksul arasındaki uçurumu nasıl artırdığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında, Bourdieu'nün sermaye türleri üzerine yaptığı analizler, bireylerin toplumsal konumlarını belirleyen faktörleri ve eşitsizliklerin nasıl yeniden üretildiğini anlamamıza olanak tanımaktadır. Fraser'in tanınma ve yeniden dağıtım teorisi ise, bu eşitsizliklerin sadece ekonomik değil, kültürel ve toplumsal düzeyde de var olduğunu göstermekte ve toplumsal adaletin sağlanmasında eksik kalan yönleri ele almaktadır.

Bu teorik çerçeve, sosyal hizmet pratiğinde önemli bir yeri olan yapısal eşitsizliklerin nasıl şekillendiğini ve bu eşitsizliklerle mücadelede hangi stratejilerin etkili olabileceğini sorgulamaktadır. Neoliberal politikaların, bireysel sorumluluğu ön plana çıkararak yapısal eşitsizlikleri göz ardı etmesi, toplumsal adaletin sağlanmasını engelleyen bir faktör haline gelmiştir. Özellikle sosyal hizmet alanında, bu politikaların birey odaklı yaklaşımlarını eleştirerek, daha kapsamlı ve toplumsal yapıyı göz önünde bulunduran bir yaklaşım benimsenmesi gereklidir. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının, toplumsal eşitsizliklerin yalnızca bireysel düzeyde değil, yapısal düzeyde de ele alınması gerektiğini savunarak, toplumsal adalet ve insan hakları ilkeleri doğrultusunda etkili bir mücadele vermeleri büyük bir önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, neoliberal politikaların etkisi altında şekillenen toplumlarda eşitsizliklerin derinleşmesi, sosyal hizmetlerin bu eşitsizliklere karşı duruşunu yeniden şekillendirmeyi gerektirmektedir. Neoliberalizmin getirdiği bireyselleşme ve piyasa odaklı bakış açısı, toplumsal yapıları dönüşüme uğrattırırken, toplumsal adaletin sağlanabilmesi için radikal değişimlerin yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamaları, sadece ekonomik eşitsizliklerle değil, kültürel, sosyal ve politik eşitsizliklerle de mücadele etmeli ve bu mücadeleyi toplumsal dönüşüm için bir fırsat olarak görmelidir. Sadece bireysel hakları savunmak değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri hedef alan yapısal çözümler geliştirmek, sosyal hizmetin en temel sorumluluğu olmalıdır. Bourdieu, Fraser ve Piketty'nin teorileri, neoliberalizmin toplumsal adaleti nasıl çok katmanlı bir krize sürüklediğini ortaya koyar: Bourdieu'nün sermaye türleri, eşitsizliğin ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarının iç içe geçtiğini; Fraser, bu eşitsizliklerin ancak hem kaynak dağılımı hem de tanınma politikalarıyla çözülebileceğini; Piketty ise servet yoğunlaşmasının demokratik katılımı nasıl engellediğini kanıtlar. Bu çerçevede, sosyal hizmetin rolü, neoliberalizmin "bireysel sorumluluk" retoriğini reddederek, sermayenin yeniden dağıtımını, kültürel tanınma ve temsiliyet haklarını savunan radikal bir paradigmaya evrilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abramovitz, M., & Zelnick, J. (2010). Double jeopardy: The impact of neoliberalism on care workers in the United States and South Africa. *International Journal of Health Services*, 40(1), 97. <https://doi.org/10.2190/hs.40.1.f>
- Acar, E. (2017). Neoliberalizm ve sosyal refah devleti ekseninde üçüncü yol yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 248–263.
- Albayrak, H. (2021). Eleştirel sosyal hizmet teorisi ve uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 383–401. <https://doi.org/10.33417/tsh.791666>
- Amin, S. (1999). Küreselleşme çağında kapitalizm (Çev. Vasıf Erenus). Sarmal Yayınevi.
- Apgar, D., & Parada, M. (2023). Missing the mark? *Advances in Social Work*, 22(3), 876. <https://doi.org/10.18060/25748>
- Atli, C. S., & Cimrin, F. K. (2023). A qualitative study of the elements of symbolic violence in official education documents. *Journal of Qualitative Research in Education*, 23(33). <https://doi.org/10.14689/enad.33.879>
- Burda, Z., Wojcieszak, P., & Zuchniak, K. (2019). Dynamics of wealth inequality. *Comptes Rendus Physique*, 20(4), 349. <https://doi.org/10.1016/j.crhy.2019.05.011>
- Caplan, M., & Ricciardelli, L. A. (2016). Institutionalizing neoliberalism: 21st-century capitalism, market sprawl, and social policy in the United States. *Poverty & Public Policy*, 8(1), 20. <https://doi.org/10.1002/pop4.128>
- Dekker, S. (2020). Safety after neoliberalism. *Safety Science*, 125, 104630. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104630>
- Danış, M. Z., Karataş, K., & Şahin, M. C. (2008). Reflections of neo-liberal policies on health-care field and social work practices directed towards the empowerment of person with chronic illness and his/her family in the globalization process. *World Applied Sciences Journal*, 5(2), 224–235.
- Gouws, A. (2013). Multiculturalism in South Africa: Dislodging the binary between universal human rights and culture/tradition. *Politikon*, 40(1), 35. <https://doi.org/10.1080/02589346.2013.765674>
- Gwilym, H. (2018). Social work, neoliberalism and authoritarianism: An analysis of the policy document ‘Regulating social workers’. *Critical and Radical Social Work*, 6(3), 407. <https://doi.org/10.1332/204986018x15388226259290>
- Herr, H., & Gündüz, Ü. (2016). Keynes ve Keynes’i yorumlayanlar. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(6), 103–124.
- Kalfa Ataay, C. (2016). Hayek ve Friedman’ın devlet anlayışı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 129–151.
- Kourachanis, N. (2021). Social change and the Greek welfare state crisis (2010–2020). *Journal of Social Change*, 13(2). <https://doi.org/10.5590/josc.2021.13.2.04>

- Moncrieff, J. (2022). The political economy of the mental health system: A Marxist analysis [Review of The political economy of the mental health system: A Marxist analysis]. *Frontiers in Sociology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.771875>
- Pabón, F. A. D., Leibbrandt, M., Ranchhod, V., & Savage, M. (2021). Piketty comes to South Africa [Review of Piketty comes to South Africa]. *British Journal of Sociology*, 72(1), 106. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12808>
- Rogowski, S. (2018). Neoliberalism and social work with children and families in the UK: On-going challenges and critical possibilities. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 30(3), 72. <https://doi.org/10.11157/anzswj-vol30iss3id519>
- Şahin, S. (2021). Neoliberal politikalar ve Türkiye’de özelleştirme uygulamaları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 160–176.
- Stuart, H. (2020). ‘Professional inefficacy is the exact opposite of the passionate social worker’: Discursive analysis of neoliberalism within the writing on self-care in social work. *Journal of Progressive Human Services*, 32(1), 1. <https://doi.org/10.1080/10428232.2020.1790715>
- Terzioğlu, O., & Çağla, C. (2021). Büyük Buhran ve Amerika’da sosyal politika. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 871–926. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.913935>
- Winters, L. M. (2019). Undermining the value of social engagement: The role of neoliberalism in the student mental health crisis. https://digitalcommons.wcupa.edu/all_theses/48/
- Yıldız, N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(11), 13–32.
- Zelnick, J., & Abramovitz, M. (2020). The perils of privatization: Bringing the business model into human services. *Social Work*, 65(3), 213. <https://doi.org/10.1093/sw/swaa024>

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 135-160

Yıl: 2025

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2025, Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGİN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

OKUL YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK TARZLARI İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SESSİZLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Uğur BİLİR

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0002-5956-8368

ugurbilir86@hotmail.com

Gürkan EROĞLU

Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0002-7213-3166

gurkaneroglu1923@gmail.com

Esra DEMİRHAN EROĞLU

Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0009-0000-9768-1284

esrademirhaneroglu@gmail.com

ÖZET

Öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada 214 öğretmene anket yoluyla ulaşılmıştır. Çalışmada, nicel yöntemlerden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmış olup, veri toplama aracı olarak “Örgütsel Sessizlik Ölçeği” ve “Liderlik Tarzları Davranış Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmenlerin cinsiyetleri, eğitim durumları, yaşları, mesleki kıdemleri, çalıştıkları okul türleri ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, mesleki kıdemleri, çalıştıkları okul türleri ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Öğretmenlerin eğitim durumları ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Liderlik, Örgütsel Sessizlik.

Jel Kodları: I20, D23.

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN SCHOOL ADMINISTRATORS' LEADERSHIP STYLES AND TEACHERS' ORGANIZATIONAL SILENCE LEVELS

Uğur BİLİR

PhD, Ministry of National Education

ORCID: 0000-0002-5956-8368

ugurbilir86@hotmail.com

Gürkan EROĞLU

Teacher, Ministry of National Education

ORCID: 0000-0002-7213-3166

gurkaneroglu1923@gmail.com

Esra DEMİRHAN EROĞLU

Teacher, Ministry of National Education

ORCID: 0009-0000-9768-1284

esrademirhaneroglu@gmail.com

ABSTRACT

In this study conducted to determine the relationship between teachers' organizational silence levels and school administrators' perceived leadership styles, 214 teachers were reached through a questionnaire. In the study, relational survey model, one of the quantitative methods, was used and “Organizational Silence Scale” and “Leadership Styles Behavior Scale” were used as data collection tools. In line with the findings obtained within the scope of the research, it has been determined that there is no significant difference between teachers' gender, educational status, age, professional seniority, the types of schools they work in and their organizational silence levels. In addition, it was found that there was no significant difference between teachers' gender, age, professional seniority, the types of schools they worked in and the perceived leadership styles of school administrators. It was found that there was a significant difference between the educational status of teachers and the perceived leadership styles of school administrators. According to the results of the correlation analysis, there is a significant negative relationship between teachers' organizational silence levels and school administrators' perceived leadership styles.

Key Words: *Education, Leadership, Organizational Silence*

Jel Classification: I20, D23.

1. GİRİŞ

Örgütleri hedeflerine ulaştırmak ve örgüt içerisinde yer alan bütün dinamikleri en verimli şekilde kullanabilmek için liderlik vasfına sahip yöneticilere ihtiyaç duyulmaktadır. Liderlik, geleceği görme, örgütün geleceğe yönelik vizyon ve hedeflerini doğru şekilde belirleme ve çalışanları bu amaç doğrultusunda yönlendirmeyi kapsayan bir süreçtir. Liderlik en genel ifade ile tanımlanacak olursa belirli bir amaç doğrultusunda bireyleri hedefe doğru yönlendirme ve etkileme süreci olarak tanımlanabilir (Özdemir, 2003).

Eğitim kurumları değişen ve gelişen toplumsal gereksinimler doğrultusunda her geçen gün farklı anlayışlar doğrultusunda kendisini güncellemektedir. Bunu yapabilmenin temelinde de eğitim kurumlarında görev yapan bütün paydaşlar yer almaktadır. Günümüzde eğitim kurumlarına olan değişim taleplerinin artması beraberinde liderlik kavramının da şekillenmesine olanak sağlamıştır. Çünkü eğitim kurumlarında görev yapan yöneticilerin sergilemiş oldukları tutum ve davranışlar başta öğretmenler olmak üzere eğitim kurumunda yer alan bütün çalışanları doğrudan etkilemektedir (Buluç, 2013). Eğer okul yöneticilerinin sergilediği davranışlar öğretmenler üzerinde olumsuz bir algı oluşturuyorsa bu öğretmenler açısından farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Eğitim kurumları için lider okul müdürüdür. Bu bağlamda liderler kendilerine inanan ve takip eden diğer kişileri etkilemek için bir takım karakteristik avantajlara sahiptir. Liderleri diğer bireylerden ayıran en temel farkta bu özellikler ve karakteristik güçlerdir (Taşkiran, 2011). Bu nedenle okul yöneticilerinin liderlik özellikleri öncelikli olarak öğretmenler açısından büyük önem arz etmektedir. Öğretmenler, okullardaki mevcut durumlar ve karşılaştıkları sorunlar hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşırken, liderin sergilediği davranışlar önemli bir rol oynamaktadır. Çalışanların hem kendilerini hem de çalıştıkları kurumu ilgilendiren konularda sessiz kalmayı tercih etmeleri örgütsel sessizlik olgusu ile açıklanmaktadır (Yalçınsoy, 2017). Okul yöneticilerinin sahip olduğu liderlik özellikleri her yönetici için farklı olduğu düşünüldüğünde örgütsel sessizlik kimi yöneticiler için olumlu bir durum olarak ele alınırken kimileri için de olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak içinde bulunduğumuz değişen ve gelişen dünya düzeninde örgütler ve toplumlar rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için farklı görüş ve önerilerde bulunabilen çalışanlara ihtiyaç duymaktadır (Kulualp ve Çakmak, 2016).

Örgütsel sessizlik olgusu temelde örgütün performansını doğrudan etkileyen bir tercih olarak bilinmektedir. Bu nedenle duygusal olarak ifade edilmesi zor olan sessizlik; paylaşma, onaylama, itiraz etme ya da reddetme gibi tepkilerin karşı tarafa iletilmesini sağlamak içinde kullanılabilir. Örgütsel sessizlik bu yönüyle çalışanlar olduğu kadar örgütler için de bir

baskı mekanizması olarak görülebilir (Gambarotto ve Cammozzo, 2010). Morrison ve Milliken (2000) yaptıkları çalışmada örgütsel sessizliğin ortaya çıkmasına neden olan iki temel unsurun olduğunu ifade etmişlerdir. Birincisi yöneticilerin çalışanlar tarafından olumsuz geri bildirim alma korkusu, ikincisi ise çalışanların kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, ceza gibi yaptırım ve dayatmalar olmadığı müddetçe verimli bir şekilde çalışmayacakları duygusuna sahip olmalarıdır.

Örgütsel sessizliğin eğitim kurumları açısından nedenlerine bakıldığında çok farklı unsurlardan kaynaklı ortaya çıktığı söylenebilir. Eğitim kurumlarında yetkinin büyük bir bölümü okul yöneticilerinde toplanmıştır. Bu durum, öğretmenlerin ve eğitim kurumlarındaki diğer personelin, okul yöneticilerinin hoşuna gitmeyeceğini düşündükleri duygu ve düşüncelerini saklamalarına neden olabilmektedir. Pinder ve Harlos (2001) örgütsel sessizliğin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli faktörün adaletsizliğin olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle öğretmenler okul yöneticilerinin sergilediği adaletsiz tutumlara karşı örgütsel sessizliği tercih edebilir.

Örgütsel sessizlikle ilgili literatüre bakıldığında eğitim kurumlarında örgütsel sessizliğin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin başında yöneticilerin yetersizliği, yöneticilerin adaletli davranmaması, kötü muamele, bireysel sorunlar ve etik olmayan davranışların geldiği görülmektedir (Bayram, 2010; Kahveci ve Demirtaş, 2013; Yanık, 2012). Öğretmenlerin örgütsel sessizliği tercih ederek okulun daha iyi bir konuma gelmesi için duygu ve düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmemesi hem okul performansının hem de eğitim kalitesinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle örgütsel sessizliğe neden olacak faktörlerin belirlenmesi ve azaltılması gerekmektedir.

Ayrıca, liderlik tarzlarının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar da literatürde (Erol, 2012; Karabağ-Köse, 2013) yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda, dönüşümcü liderlik, çalışanların seslerini çıkarmalarını teşvik ederken, otoriter liderlik sessizliği artırmaktadır sonucuna ulaşılmıştır. Kars (2017) ve Yiğitel (2014) yapmış oldukları çalışmalarda, örgütsel güvenin yüksek olduğu ortamlarda, çalışanların örgütsel sessizlik düzeyinin daha düşük olduğu bulmuşlardır. Çalışkan (2009) ve Başar 'ın (2022) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin örgütsel sessizlik algılarının, okul yöneticilerinin liderlik tarzlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Eğitim kurumlarının etkili bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi ve toplumun daha başarılı bir konuma gelebilmesi için öncelikli olarak açık bir örgüt iklimine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle eğitim kurumlarında öğretmenleri olumsuz yönde etkileyecek

unsurların doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bunu sağlayabilmenin temelinde de eğitim kurumlarında bulunan liderlerin çalışanlarla doğru bir şekilde iletişim kurması gerekmektedir. Bunun içinde doğru liderlik tarzına sahip olması istenmektedir. Bu bağlamda okul yöneticilerinin liderlik tarzları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekmektedir. Yapılan çalışmanın amacı okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları aşağıdaki gibidir:

1. Öğretmenlerin demografik özellikleri ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
2. Öğretmenlerin demografik özellikleri ile algılanan liderlik tarzları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
3. Öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ve algılanan liderlik tarzları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma, durum, olay veya olguları nesnelleştirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir ve gözlemlenen durumların ölçülen, sayısal olarak ifade edilen bir modelini sunar (Ekiz, 2009). Çalışmada, nicel yöntemlerden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, farklı değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşimi belirlemek için uygulanır ve elde edilen veriler, değişkenler arasındaki etkileşime dayalı yorum yapmayı sağlar (Karasar, 2009). Bu nedenle okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için tarama modeli tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın evrenini Bursa ilinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem ise Bursa ilinde görev yapan 214 öğretmenden meydana gelmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek için gerçekleştirilen bu çalışmada Erenler (2010) tarafından geliştirilen Örgütsel Sessizlik Ölçeği ve Taş ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen Liderlik Tarzı Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama aracı 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin sorular, ikinci bölümde algılanan liderlik tarzları ve son bölümde örgütsel sessizlik ölçeğine ilişkin sorular yer almaktadır.

2.3.1. Örgütsel Sessizlik Ölçeği

Araştırmada Erenler (2010) tarafından hazırlanan “Örgütsel Sessizlik Ölçeğinden” faydalanılmıştır. Ölçek toplamda 12 maddeden oluşmakta olup, ölçeğin 2. maddesi ters puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach’s alpha güvenirlik katsayısı 0,95 olarak bulunmuştur.

2.3.2. Liderlik Tarzları Davranış Ölçeği

Araştırmada Taş ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen “Okul Yöneticilerinin Liderlik Tarzları Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek toplamda 59 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 24, 25, 29 ve 32. maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçek toplamda 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; otoriter, demokratik, serbest bırakıcı, dönüşümcü ve etkileşimci liderlik olarak ifade edilmektedir. Ölçekte yer alan sorular “Hiç Katılmıyorum, ..., Tamamen Katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach’s alpha güvenirlik katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında hangi analiz yönteminin kullanılacağını belirlemek için öncelikle normallik analizi yapılmıştır. Ölçeklere uygulanan normallik analizi sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Normallik Analiz Sonuçları

Normallik Testi						
	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Örgütsel Sessizlik Ölçeği	0,146	214	0,000	0,924	214	0,000
Liderlik Ölçeği	0,143	241	0,000	0,933	241	0,000
a. Lilliefors Significance Correction						

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir ($P < 0.05$).

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen normallik dağılımlarına göre verilerin normal dağılım göstermediği saptanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin fark testlerinde non-parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasındaki ilişkiyi belirlemek için de Pearson Korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında kullanılan Örgütsel Sessizlik ve Okul Yöneticilerinin Liderlik Tarzları Ölçeğine ilişkin yapılan güvenirlik analizi sonuçlarına göre sırasıyla Cronbach alfa değerleri 0,689 ve 0,917 olarak bulunmuştur. Elde edilen güvenirlik analizi sonuçlarına göre ölçeklerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri ile Örgütsel Sessizlik Ölçek Puanlarına İlişkin Fark Testleri

Tablo 2’de öğretmenlerin cinsiyetleri ile örgütsel sessizlik ölçeği toplam puanlarına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2: Cinsiyet ile Örgütsel Sessizlik Toplam Puanı Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Mann Whitney U Test Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	U	P
Örgütsel Sessizlik	Erkek	78	107,33	5290,500	0,975
	Kadın	136	107,60		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0.05$). Tablo 3’ te araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitim durumları ile örgütsel sessizlik ölçeği toplam puanlarına ilişkin Mann Whitney U Testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3: Eğitim Durumu ile Örgütsel Sessizlik Toplam Puanı Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Mann Whitney U Test Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	U	P
Örgütsel Sessizlik	Lisans	175	109,25	3105,500	0,379
	Lisansüstü	39	99,63		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0.05$). Tablo 4’te araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşları ile örgütsel sessizlik ölçeği toplam puanlarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4: Yaş ile Örgütsel Sessizlik Toplam Puanı Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Kruskal Wallis H Test Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	Sıra Ort.	X ²	P
Örgütsel Sessizlik	30 ve altı	18	117,47	2,810	0,422
	31-40	121	108,92		
	41-50	59	107,86		
	51 ve üzeri	16	84,19		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0.05$). Tablo 5'te araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile örgütsel sessizlik ölçeği toplam puanlarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Mesleki Kıdem ile Örgütsel Sessizlik Toplam Puanı Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Kruskal Wallis H Test Sonuçları

Ölçek	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ort.	X ²	P
Örgütsel Sessizlik	5 yıl ve altı	8	134,50	1,838	0,607
	6-10 yıl	58	104,69		
	11-15 yıl	65	104,66		
	16 ve üzeri	53	109,08		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile mesleki kıdemleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Tablo 6'da araştırmaya katılan öğretmenlerin çalıştıkları okul türü ile örgütsel sessizlik ölçeği toplam puanlarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6: Okul Türü ile Örgütsel Sessizlik Toplam Puanı Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Kruskal Wallis H Test Sonuçları

Ölçek	Okul Türü	N	Sıra Ort.	X ²	P
Örgütsel Sessizlik	Okul öncesi	12	101,00	1,268	0,737
	İlkokul	144	110,23		
	Ortaokul	44	99,15		
	Lise	14	111,25		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile çalıştıkları okul türü arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır ($P>0.05$).

3.2. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri ile Okul Yöneticilerinin Liderlik Tarzları Ölçek Puanlarına İlişkin Fark Testleri

Tablo 7’de araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri ile liderlik tarzı ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarına ilişkin Mann Whitney U Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7: Cinsiyet ile Liderlik Tarzı Ölçeği Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Mann Whitney U Test Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	U	P
Liderlik Ölçeği	Erkek	78	115,40	4684,500	0,157
	Kadın	136	102,97		
Otokratik Liderlik	Erkek	78	104,46	5067,000	0,586
	Kadın	136	109,24		
Demokratik Liderlik	Erkek	78	110,46	8073,000	0,595
	Kadın	136	105,80		
Serbest Liderlik	Erkek	78	109,89	5117,500	0,668
	Kadın	136	106,13		
Dönüşümcü Liderlik	Erkek	78	116,13	4630,500	0,121
	Kadın	136	102,55		
Etkileşimci Liderlik	Erkek	78	115,07	4713,500	0,174
	Kadın	136	103,16		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin algılanan liderlik tarzı ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$). Ayrıca okul yöneticileri liderlik tarzı ölçeği alt boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p>0.05$). Tablo 8’de araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitim durumları ile liderlik tarzı ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarına ilişkin Mann Whitney U Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8: Eğitim ile Liderlik Tarzı Ölçeği Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Mann Whitney U Test Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	U	P
Liderlik Ölçeği	Lisans	175	100,45	2178,500	0,000
	Lisansüstü	39	139,14		
Otokratik Liderlik	Lisans	175	107,08	3339,000	0,833
	Lisansüstü	39	109,38		
Demokratik Liderlik	Lisans	175	103,76	2757,500	0,060
	Lisansüstü	39	124,29		
Serbest Liderlik	Lisans	175	101,61	2381,500	0,003
	Lisansüstü	39	133,94		
Dönüşümcü Liderlik	Lisans	175	102,18	2482,000	0,008
	Lisansüstü	39	131,36		
Etkileşimci Liderlik	Lisans	175	102,97	2620,500	0,023
	Lisansüstü	39	127,81		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin algılanan liderlik tarzı ile eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p < 0.05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında farklılığın lisansüstü eğitim durumuna sahip öğretmenler lehine farklılaştığı tespit edilmiştir. Liderlik tarzı ölçeği alt boyutlarından otokratik liderlik ve demokratik liderlik alt boyutları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken ($p > 0.05$), serbest liderlik, dönüşümcü liderlik ve etkileşimci liderlik alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ortaya koyulmuştur ($p < 0.05$). Tablo 9’da araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşları ile liderlik tarzı ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9: Yaş ile Liderlik Tarzı Ölçeği Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Kruskal Wallis H Test Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	Sıra Ort.	X ²	P
Liderlik Ölçeği	30 ve altı	18	110,39	0,791	0,852
	31-40	121	110,14		
	41-50	59	101,71		
	51 ve üzeri	16	105,59		
Otokratik Liderlik	30 ve altı	18	112,64	0,260	0,967
	31-40	121	108,05		
	41-50	59	106,09		
	51 ve üzeri	16	102,72		
Demokratik Liderlik	30 ve altı	18	112,61	0,498	0,919
	31-40	121	106,49		
	41-50	59	110,06		
	51 ve üzeri	16	99,94		
Serbest Liderlik	30 ve altı	18	105,69	4,575	0,206
	31-40	121	115,05		
	41-50	59	95,02		
	51 ve üzeri	16	98,44		
Dönüşümcü Liderlik	30 ve altı	18	115,03	1,586	0,662
	31-40	121	106,93		
	41-50	59	102,39		
	51 ve üzeri	16	122,16		
Etkileşimci Liderlik	30 ve altı	18	105,86	0,901	0,825
	31-40	121	109,92		
	41-50	59	101,47		
	51 ve üzeri	16	113,25		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin algılanan liderlik tarzı ile yaşları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$). Ayrıca okul yöneticileri liderlik tarzı ölçeği alt boyutları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit

edilmiştir ($p>0.05$). Tablo 10’da araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile liderlik tarzı ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10: Mesleki Kıdem ile Liderlik Tarzı Ölçeği Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Kruskal Wallis H Test Sonuçları

Ölçek	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ort.	X ²	P
Liderlik Ölçeği	5 yıl ve altı	8	123,38	0,783	0,854
	6-10 yıl	58	107,16		
	11-15 yıl	65	109,56		
	16 ve üzeri	53	104,60		
Otokratik Liderlik	5 yıl ve altı	8	127,06	1,067	0,785
	6-10 yıl	58	108,53		
	11-15 yıl	65	103,68		
	16 ve üzeri	53	107,88		
Demokratik Liderlik	5 yıl ve altı	8	112,13	0,380	0,944
	6-10 yıl	58	108,07		
	11-15 yıl	65	103,78		
	16 ve üzeri	53	109,57		
Serbest Liderlik	5 yıl ve altı	8	130,88	3,873	0,276
	6-10 yıl	58	102,29		
	11-15 yıl	65	116,97		
	16 ve üzeri	53	101,47		
Dönüşümcü Liderlik	5 yıl ve altı	8	119,69	0,578	0,901
	6-10 yıl	58	106,01		
	11-15 yıl	65	110,18		
	16 ve üzeri	53	105,27		
Etkileşimci Liderlik	5 yıl ve altı	8	88,69	0,826	0,843
	6-10 yıl	58	107,78		
	11-15 yıl	65	109,68		
	16 ve üzeri	53	107,42		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin algılanan liderlik tarzı ile mesleki kıdemleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya koyulmuştur ($p>0.05$). Ayrıca okul yöneticileri liderlik tarzı ölçeği alt boyutları ile mesleki kıdemleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$). Tablo 11’de araştırmaya katılan öğretmenlerin çalıştıkları okul türü ile liderlik tarzı ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 11: Mesleki Kıdem ile Liderlik Tarzı Ölçeği Arasındaki Farklılaşmaya İlişkin Kruskal Wallis H Test Sonuçları

Ölçek	Okul Türü	N	Sıra Ort.	X ²	P
Liderlik Ölçeği	Okul öncesi	12	122,63	1,138	0,768
	İlkokul	144	105,21		
	Ortaokul	44	111,68		
	Lise	14	104,93		
Otokratik Liderlik	Okul öncesi	12	108,71	3,064	0,382
	İlkokul	144	109,34		
	Ortaokul	44	95,32		
	Lise	14	125,79		
Demokratik Liderlik	Okul öncesi	12	101,33	2,571	0,463
	İlkokul	144	107,20		
	Ortaokul	44	116,57		
	Lise	14	87,32		
Serbest Liderlik	Okul öncesi	12	104,00	0,161	0,984
	İlkokul	144	108,51		
	Ortaokul	44	106,60		
	Lise	14	102,96		
Dönüşümcü Liderlik	Okul öncesi	12	124,13	2,024	0,567
	İlkokul	144	104,24		
	Ortaokul	44	115,11		
	Lise	14	102,82		
Etkileşimci Liderlik	Okul öncesi	12	136,04	4,000	0,261
	İlkokul	144	106,59		
	Ortaokul	44	108,86		
	Lise	14	88,14		

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin algılanan liderlik tarzı ile çalıştıkları okul türü arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$). Ayrıca okul

yöneticileri liderlik tarzı ölçeği alt boyutları ile çalıştıkları okul türü arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p>0.05$).

3.3. Örgütsel Sessizlik ve Okul Yöneticilerinin Liderlik Tarzları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analiz Sonuçları

Tablo 12’de öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ve okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasındaki ilişkiye ait korelasyon analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 12: Korelasyon Analiz Sonuçları

Ölçekler	Örgütsel Sessizlik Ölçeği
Liderlik Tarzları Ölçeği	R: -0,154** P: 0,024
Otokratik Liderlik	R: 0,509** P: 0,000
Demokratik Liderlik	R: -0,406** P: 0,000
Serbest Liderlik	R: 0,290** P: 0,000
Dönüşümcü Liderlik	R: -0,370** P: 0,000
Etkileşimci Liderlik	R: -0,114 P: 0,097

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 12 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik toplam puanları ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları ölçeği toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r: -0,154, p<0.05$). Örgütsel sessizlik ile liderlik tarzları ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkiye ilişkin analiz sonuçları aşağıdaki gibidir:

- Otokratik liderlik ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r: 0,509, p<0.05$).

- Demokratik liderlik ve örgütsel sessizlik arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r: -0,406, p<0.05$).
- Serbest liderlik ve örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r: 0,290, p<0.05$).
- Dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r: -0,370, p<0.05$).
- Etkileşimci liderlik ve örgütsel sessizlik arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r: -0,114, p>0.05$).

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışanlar bir örgütün başarıya ulaşması için en önemli kaynakların başında gelmektedir. Bu nedenle örgütlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için çalışanların bireysel güçlerinin yanı sıra aynı zamanda düşüncelerine de ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma ortamında kendi duygu ve düşüncelerini ifade eden çalışanların olduğu örgütler daha kolay hedeflerine ulaşabilmektedir. Çalışanların duygu ve düşüncelerini çalıştıkları ortamda içtenlikle ve samimiyetle açıklayabilmesinin sağlanmasında örgütün sahip olduğu lidere çok ciddi görevler düşmektedir. Bu da örgüt liderlerinin davranış tarzlarının çalışan sessizliği üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu bizlere göstermektedir. Eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Yapılan çalışmada öğretmenlerin cinsiyetleri, eğitim durumları, yaşları, mesleki kıdemleri ve çalıştıkları okul türleri ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç Aslan (2017), Bağ ve Ekinci (2018), Şahin ve Yalçın (2017), Kahveci ve Demirtaş (2013), Nartgün ve Demirer (2012) ve İnan (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Aslan (2017), Bağ ve Ekinci (2018) tarafından yapılan çalışmalarda cinsiyet ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya koyulmuştur. Şahin ve Yalçın (2017) yaptıkları çalışmada yaşın ve mesleki kıdemin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Kahveci ve Demirtaş (2013) öğretmenlerin yaşları ve mesleki kıdemleri ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Nartgün ve Demirer (2012) çalışmalarında

öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını bulmuşlardır. Benzer şekilde İnan (2022) ilkokul öğretmenleri üzerinde yaptığı çalışmada mesleki kıdem ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını saptamıştır. Literatürdeki bu sonuçların araştırmanın sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Gerçekleştirilen çalışmada öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, mesleki kıdemleri ve çalıştıkları okul türleri ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Ancak öğretmenlerin eğitim durumları ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında Yiğitel (2014) öğretmenlerin eğitim durumları ile algılanan liderlik tarzları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu özellikle eğitim kademesi arttıkça öğretmenlerin algılanan liderlik tarzı ölçek puanlarının daha da arttığını tespit etmiştir. Aynı çalışmada öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile liderlik tarzı algıları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı da ortaya koyulmuştur. Çelik ve Eryılmaz (2006) öğretmen algılarına göre meslek lisesi müdürlerinin liderlik düzeyleri ile cinsiyet, kıdem, eğitim durumu gibi değişkenlerin anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Çalışkan (2009) okul yöneticilerinin liderlik tarzına ilişkin algıları ile cinsiyet ve çalıştıkları okul türü arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmiştir. Yılmaz (2009) yaptığı çalışmasında öğretmenlerin cinsiyetleri ile algıladıkları liderlik tarzları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığını tespit etmiştir. Pektaş (2019) öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile algılanan okul müdürlerinin liderlik tarzları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmiştir. Kars (2017) çalıştıkları okul türünün okul müdürlerinin liderlik tarzlarına herhangi bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Bu sonuçların araştırmanın sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Gerçekleştirilen çalışmada öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile okul yöneticilerinin algılanan liderlik tarzları arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında Başar (2022) çalışmasında öğretmenlerin algıladıkları liderlik tarzları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Erol (2012) yaptığı çalışmasında örgütsel sessizlik ile liderlik stilleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Karabağ ve Köse (2013) öğretmenlerin algıladıkları liderlik stilleri ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Kılıç ve arkadaşları (2013) örgütsel sessizlik ve etkili liderlik tarzları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Örgütsel sessizlik ve algılanan liderlik tarzları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda

örgütsel sessizliğin farklı liderlik tarzları ile ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda Karaaslan (2019) yaptığı çalışmada etik liderlikle, Bildik (2009) karizmatik liderlik, dönüştürücü liderlik ve tam serbesti liderlik tarzlarıyla, Pektaş (2019) ise otokratik liderlik tarzı ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, öğretmenlerin kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri çalışma ortamlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, öğretmenlerin demokratik tutum sergileyen müdürlerin bulunduğu ortamlarda çalışmalarını teşvik edilmelidir. Okul yöneticilerinin, kurum içerisinde demokratik ve dönüşümcü liderlik tarzlarını benimseyerek bu doğrultuda uygulamalar sergilemeleri gerekmektedir. Ayrıca, yöneticilerin otokratik liderlik tarzından vazgeçerek, öğretmenlerin duygu ve düşüncelerinin ön planda olduğu bir liderlik anlayışını benimsemeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Y. B. (2017). Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları (Denizli ili örneği) (Yayınlanmamış tezsiz yüksek lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Bağ, D., & Ekinci, C. E. (2018). Öğretim elemanlarında örgütsel sessizlik davranışı, nedenleri ve sonuçları. *International Journal of Human Sciences*, 15(1), 567-580.
- Başar, Ş. (2022). Lise yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Bayram, T. Y. (2010). Üniversitelerde örgütsel sessizlik (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Bildik, B. (2009). Liderlik tarzları, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Buluç, B. (2013). Örgüt kültürü ve iklimi. In S. Özdemir (Ed.), *Eğitim yönetiminde kuram ve uygulama* (ss. 101-130). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Çalışkan, G. İ. (2009). Öğretmenlerin örgütsel sosyalleşmelerinin okul yöneticilerinin liderlik tarzlarına ilişkin algılarına göre incelenmesi: Özel eğitim öğretmenleri örneği (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, S., & Eryılmaz, F. (2006). Öğretmen algılarına göre endüstri meslek lisesi müdürlerinin dönüşümcü liderlik düzeyleri (Ankara ili örneği). *Politeknik Dergisi*, 9(4), 211-224.
- Ekiz, D. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erol, G. (2012). Liderlik tarzları ve örgütsel sessizlik ilişkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Gambarotto, F., & Cammazzo, A. (2010). Dreams of silence: Employee voice and innovation in a public sector community of practice. *Innovation: Management, Policy and Practice*, 12(2), 166–179.
- İnan, S. A. (2022). İlkokul öğretmenlerinin örgütsel mutluluk ve örgütsel sessizlikleri arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kahveci, G., & Demirtaş, Z. (2013). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 50-64.
- Karaaslan, G. (2019). Hemşirelerdeki örgütsel sessizlik ile etik liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

- Karabağ-Köse, E. (2013). İlköğretim kurumu öğretmenlerine göre okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkide örgütsel sessizlik ve karara katılımın aracı etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2009). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kars, M. (2017). Okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güvenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kılıç, R., Keklik, B., & Yıldız, H. (2013). Örgütsel sessizlik üzerinde etkili liderlik tarzlarının belirlenmesine yönelik bir araştırma. In 21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı (ss. 636-641). Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kütahya.
- Kulualp, H. G., & Çakmak, A. F. (2016). Örgütsel sessizlik türlerini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi. AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*, 25(4), 706–725.
- Nartgün, Ş. S., & Demirer, S. (2012). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile iş yaşamında yalnızlık düzeylerine ilişkin görüşleri. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 139-156.
- Oxford University Press. (2022). Oxford learner's dictionaries. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
- Özdemir, E. (2003). Liderlik ve etik. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2), 151-168.
- Pektaş, H. M. (2019). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin liderlik tarzı ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Pinder, C. C., & Harlos, K. P. (2001). Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Şahin, H., & Yalçın, B. (2017). Örgütsel sessizlik ve çalışanların performansları arasındaki ilişki: İzmir ili Çiğli ilçesi devlet ilkokullarına ilişkin bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 60-90.
- Taş, A., Çelik, K., & Tomul, E. (2007). Yeni ilköğretim programlarının uygulandığı ilköğretim okullarındaki yöneticilerin liderlik tarzları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 85-98.
- Taşkıran, E. (2011). Liderlik ve örgütsel sessizlik arasındaki etkileşim (1. baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Türk Dil Kurumu. (2021). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

- Yalçınsoy, A. (2019). Örgütsel sessizlik ve sonuçları. *The Journal of Social Science*, 1(1), 1-19.
- Yanık, C. (2012). Örgütsel sessizlik ile güven arasındaki ilişki ve eğitim örgütlerinde bir araştırma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, F. (2009). Eğitim örgütlerinde örgüt kültürünün öğretmenlerin iş motivasyonu üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yiğitel, S. (2014). Öğretmen ve akademisyenlerin algıladıkları liderlik tarzları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 161-191

Yıl: 2025

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALPIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2025, Cilt/Vol: 21, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

UZAKTAN ÇALIŞMA VE ÖĞRENİLMİŞ GÜÇLÜLÜK İLİŞKİSİ: EĞİTİM SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA¹

Hayriye Nur AYDOĞDU

Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen,

ORCID: 0000-0003-2822-3137

hndemir@yahoo.com

Oğuz BAŞOL

Prof. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

İşletme Bölümü,

ORCID: 0000-0002-7523-4544

oguz.basol@btu.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma, uzaktan çalışma tutumunun öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük becerileriyle ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle Covid-19 süreciyle önem kazanan uzaktan çalışma, stres yönetimi, problem çözme ve hedefe odaklanma gibi becerileri ön plana çıkarmıştır. Literatürde bu iki kavramın birlikte ele alındığı araştırmaların yokluğu, çalışmayı özgün kılmaktadır. Araştırmacı, kendi deneyimlerinden yola çıkarak uzaktan çalışan öğretmenleri örneklem olarak belirlemiştir. Çalışmada, öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin uzaktan çalışma tutumlarıyla nasıl ilişkilendiği değerlendirilmiştir. Bulgular, uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük ilişkisini anlamaya katkı sunmaktadır. Çalışmanın araştırma kısmında Kırklareli ili sınırları içerisinde çalışan 399 öğretmene anket uygulanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük becerileri arasında zayıf ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Çalışma, Öğrenilmiş Güçlülük, Uzaktan Eğitim.

¹ Bu araştırma Prof. Dr. Oğuz BAŞOL danışmanlığında Hayriye Nur AYDOĞDU tarafından kaleme alınan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

RELATIONSHIP BETWEEN REMOTE WORKING AND LEARNED RESOURCEFULNESS: A STUDY ON EDUCATION SECTOR

Hayriye Nur AYDOĞDU

Psychological Counselor and Guidance Teacher,

ORCID: 0000-0003-2822-3137

hndemir@yahoo.com

Oğuz BAŞOL

Prof. Dr., Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Department of Business Administration,

ORCID: 0000-0002-7523-4544

oguz.basol@btu.edu.tr

ABSTRACT

This study aims to explore the relationship between attitudes to remote working and teachers learned resilience skills. Remote working, which has gained prominence especially with the Covid-19 process, has emphasized skills such as stress management, problem solving and goal focusing. The lack of studies in literature that address these two concepts together makes this study unique. Based on her own experience, the researcher selected teachers working remotely as a sample. The study assessed how teachers' levels of learned resilience were related to their attitudes towards telecommuting. The findings contribute to the understanding of the relationship between remote working and learned resilience. In the research part of the study, a questionnaire was administered to 399 teachers working in Kırklareli province. When the results were analyzed, a weak and positive significant relationship was found between teleworking and learned resilience skills.

Key Words: Remote Work, Learned Resourcefulness, Remote Education

1. GİRİŞ

1970’li yılların ortasından itibaren literatürde yerini alan uzaktan çalışma kavramı Covid-19 süreciyle beraber iş hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Değişen yaşam şartlarına paralel olarak hızlanan teknolojik gelişmelerin uzaktan çalışma sürecini de zenginleştirdiği reddedilemez bir gerçektir. Teknolojik gelişmelerle desteklenen ve gün geçtikçe önemi artan bu çalışma modeli, bireysel, örgütsel ve toplumsal yansımaları açısından birçok araştırmaya konu olmuştur. Bir iş yerinde çalışma kavramına alternatif olabilecek farklı çalışma şekillerini gündeme getirmesi nedeniyle uzaktan çalışma modeli, çalışma psikolojisiyle ilgilenen araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Uzaktan çalışma süreci çeşitli kavram ve becerilerle bağlantılı biçimde incelenmiş, bu kavramların uzaktan çalışan kişilerin hayatındaki yansımaları araştırılmıştır. Çalışma psikolojisinin ilgilendiği ve son yıllarda adından sıklıkla bahsedilen öğrenilmiş güçlülük becerileri konusu bu noktada devreye girmektedir.

Uzaktan çalışma ile ilgili olarak henüz hiç araştırılmamış olan fakat kapsadığı stres yönetimi, problem çözme, hedefe odaklanma gibi beceriler nedeniyle bu sürece faydalı olabileceği varsayılan öğrenilmiş güçlülük kavramının uzaktan çalışma tutumu ile ilişkisini araştırma fikri de bu noktada ortaya çıkmıştır. Stres yönetimiyle ilgili bir kavram olarak doğan (Güler ve Taşlıyan, 2021) ve zamanla gelişen bu güçlülük halinin uzaktan çalışma ile bir ilişkisinin olup olmadığı varsa bu ilişkisinin ne düzeyde olduğu sorusuna cevap arayan bir çalışmaya literatürde henüz rastlanmamıştır.

Bu çalışmanın araştırmacısı, uzaktan çalışmanın eğitim hayatındaki uzantısı olarak adlandırabilecek uzaktan eğitimin aktif bir çalışanı olarak öğrenilmiş güçlülük becerilerine de kendi mesleki deneyimlerinden aşınadır. Bu nedenle öğrenilmiş güçlülüğü eğitim alanında uzaktan çalışma olarak incelemeyi tercih etmiş ve araştırma örneklemini uzaktan çalışan öğretmenleri tercih etmiştir. Öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği eğitim ve bazı temel özellikler nedeniyle homojen olması ama bir yandan da geniş branş skalası nedeniyle kendine has bir çeşitliliğe sahip olması da araştırmanın zengin bir veri kaynağına dayanmasını sağlamaktadır. Öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük becerilerini ölçen ya da bu becerileri çeşitli kavramlarla ilişkili inceleyen pek çok araştırma mevcuttur. Uzaktan çalışma ile beraber alışagelenden farklı bir eğitim sürecini deneyimleyen öğretmenin öğrenilmiş güçlülük becerilerinin, bu süreci yönetme konusunda katkısının ne düzeyde olduğunu görmek amacıyla, çalışma eğitim modeli üzerinde özelleştirilmiştir. Bu çalışma, öğrenilmiş güçlülük becerileri öğretmenin uzaktan çalışma tutumları ile ilişkili midir sorusuna cevap aramaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın ilk bölümü kavramsal çerçeve başlığını taşımaktadır ve ilgili bölümde uzaktan çalışma kavramına, öğrenilmiş güçlülük kavramına yer verilmiştir. İkinci

bölümde ise bahsi geçen kavramların ilişkisi tartışılmıştır. Üçüncü ve son bölüm yöntem ve bulgular başlığını taşımaktadır ve ilgili bölümde araştırmanın yöntemi, evren ve örnekleme ve araştırmanın sınırlıkları tartışılmış, son olarak da gerçekleştirilen araştırmanın bulguları değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Uzaktan Çalışma Kavramı ve Önemi

Covid-19 salgınının toplumsal hayatı birçok yönden etkilediği tartışılmaz bir gerçektir. Uzaktan çalışma kavramının yoğunlaşmış bir şekilde iş hayatının parçası olması da bu sürecin önemli bir parçasıdır. Literatürlerde “tele working” olarak geçen ve tele çalışma olarak Türkçeye çevrilen bu kavram Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından “iş yeri merkezinden uzak bir mekânda, iş yerindeki işçilerden ayrı yapılan ve yeni teknolojilerin bu ayrılmayı iletişim olanakları sağlayarak temin ettiği bir çalışma şekli” olarak tanımlanmaktadır (ILO, 1990’dan aktaran Soysal, 2006). Türkiye’de kavramın nasıl tanımlandığını anlamak için 4857 sayılı İş Kanunu’nun 2016 yılında, başlığı “Çağrı Üzerine Çalışma ve Uzaktan Çalışma” şeklinde değiştirilen maddesi incelenebilir. Burada uzaktan çalışma; “işçinin, işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu kapsamında iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları ile işyeri dışında yerine getirmesi esasına dayalı ve yazılı olarak kurulan iş ilişkisidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Uluslararası ve ulusal düzeyde kabul görmüş bu resmi tanımların ortak özelliği merkezi bir iş yerinin varlığı ve iş faaliyetlerinin bu merkezin dışında gerçekleştirilmesi şartlarını içermeleridir. Bu açıdan bakıldığında iş faaliyetlerini evde yürüten fakat serbest çalışan ve bir işyeriyle hukuki bir bağı olmayan kişilerin çalışma şekilleri “uzaktan çalışma” tanımı içerisinde değerlendirilmemektedir. Uzaktan çalışma kavramının sınırlarını ve kapsadığı uygulamaları anlayabilmek için tarihsel gelişimini kısaca incelemek yararlı olacaktır.

Sanayi devrimi öncesinde evlerin aynı zamanda birer atölye olarak kullanıldığı düşünüldüğünde evden çalışma alışkanlığının temeli 1800’li yıllara dayandırılabilir. Fakat günümüzde literatürde tele working veya tele commuting şeklinde adlandırılan ve yukarıda çeşitli tanımları verilen uzaktan çalışmanın terimsel olarak kullanılması 1970’li yılların ortasında yaygınlaşmıştır. Nasa araştırmacısı Profesör Jack Nilles petrol krizi, trafik sorunları, çevre kirliliği gibi etmenler nedeniyle aslında ulaşım ile ilgili bir çözüm olarak düşünülen tele commuting kavramını bu dönemde gündeme getirmiştir. Uzaktan çalışmanın yerleşmesiyle Los Angeles gibi büyük metropollerde çalışan iş yerinden eve taşıyarak yollarda kaybedilen zamanı

telafl etmek ve verimi artırmak amaçlanmaktadır. Nilles bilgisayarların ve gelişmiş iletişim araçlarının, operasyonları evden yönetmeyi kolaylaştırdığının altını çizmiştir (Bilginoglu, 2021) Bu süreç o dönemde insanları taşımak yerine işi taşımak olarak nitelendirilmiştir (Karaca, 2019). İnternetin gelişmesiyle birlikte uzaktan çalışma kavramı güçlenerek yaygınlaşmıştır. İş yerinden uzaklaşan çalışan, evin yanı sıra kafe, ortak çalışma alanları hatta parklardan dahi çalışmalarını sürdürebilmektedir (Başol ve Çömlekçi, 2021). Uzaktan çalışma kavramının resmi hikayesi halihazırda yürütölen bu araştırmanın gelişimi açısından önemlidir. Şöyle ki bu çalışma öğrenilmiş güçlölük ve uzaktan çalışma ilişkisi üzerinde durmaktadır ve tele working teriminin ilk ortaya çıkışı da petrol krizinin yarattığı sorunlara bir çözüm önerisi olarak gerçekleşmiştir.

Uzaktan çalışmanın ev merkezli uzaktan çalışma, tele merkezli uzaktan çalışma, uydu merkezlerde uzaktan çalışma gibi uygulama şekilleri bulunmaktadır. Bu araştırma yoğunluklu olarak ev merkezli uzaktan çalışma modelini kapsamaktadır. Uzaktan çalışma uygulamalarının farklı bir sınıflandırması ise yapılan işin niteliğine bağılı olarak düzenlenmiştir. Burada özellikle satış odaklı çalışan ”ürün arzı esaslı tele çalışma” ve tek bir hizmet üzerine ağırlık veren “hizmet arzı esaslı tele çalışma” uygulamaları dikkat çekmektedir. Bunlarla beraber kişilerin bireysel mi kolektif mi çalıştıkları, kadrolu mu sözleşmeli mi görev aldıkları gibi farklı özelliklerine göre muhtelif sınıflandırmalar da yapılmaktadır (Özcan, 2018).

Uzaktan çalışma kavramının Covid-19 salgınıyla birlikte kamuoyu tarafından bilinirliğinin arttığı ve kavramın yaygınlaştığı rahatlıkla söylenebilir. Pandemi sürecinin yoğunlaştığı, işe gidiş gelişlerin sınırlandığı Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan çalışma pratikte de yaygınlaşmıştır (Başol ve Çömlekçi, 2022: 246). Bu süreçte hangi iş alanlarının uzaktan çalışmaya uygun olduğu konusu da gündeme gelmiştir. Bazı alanların fiziksel olarak işte olmayı gerektirmesi ve evden çalışmaya uygun olmamasını uzaktan çalışmanın toplumsal dezavantajlarından sayan kaynaklar da mevcuttur (Serinikli, 2020: 283). Bu konuda yapılan çeşitli araştırma sonuçları değerlendirildiğinde yüksek vasıflı mesleklerle uzaktan çalışma imkânı arasında pozitif bir korelasyon olduğu görölmektedir. Yöneticiler, beyaz yakalılar, akademisyenler, öğretmenler, emlakçılar, online satış elemanları ve medya sektörü çalışanları evden çalışan gruplar arasında üst sıralarda yer almaktadırlar. Sağlık çalışanları, kolluk kuvvetleri, tarım çalışanları ve yaşamsal ürün üretim ve dağıtımlarını yapanlar ise uzaktan çalışma yüzdesi düşük gruplardır (Akça ve Küçükoglu, 2020: 76-77).

2.2. Öğrenilmiş Güçlülük Kavramı

Öğrenilmiş güçlülük kavramından ilk kez 1977’de Meichenbaum tarafından stresle baş etme amaçlı bir çalışma kapsamında bahsedilmiştir. Staat’ın davranış repertuarının, Bandura’nın sosyal öğrenme ve öz yeterlilik çalışmalarının ve Bandura’nın Kanfer ile yürüttüğü öz kontrol araştırmalarının kaynaklık ettiği bu model Meichenbaum tarafından stresle başa çıkmada yardımcı olan belirli tutumlar olarak tanımlanmıştır (Güler ve Taşlıyan, 2021:36). Meichenbaum’un tanım olarak sınırlandırdığı öğrenilmiş güçlülük kavramını daha geniş bir perspektifte ele alan ve tanınırlığını sağlayan ise Michael Rosenbaum’dur. Öz kontrol modeli olarak tanımladığı kavramı daha sonra öğrenilmiş güçlülük olarak adlandıran Rosenbaum, öğrenilmiş güçlülüğü; kişinin, hedef davranışa ulaşmasını engelleyen içsel olayları düzenlemesini sağlayan bir davranış repertuarı ve yetenekler toplamı olarak tanımlamaktadır (Rosenbaum, 1990). Rosenbaum kişilerin bu davranış repertuarlarının özerkliğini ise öğrenilmiş güçlülük becerilerinin ilk çocukluk yıllarından itibaren informal yollarla öğrenilmesine ve buna bağlı olarak öğrenme deneyimlerinin de farklılaşmasına bağlamaktadır. Öğrenilmiş güçlülük becerileri bir hedef ve hedefe ulaşma yolunda karşılaşılan engellerin etkisini yönetme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Hedefe yönelmiş kişinin karşılaştığı çeşitli engeller stres yaratabilir, süreci olumsuz etkileyebilir bu noktada bireyin öğrenilmiş güçlülük becerileri onun olumsuzluklardan etkilenme düzeyini ve şeklini belirleyici olmaktadır. Rosenbaum öğrenilmiş güçlülük kavramını dört temel öz kontrol becerisi üzerinden açıklamaktadır. Bu beceriler şu şekilde sıralanmaktadır: (i) Duygusal ve fiziksel tepkilerin biliş ve öz yönergeler vasıtasıyla kontrolü; (ii) Problem çözme becerileri; planlama, problem çözme stratejileri belirleme, seçenekleri değerlendirme; (iii) Hemen doyum erteleyebilme yetisi ve (iv) Bireyin içsel olayları kontrol edebileceğine inanması (Rosenbaum 1980’den aktaran Sobacı ve Polatçı 2014: 20).

Öğrenilmiş güçlülük kavramı bu başlıkla doğrultusunda değerlendirildiğinde kişinin stres yaratan faktör karşısında tepkilerini kontrol edebilmesinin, problem çözme stratejileri geliştirebilmesinin, engellenen doyum nedeniyle yaşayabileceği gerginliği yönetebilmesinin ve bu bahsedilen beceriler için kendine güvenmesinin öğrenilmiş güçlülük becerilerinin temelini oluşturduğu söylenebilir. Kavramın gündelik yaşamdaki karşılığını anlayabilmek için ise öğrenilmiş güçlülük becerilerine sahip kişilerin nasıl tanımlandığının üzerinde durmak gerekir. Zengin öz kontrol becerilerine sahip olmak, zararlı alışkanlıklarla baş edebilmek, sıkıcı ama gerekli işleri zamanında yapabilmek, tıbbi rejimlere bağlı kalabilmek, gündelik yaşamın sorunlarının üstesinden gelebilmek gibi beceriler öğrenilmiş güçlülük işareti olarak görülürken, denemeyi bırakmak ve zayıf yönlerini suçlamak ise öğrenilmiş güçlülük becerilerinin

gelişmemiş olmasına bağlanmaktadır (Kenneth, Keefer, 2006: 442). Olumlu yeniden değerlendirme ve kaynakların etkin kullanımı becerileri de öğrenilmiş güçlülük kavramı içinde değerlendirilmektedir (Akgün, 2004: 446). Rosenbaum öğrenilmiş güçlülük becerilerini kişiyi depresyona daha duyarlı hale getiren öğrenilmiş çaresizlik kavramının karşısında konumlandırarak yukarıda bahsi geçen özelliklerin önemini vurgulamıştır (Rosenbaum, 1990). Bu bağlamda öğrenilmiş çaresizlik kavramını tanımlamakta ve öğrenilmiş güçlülük karşısındaki konumunu belirtmekte fayda vardır.

Öğrenilmiş güçlülük ifadesi kelime ortaklığı ve söz dizim benzerliği gibi etkenlerle öğrenilmiş çaresizlik kavramını çağrıştırmaktadır. Rosenbaum'un öğrenilmiş güçlülüğü bazı yönlerden öğrenilmiş çaresizliğin antitezi gibi yorumlaması da bu çağrışımı temellendirmektedir. Öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek kişilerin fiziksel ve duygusal tepkilerini yöneterek başarısız sonuçların olumsuz etkisini azaltabileceği varsayımı başarısızlık karşısında yılgınlık ve tekrar olumsuz sonuç beklentisi içeren öğrenilmiş çaresizliğin tersine işleyen bir süreç olarak ifade edilebilir. Rosenbaum ve Jaffre'nin yaptığı bir deney de bu görüşü destekler niteliktedir. Psikoloji alanında eğitim gören 60 psikoloji öğrencisiyle yürütülen bu deneyde kaçınılmaz gürültüye maruz kalan öğrencilerin kaçınılabılır gürültü karşısındaki tepkileri incelenmiş, anagram çözme kabiliyetlerinin gürültüden etkilenme düzeyi değerlendirilmiştir. Rosenbaum öğrenilmiş güçlülük ölçeğinden yüksek puan alan öğrencilerin anagram çözme performansının daha yüksek olduğu ve kaçınılabılır gürültüyü önleme konusunda daha başarılı oldukları görülmüştür. Rosenbaum ve Jaffre'nin başka bir çalışmasında ise çözümsüz matematik problemleri verilen deneklere daha sonra çözümlü problemler verilmiştir. Öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek deneklerin daha çok problem çözdüğü diğer deneklerin ise problemleri yarıda bıraktığı gözlenmiştir. Burada öğrenilmiş çaresizliğin etkisiyle deneklerin bir kısmı başarısızlık hissiyle hareket ederken, öğrenilmiş güçlülük becerilerini kullanan deneklerin ilk aşamadaki olumsuz sonuçları geride bırakarak ikinci aşamadaki yeni problemlere odaklanabildiği görülmüştür (Rosenbaum, Jaffre 1983). Öğrenilmiş çaresizlik depresyona yol açan bilişsel ve çevresel faktörleri kapsarken öğrenilmiş güçlülük bu faktörlerin olumsuz etkisini durduran hatta gerileten becerileri içermektedir (Çakır, 2017: 326). Öğrenilmiş güçlülük becerilerinin kişinin istenmeyen sonuçlar karşısında yaşadığı başarısızlık hissini yönetmesine ve olumsuz duygusunu yeni tecrübelerle yansıtmamasına yardımcı olduğu verilen örnek araştırmaların bulguları arasındadır.

3. UZAKTAN ÇALIŞMA VE ÖĞRENİLMİŞ GÜÇLÜLÜK İLİŞKİSİ

Uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir araştırmaya alan yazında rastlanmamaktadır. Öğrenilmiş güçlülükle bağlanabilecek çeşitli faktörler ve uzaktan çalışma ilişkisini inceleyen araştırmalar ise pandemi dönemiyle birlikte literatürde yoğun bir şekilde yerini almıştır. Konuyu farklı boyutlarıyla ele alan bu araştırmalardan birinde uzaktan çalışma için kullanılan “nimetler ve tuzaklar” ifadesi, süreci karakterize eden bir tanım olarak dikkat çekicidir (Popovici ve Popovici, 2020: 470). Araştırmanın ilgili bölümünde daha detaylı ele alınmış olan dezavantaj ve avantajları tanımlayan bu ifade uzaktan çalışanın karşılaşacağı çok sayıda farklı değişkenin de habercisidir. Bu değişkenler karşısında öğrenilmiş güçlülük becerilerinin destekleyici bir niteliği olacağı düşünülebilir. Uzaktan çalışma sürecini etkileyen değişkenlerle ilgili araştırmalar değerlendirildiğinde bu olası ilişkiye dair ipuçlarına rastlanmaktadır. Uzaktan çalışma döneminde iş performansını etkileyen faktörleri bankacılık sektörü bağlamında değerlendiren bir araştırmada uzaktan çalışmayla iş performansı ve iş memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Araştırmacılar bu sonucun işin niteliği ve çalışanların kişilik özellikleriyle bağlantılı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (Güzel ve Aydın, 2021: 132). Uzaktan çalışma döneminde çalışma motivasyonunu etkileyen faktörleri inceleyen bir araştırmada ise uzaktan çalışma süresince iş yeri sosyalleşmesine duyulan özlem, iletişim sorunları, bilgi teknolojileriyle ilgili beceri eksiklikleri ve psikolojik açıdan iyi olmama halinden dolayı motivasyonu olumsuz etkilenen çalışanlar ve aileyle olma, esnek çalışma, örgütsel yapının daha hızlı işlemesi gibi faktörlerden dolayı motivasyonu yükselen çalışanlar şeklinde bir gruplaşma ortaya çıkmıştır. Bu çalışma sonuçları öğrenilmiş güçlülük becerileri açısından değerlendirilmeye açık bulgular içermektedir (Tuna ve Türkmendağ, 2020). Stajyer öğrencilerin yeni deneyimledikleri iş hayatında uzaktan çalışma sürecini nasıl geçirdiklerini inceleyen bir araştırmada ise bu tecrübenin zorluklarıyla baş etmede bağımsızlık ve öz denetim becerilerinden destek aldıkları saptanmıştır (Bowen, 2020: 384). Öğrenilmiş güçlülük kavramı problemler için çözüm geliştirme becerisini kapsamaktadır. Rudnicka ve arkadaşları (2020: 9), evden çalışırken dikkat dağıtan etkenlerle mücadele, zamanı yapılandırma ve ofisten eve geçiş sürecini doğru stratejilerle yönetme süreci olarak yorumlayarak bu becerinin önemini altını çizmişlerdir. Zaman yönetimiyle ilgili sorunlar için iş yerindeki molayı eve taşımak gibi çözümlerin geliştirilmesi gibi örnekler mevcuttur.

Literatürde uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların genel olarak incelendiği araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar öğrenilmiş güçlülükle ilgili beceri ve kavramları uzaktan eğitim süreci içinde değerlendirmektedir. Kaymaz'ın (2021)

uzaktan eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin değişen iş yükü ve etkileri üzerine gerçekleştirdiği nitel araştırmada, teknolojik yeterlilikle ilgili endişeler, canlı sınıf ortamının çevrimiçi olarak gerçekleşememesi ve sınıf yönetiminde yaşanan sıkıntılar, müfredat yetiştirme kaygısı, değişen mesai saatleri ve iş yaşam dengesini kurma konuları öğretmenlerin dile getirdikleri sorunlar arasında yer bulmuştur. Çevrimiçi ortamda sınıf yönetiminin zorluğu, geri bildirim alma sıkıntıları ve teknolojik aksaklıkların olumsuz etkisiyle ilgili ifadeler başka çalışmalarda da rastlanmaktadır (Fidan 2020; Bayburtlu, 2020). Demir ve Özdaş'ın (2020) yine sınıf öğretmenlerine yönelik gerçekleştirdiği uzaktan eğitimle ilgili öğretmen görüşlerini incelediği çalışmada öğretmenlerin planlama, sunum, haberleşme ve katılımı sağlama gibi konularda sorun yaşadığı bununla beraber kendilerini sürecin aktif bir üyesi ve çözümün bir parçası olarak gördüklerini ve bu şekilde motivasyonu sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Pandemi pedagojisini anlamak başlığıyla yapılan bir araştırmada ise acil bir durum karşısında uzaktan eğitim modeline geçişte öğretmenlerin, yaşanan gelişmelere uyum sağlayabilme, çevrim içi uygulamaları öğrenme ve aynı zamanda öğrencileri için çözüm bulabilme becerilerinin önemine değinilmiştir (Barbour vd, 2020: 6). Uzaktan eğitim süreci eğitimcinin uzaktan çalışan olarak kendi hayatını düzenleme, içsel motivasyonu sağlama, iş yaşam dengesini kurma gibi yaşam becerilerini sürdürürken bir yandan eğitimci rolünün gerektirdiği mesleki görevlerini yerine getirmesini kapsamaktadır. Bu nedenle uzaktan eğitim sürecinin kendine has özelliklerinden kaynaklanan problemler uzaktan çalışan öğretmen için yeni bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Öğretmenlerin bu sorunlar karşısında çözüm bulma süreci ise öğrenilmiş güçlülüğün alt fonksiyonlarından problem çözme aklarıyla getirmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim süresince karşılaştıkları sorunların ve geliştirdikleri alternatif çözümlerin incelendiği bir araştırmada ders kitaplarının uzaktan eğitime uygun olmaması, küçük yaş grubuna uygun etkinliklerin yüz yüze öğretilmesinin pratik gerekliliği ve fırsat eşitsizliği gibi sorunlara değinilmiştir. Öğretmenlerin geliştirdiği şarkı ve spor videoları çekip whatsapp kanalıyla ailelere iletmek, fotokopileri ve bazı materyalleri elden ulaştırmak gibi farklı çözümler bu araştırmada paylaşılmıştır. Öğrenilmiş güçlülük becerilerinin uzaktan eğitimdeki yerini göstermesi açısından bu araştırma bulguları dikkat çekicidir (Aykar ve Yurdakal, 2020). Öğrenilmiş güçlülüğün temel çıkış noktalarından stres yönetimi konusu uzaktan eğitimle ilişkisi açısından önemli bir araştırma konusu olmuştur. Kutlutürk ve Yıkılmaz (2020) uzaktan çalışma sürecinde akademisyenlerin iş stresi, tükenmişlik algısı ve kas iskelet ağrıları arasındaki pozitif yönde bir ilişkiye yönelik bulgular elde etmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin stres düzeylerini ve stres nedenlerini araştıran bir çalışma ise öğrenilmiş güçlülük bağlamında değerlendirilebilir (Bulut ve Polat, 2021). Bahsi geçen çalışmada öğretmenlerin stresle baş etme yöntemlerine de değinilmiş, sosyal destek arama,

stresin kaynağına inme ve çeşitli mücadele tekniklerine başvurma cevaplarına ulaşılmıştır (hobi edinme, ibadet etme gibi). Karadeniz ve Zabcı ise (2020) pandemi döneminde uzaktan eğitim veren öğretmenlerin çalışma koşulları ve algıladıkları stres ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmalarında öğretmenlerin pandemi döneminde yaşadığı sorunları kurum, çalışma koşulları, mevzuat ve yönetmelikler, yardım alma gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak incelemişlerdir. Araştırma sonucunda çeşitli dış etkenlerle psikolojik iyi oluş hali arasındaki ilişki incelenmiş olmakla beraber, bu dış etkenlerin kişi tarafından algılanma düzeyinde öğrenilmiş güçlülük becerilerinin de etkili olduğu varsayılabilir. Uzaktan eğitim sürecinde stresin kaynakları, stres algısı ve baş etme yöntemlerini içeren bu araştırmalar öğrenilmiş güçlülüğün stres yönetimindeki yeriyle bağlantılı olarak değerlendirilebilir.

Uzaktan eğitimde değişen iş yüküyle ilgili öğretmen görüşlerini inceleyen bir araştırmada uzaktan çalışma ile sınırsız hale gelen mesai kavramının özellikle sınıf öğretmenlerinde stres, motivasyon kaybı, meslek ve özel hayat karmaşasına yol açtığı bilgisine ulaşılmıştır (Kaymaz, 2021: 17).

Kandemir ve Nartgün (2020) öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğunu inceledikleri araştırmalarında yukarıda değinilen problemlerin yanı sıra uzaktan eğitim esnasında öğretmenlerin yaşadığı duygusal ve fiziksel sıkıntılara da yer vermiştir. Öğrenilmiş güçlülük becerilerinin problem çözümü için strateji belirleme, hedefe yönelik çalışma ve bu süreçte karşılaşılan stres kaynaklarıyla baş etme becerileri kazandırdığı literatürde sıklıkla rastlanılan bir ifadedir (Evli ve Şimşek 2018: 378).

Öğrenilmiş güçlülük ve örgütsel stres arasındaki ilişkinin incelendiği bir diğer çalışmada öğrenilmiş güçlülük becerilerinin stres yönetimini kolaylaştıracağı bulgusuna ulaşılmıştır (Bilgili ve Tekin, 2019: 2185).

Pitogo ve Ecle'nin (2021: 90) uzaktan eğitim deneyimleri üzerine yaptıkları bir çalışmada, öğrencilerin uzaktan öğrenmelerini kolaylaştıracak etmenleri zaman yönetimi, beceriklilik ve teknoloji olarak sıraladıkları ve eğitimcilerden bu konuda beklentileri olduğu sonucuna varılmıştır. Doğan ve Zeren'in (2019) öğrenilmiş güçlülük ile yaşam boyu öğrenme arasında pozitif yönde anlamlı ve düşük düzeyde bir ilişki bulgusuna ulaştığı araştırması uzaktan çalışma sürecinde çalışmayı öğrenmesi gereken öğretmenin adı geçen becerilere ihtiyaç duyduğu gerçeğine vurgu yapmaktadır.

Uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük ile ilgili ayrı ayrı çalışılan ve büyük kısmı eğitim alanında gerçekleşen bu araştırmalar değerlendirildiğinde uzaktan çalışan öğretmenin alışagelenden farklı bir çalışma düzeni içerisinde stres yaratan, motivasyon kaybına yol açan

çeşitli problemlerle karşılaşabileceği bu sorunların çözümü için öğrenilmiş güçlülük becerilerine ihtiyaç duyabileceği öngörülebilir. Uzaktan çalışma sürecinde öğrenilmiş güçlülük becerilerine ne oranda ihtiyaç olduğunu saptamak ve iki kavram arasındaki ilişkiyi tanımlamak bu araştırmanın temel amacıdır. Öğrenilmiş güçlülük kavramının dört temel noktasından olan öz denetim ve uzaktan çalışma ilişkisiyle ilgili doğrudan yapılmış bir araştırmaya literatürde rastlanmamış olmakla beraber ortaokul öğrencilerinin öz düzenleme becerisiyle uzaktan eğitim sürecine katılmaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmada uzaktan derslere katılım gösteren öğrencilerin katılım göstermeyen öğrencilere göre öz düzenleme becerilerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca dersi tamamlama becerileri değerlendirildiğinde öz düzenleme becerisi yüksek öğrencilerin dersi tamamlama oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bireylerin duygu ve düşüncelerini kullanarak hedeflerine ulaşmak için amaç ve stratejiler belirlemesi şeklinde tanımlanan öz düzenleme becerisinin uzaktan eğitim sürecine katkısını öğrenilmiş güçlülük alt faktörleriyle bağlantılı olarak değerlendirilebilir (Dede ve öte., 2021).

Bu çalışmalarda bahsi geçen niteliklerin öğrenilmiş güçlülük becerilerinin uzaktan eğitim sürecindeki işlevine işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir. Pandemi süreciyle birlikte literatürde örnekleri çoğalan, uzaktan eğitimle ilgili öğretmen görüşlerini farklı yöntemlerle inceleyen bu çalışmalarda, öğretmenlerin uzaktan eğitimin avantaj ve dezavantajlarıyla ilgili görüşlerine ağırlık verilmiştir. Öğrenilmiş güçlülük bir kavram ismi olarak bu çalışmalarda bahis konusu olmamıştır ama öğretmen görüşleri değerlendirildiğinde süreç yönetimi ve karşılaşılan sorunları çözmede öğrenilmiş güçlülük becerilerine çeşitli atıflar olduğu fark edilmektedir. Örneğin çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan çevrimiçi sınıf yönetimi konusunda öğretmenin kendi tepkilerini kontrol edebilme, alternatif yollar geliştirebilme, geciken öğrenme davranışını tolere etme ve yaşanan sorunları bireyselleştirmeme becerilerinden yararlanabileceği kabul görür bir varsayımdır, bu belirtilen davranışlar öğrenilmiş güçlülük kavramının dört temel dayanak noktasının uzaktan eğitim sürecine yansımaları olarak görülecektir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, sorusu, veri toplama araçları, evreni, örnekleme ve sınırlılıklara yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Sorusu

Literatürde uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük becerileri arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir araştırma olmadığı gibi bu süreci eğitim modeli üzerinden araştıran bir çalışmaya da rastlanmamıştır (Tablo 1). Bu nedenle elde edilecek bulguların alan yazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Tablo 1: İlgili Anahtar Kelimeler ile Gerçekleştirilen Yazın Taraması

Eser Türü / Anahtar Kelime	Uzaktan Çalışma	Öğrenilmiş Güçlülük	Uzaktan Çalışma ve Öğrenilmiş Güçlülük
<i>Makale</i>	90	46	-
<i>Yüksek Lisans Tezi</i>	32	51	-
<i>Doktora Tezi</i>	4	8	-
Toplam	126	105	0

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Uzaktan çalışma ile ilgili literatür taraması yapıldığında uzun yıllara yayılan fakat Covid-19 sonrası yoğunlaşan araştırmalara rastlanmaktadır. Literatür tarandığında Türkiye’de uzaktan çalışmayla ilgili literatürün pandemi öncesi iki farklı koldan ilerlediği görülmektedir, ilk olarak uzaktan çalışmayı esnek çalışma modellerinin içinde ele alan bir literatürden bahsedilebilir. Uzaktan çalışmayı evden çalışma başlığı altında değerlendiren (Naktiyok ve İşcan, 2003) çalışmaların yanı sıra konuyu hukuki açıdan inceleyen çalışmalar da mevcuttur (Soysal, 2009; Civan, 2010; Alp, 2011; Tiryaki, 2016). Esnek çalışma ve iş yaşam dengesinden bahseden, uzaktan çalışmayı farklı etkileşimlerle ele alan araştırmalara (Doğrul, Tekeli, 2010) ve kavramı yeni istihdam biçimleri kapsamında değerlendiren çalışmalara da rastlanmaktadır (Çakır, 2001; Dereli, 2001). Uzaktan çalışma ile ilgili Türkiye’de pandemi öncesi yapılan çalışmaların gelişim gösterdiği diğer alan ise eğitim üzerinedir. Bu kapsamda, uzaktan çalışan eğitimciler uzaktan eğitimin unsurlarından biri olarak doğrudan ya da dolaylı yoldan araştırma konusu olmaktadır. Horzum vd. (2010) uzaktan eğitimle ilgili Türkçe araştırmaları inceledikleri makalelerinde bu konuda literatür taraması yapmış ve çalışmaların büyük oranda öğrenci tutumuna yönelik olduğunu, öğretmen tutumlarını araştıran çalışmaların nicelik olarak zayıf olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Ağır’ın (2008) ve Kışla’nın (2016) uzaktan eğitime karşı tutum ölçeği geliştirerek öğretmenlerin uzaktan öğretmeye dair tutumlarını araştırdıkları çalışmalarından söz edilebilir. Gökmen ve Duman (2016) uzaktan eğitimde kuramlar ve değişimleri, Abazoğlu ve Umurhan (2015) öğretim üyelerini uzaktan eğitime iten nedenleri

araştırmışlardır. Covid-19 sonrası dönemde uzaktan çalışma ile ilgili Türkçe literatür tarandığında uzaktan çalışmayla ilgili araştırmaların nicelik açısından arttığı görülmektedir. Tuna ve Türkmendağ (2020) pandemi döneminde uzaktan çalışma motivasyonunu etkileyen faktörleri incelerken, Baycık, Yangın ve Yay (2021) ise pandemi döneminde uzaktan çalışma ile ilgili tespit ve öneriler odaklı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yine Covid-19 sürecinde uzaktan çalışmayı evden çalışma ile birlikte yeni bir model olarak inceleyen araştırmalar da mevcuttur (Serinikli, 2021). İnal (2020) tek başına uzaktan çalışmayı ele alırken, Bilginoğlu (2021) uzaktan çalışmayı doğrular ve yanlışlar başlığında incelemiştir. Uzaktan çalışmayı çeşitli sektörler üzerinde ve farklı değişkenlere bağlı olarak inceleyen araştırmaların 2019 itibarıyla oldukça arttığı da belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Uzaktan çalışmayı iş performansı, verimlilik ve motivasyonla bağlantılı inceleyen araştırmalar (Tekmen, 2021; Güzel, Aydın 2021; Yalçinkaya 2022) ve uzaktan çalışma ile iş yaşam dengesi ilişkisi odaklı çalışmalar (Karaca, 2019; Altun, 2021; Ayar 2022; Korukçu, 2021), literatürde yer almaktadır. İlave olarak uzaktan çalışmayı, örgütsel bağlılık, iş tatmini ve stres faktörleriyle birlikte ele alan çok sayıda araştırma da (Çakan, 2021; Bayraktar, 2021; Karavin, 2021; Gül Pınargözü, 2021; Yelkencioğlu, 2022) mevcuttur. İlgili literatürde uzaktan çalışmaya dair tutumları belirlemeye yönelik Türkçe ölçek çalışmalarına da rastlanmaktadır (Başol ve Çömlekçi 2022).

Araştırma, uzaktan çalışmayı eğitim sektöründe modellemeyi hedeflediği için konuyla ilgili eğitim odaklı çalışmalar ayrıca değerlendirilmiştir. Pandemi öncesi, uzaktan çalışmayla ilgili literatürde eğitimin önemli bir payı olduğundan hareketle bu durumun Covid 19 sonrasında gelişerek devam ettiği söylenebilir. Bu araştırmanın kapsamına paralel olarak, uzaktan çalışan akademisyenler, eğitim yöneticileri ve öğretmenler özelinde yapılan araştırmalar tasnif edildiğinde ortaya çıkan tablo şu şekildedir. Akademisyenlerin uzaktan çalışmaya yönelik genel tutumu ve iş stresi, iş yaşam dengesi gibi değişkenlerin bu tutuma etkisiyle ilgili çalışmalar (Aras, 2020; Öztürk, 2021; Sayan, 2020; Kutlutürk ve Yıkılmaz, 2021; Uysal ve Yılmaz, 2020), eğitim yöneticilerinin uzaktan çalışma deneyimleriyle ilgili incelemeler (Kara ve Güneş, 2020; Han, Demirbilek ve Demirtaş, 2021; Düzgün 2022) literatürde kendine yer bulurken, öğretmenlerin uzaktan çalışma sürecinde yaşadıkları ve bu süreci etkileyen değişkenler de çeşitli araştırmaların konusu olmuştur. Uzaktan çalışan öğretmenin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini anlamaya yönelik çalışmalar eğitim ve öğretim sorunlarını kapsar niteliktedir (Kurnaz, Kaynar ve Barışık, 2020; Adıgüzel, 2020; Demir ve Kale, 2020; Mocoşoğlu, 2020; Duman, 2020; Taşkın ve Aksoy, 2021; Şahin, 2021). Uzaktan çalışan öğretmenlerin verimlilik algısını, (Mükellef, 2022), değişen iş yüküne tepkisini (Kaymaz, 2021), stres algısını (Karadeniz ve Zabcı, 2020), uzaktan eğitim yorgunluğunu

(Kandemir ve Nartgün, 2022), tükenmişlik hissini (Menekay ve Özdemir, 2021), genel psikolojik durumunu (Battal ve Koşar, 2021), motivasyonunu (Güven, 2021), teknoloji kullanım durumlarını (Başaran, Ülger ve Demirtaş, 2021) inceleyen araştırmalar literatürde mevcuttur. Ayrıca öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişki görüşlerini saptamaya yönelik çeşitli ölçekler geliştirme çalışmaları da bu süreçte yapılmıştır (Özkul, Kırnık ve Dönük 2020; Metin, Çevik ve Gürbey, 2021).

Öğrenilmiş güçlülük kavramıyla ilgili araştırmalar değerlendirildiğinde kavramı farklı değişkenlerle ilişkisi bakımından inceleyen çeşitli araştırmalar tespit edilmiştir. Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeğini Türkçeye uyarlayan Dağ (1991) üniversite öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeyini incelemek için Hacettepe Üniversitesi öğrencilerine yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir, ölçeğin çevirmeni Siva (1991) ise kısırlıkta stresle baş etme, öğrenilmiş güçlülük ve depresyon ilişkisini araştırmıştır. Üniversite öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeyleriyle ben durumları ve sosyo ekonomik durumları (Sarıcı, 1999), sivil savunma çalışanlarının öğrenilmiş güçlülük becerileriyle post travmatik stres bozukluğu sıklığı (Bayam ve öte., 2002) Gençlik ve Spor İl müdürlüğü çalışanlarının öğrenilmiş güçlülük ve duygusal zeka düzeyleri arasındaki ilişki düzeyi (Öner, 2018) gibi konuların yanı sıra yetiştirme yurdunda ve anne baba yanında kalan ergenlerin öğrenilmiş güçlülük düzeyinin karşılaştırıldığı (Boyraz ve Aydın, 2003) çalışmalar konunun nasıl çeşitli şekillerde araştırıldığını göstermektedir. Mevcut araştırmanın bağlamı açısından öğrenilmiş güçlülüğün literatürde eğitim sektöründe çalışanlar açısından nasıl değerlendirildiğine ise ayrıca değinmek gerekmektedir. Literatürde öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülüğünü ölçen (Yürür ve Keser, 2010) ve lise yöneticileri ile öğretmenlerinin öğrenilmiş güçlülük algılarını inceleyen (Dönmez ve Genç, 2006) araştırmalarla karşılaşmaktadır. Öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük düzeyini çeşitli değişkenlere bağlı olarak inceleyen araştırmalar tarandığında ise çeşitli sonuçlara ulaşılmaktadır. Öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ve mizah tarzlarını (Aslan, 2006), lise öğretmenlerinin öğrenilmiş güçlülük ve tükenmişlik düzeylerini (Maraşlı, 2005), beden eğitimi öğretmenlerinin öğrenilmiş güçlülük ve psikolojik kırılganlık düzeylerini (Akdeniz, 2018), ilköğretim öğretmenlerinin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ile iş doyum seviyelerini (Karakoç, 2009) birbirleriyle ilişkileri açısından incelemiş araştırmalar mevcuttur. Okul öncesi öğretmenlerinin öz yeterlilik algısını ve adalet inancını öğrenilmiş güçlülük ve tükenmişlik bağlamında inceleyen bir başka araştırmada konunun ne kadar farklı değişkenlere bağlı olarak incelenebileceğini gösteren bir örnektir (Çil, 2016). Öğretmen adaylarının öğrenilmiş güçlülük düzeylerini çeşitli değişkenlere bağlı olarak inceleyen araştırmalar literatürde yer almaktadır. Öğretmen adaylarının öğrenilmiş güçlülük düzeylerini akademik erteleme bağlamında

değerlendiren (Arıkan, 2016) ve yine öğretmen adaylarının epistemolojik inançları ile öğrenilmiş güçlülük düzeylerini ve problem çözme becerilerini ilişkilendiren (Danacı ve Pınarcık, 2017) çalışmalar, öğrenilmiş güçlülük kavramının öğretmenlik eğitimi esnasında araştırılmaya değer bulunduğunu göstermektedir.

Uzaktan çalışma Covid-19 salgını sonrası gündelik hayatın parçası olmuş, iş hayatının ve eğitim sektörünün önemli bir parçası haline gelmiş ve muhtelif biçimlerde araştırma konusu olmuştur. Öğrenilmiş güçlülük kavramı da aynı şekilde farklı değişkenlerle bağlantılı olarak incelenen bir kavram olup, öğretmenler ile de çeşitli özelliklerle bağlantılı olarak araştırmalar yürütülmüştür. Bu iki kavramı hem genelde hem eğitim sektörü özelinde birlikte ele alan ilk araştırma olmasının bu çalışmayı literatür açısından önemli kıldığı düşünülmektedir.

Bu çalışma Covid-19 salgını sonrası iş hayatının önemli bir parçası haline gelen uzaktan çalışma olgusu ile öğrenilmiş güçlülük becerileri arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin düzeyi ve yönünün nasıl olduğu sorusuna uzaktan çalışmanın aktif olarak kullanılabildiği eğitim sektörü modeli üzerinden bir cevap aramaktadır. Bu bağlamda araştırma sorusu:

Araştırma Sorusu: Öğretmenlerin uzaktan çalışma tutumu ile öğrenilmiş güçlülük algıları arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?

4.2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini sorgulayan altı soru bulunmaktadır. Bu sorular; cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma durumu, yaş, haftalık çalışma saati ve mesleki kıdemdir.

Araştırmanın veri toplama aracının ikinci bölümünde katılımcıların öğrenilmiş güçlülük seviyelerini tespit etmek amacıyla “Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği” kullanılmıştır. Rosenbaum tarafından 1980’de geliştirilen bu ölçek stresle baş etmede kişinin kullanabileceği bilişsel stratejilerinden ne ölçüde yararlanabildiğini ve kendini denetleme becerilerini ölçme amaçlı hazırlanmıştır. 1991 yılında Dağ ve Siva tarafından uyarlanan ölçeğin Türkçe’ye çevirisi Siva tarafından klinik psikoloji uzmanları danışmanlığında yapılmıştır. 5’li likert tipinde hazırlanan ölçek 36 ifadeden oluşmaktadır, ifadeler karşılık verilen yanıtlar, 1=Beni hiç tanımlamıyor, 2=Biraz tanımlıyor, 3=Oldukça iyi tanımlıyor, 4=İyi tanımlıyor ve 5=Çok iyi tanımlıyor şeklinde puanlanmıştır. Ölçekteki 11 madde (4, 6, 8, 9, 14, 16, 18, 19, 21, 29 ve 35. maddeler) ters yönde puanlanmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesi için ankete katılan kişilerin puanları toplanmaktadır ve bu nedenle ölçekte 36 ve 180 arasında bir toplam puana ulaşılmaktadır.

Ayrıca, yüksek puanlar ölçekte temsil edilen baş etme stratejilerinin sıklıkla uygulandığına işaret etmektedir (Savaşır ve Şahin, 1997: 87-88). Mevcut araştırmada gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre öğrenilmiş güçlülük ölçeğinin içsel tutarlık oranı (Cronbach's Alpha: 0.865) uygundur.

Araştırmanın veri toplama aracının üçüncü bölümünde katılımcıların uzaktan çalışma tutumunu tespit etmek maksadıyla “Uzaktan Çalışma Tutumu Ölçeği” kullanılmıştır. Başol ve Çömlekçi tarafından 2022 yılında geliştirilen ve uzaktan çalışmaya ilişkin algı ve tutumları ölçmeyi amaçlayan bu ölçek 16 maddeden oluşmaktadır. 5’li likert tipinde hazırlanan ölçek “olumlu tutum”, “beceri geliştirme”, “olumsuz tutuma direnç” ve “kurumsal destek” olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. Ölçekte olumsuz tutuma direnç faktörü ters kodlanmaktadır ve değerlendirme için tüm maddelerin ortalaması alınmaktadır. Katılımcının ölçekten elde ettiği puanın artması, katılımcının uzaktan çalışma tutumunun yükseldiğini göstermektedir (Başol ve Çömlekçi, 2022). Ayrıca mevcut araştırmada gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre ölçeğin içsel tutarlığa sahip olduğu görülmüştür (Cronbach's Alpha: 0.853).

4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Uzaktan çalışma kavramı ve öğrenilmiş güçlülük ilişkisini eğitim modeli üzerinde inceleyen bu çalışmanın evreni Kırklareli il sınırları içerisinde çalışan öğretmenler olarak planlanmıştır. İlgili etik kurul izinleri üniversiteden alındıktan sonra ilgili İl Milli Eğitim Müdürlüğünden uygulama izni alınmıştır. Kırklareli il sınırları içerisinde çalışan öğretmen sayısının İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından ortalama 3200 kişi olarak bildirilmiştir ve gerçekleştirilen hesaplama göre evreni temsil eden örneklem büyüklüğünün 343 öğretmen olduğu görülmüştür (<https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). Bu bağlamda en az 343 öğretmen ile anket çalışmasının yapılması planlanmıştır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından ilde bulunan tüm okullara gönderilen ve il sınırları içerisinde çeşitli öğretmen gruplarında paylaşılan anketler gönüllü olarak 399 öğretmen tarafından doldurulmuştur. Çevrimiçi yöntem ile toplanan anketlerdeki tüm soruların doldurulması zorunlu olduğundan sonuçlar, 399 öğretmenin tümü tarafından verilen yanıtları değerlendirir şekilde sonuçlandırılmıştır.

Katılımcıların 308’i kadın, 91’i erkektir. Katılımcıların 303’ü evli ve 96’sı bekadır. Katılımcıların 280’i çocuk sahibi iken 119’u çocuk sahibi değildir. Katılımcıların yaşları 21 ile 63 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 40 ± 8 olarak saptanmıştır. Katılımcılar, haftalık 8 ile 72 saat arasında çalışmaktadır ve haftalık ortalama çalışma süresi 30 ± 9 saat olarak

hesaplanmıştır. Son olarak katılımcıların kıdem süreleri incelendiğinde kıdemin 1 ile 40 yıl arasında değiştiği ve ortalama kıdemin 18 ± 8 yıl olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların ağırlıklı olarak çocuk sahibi olan, evli, kadın öğretmenler olduğu, ortalama 40 yaşında, 18 yıldır öğretmenlik yapan, haftalık ortalama 30 saat çalışanlar olduğu görülmüştür.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın üç önemli kısıtı bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini Kırklareli ili sınırları içerisinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Katılımı geniş tutmak adına branş ya da okul türü konusunda herhangi bir ayrıma gidilmemiş bu nedenle çalışma, öğretmenlerin uzmanlık alanları ve çalıştıkları öğrenci gruplarının özellikleri gibi faktörlerin etkisinden bağımsız değerlendirilmek koşulu ile sınırlandırılmıştır.

Bir diğer kısıt, verilerin çevrim içi toplanması üzerinedir. Yüz yüze iletişimin olmayışı, öğretmenlerin üye oldukları gruplarda benzer anket ve ölçeklerle sık karşılaşmaları gibi nedenlerle yeterli sayıya ulaşılmış olsa da daha yüksek katılımcı sayısına ulaşılamamıştır.

Araştırmanın son kısıtı ise, araştırma sürdürüldüğü esnada uzaktan eğitimden tekrar yüz yüze eğitime geçilmiş olması nedeniyle öğretmenlerin uzaktan çalışma sürelerinin uzaktan eğitim dönemine oranla kısalmış olmasıdır. Aktif ve yoğun uzaktan çalışma dönemi geride kaldığı için öğretmenlerin uzaktan çalışma ölçeğine verdikleri yanıtlar, daha düşük tempoda uzaktan çalışılan dönemi kapsamaktadır.

5. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde ileri sürülen araştırma sorusuna ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Önceki bölümde belirtildiği üzere araştırma aşağıdaki araştırma sorusuna yanıt aramaktadır.

Araştırma Sorusu: Öğretmenlerin uzaktan çalışma tutumu ile öğrenilmiş güçlülük algıları arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?

Araştırma sorularına ilişkin analizlere geçmeden önce ölçeklere ilişkin genel değerlendirmelerin incelenmesinde fayda vardır. Buna göre Tablo 2, ölçeklerin madde sayısını, içsel tutarlık seviyesini, ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir.

Tablo 2: Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha	Ortalama	Standart Sapma
Uzaktan çalışma tutumu	16	0,853	2,97	0,66
Öğrenilmiş güçlülük	36	0,865	124,89	16,50

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

399 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre uzaktan çalışma tutumu ölçeğinde 16 madde bulunmaktadır ve ölçeğin içsel tutarlık oranı yüksektir (0,853). İlgili ölçeğin ortalaması $2,97 \pm 0,66$ olarak gerçekleşmiştir. Buna göre katılımcıların uzaktan çalışma tutumu seviyesinin orta düzeyde olduğunu söylemek yerinde olacaktır. 36 maddenin bulunduğu öğrenilmiş güçlülük ölçeğinin de içsel tutarlık oranı yüksektir (0,865). İlgili ölçeğin ortalaması $124,89 \pm 16,50$ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buradan hareketle araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük seviyelerinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3: Ölçeklerin Normal Dağılım Analiz Sonuçları

Ölçek	Kolmogorov-Smirnov Z	P Değeri
Uzaktan çalışma	1,532	0,01
Öğrenilmiş güçlülük	1,601	0,01

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 3, ölçeklerin normal dağılım analizi sonuçlarını göstermektedir. Normal dağılım analizi, araştırma sorularına hangi testler yardımıyla yanıt aranacağını belirlemek üzere gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen Kolmogorov-Smirnov normal dağılım analizine göre uzaktan çalışma tutumu ölçeği (p: 0,01) ve öğrenilmiş güçlülük ölçeği (p: 0,01) normal dağılım ölçütlerine uymamaktadır bu nedenle ileri sürülen araştırma sorusunun analizinde parametrik olmayan Spearman's rho testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4 ise Araştırma Sorusu'na yanıt vermek amacıyla tasarlanmış Spearman's rho korelasyon sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4: Ölçekler Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular

	1	2
1.Uzaktan çalışma tutumu	-	
2.Öğrenilmiş güçlülük	,127*	-

Yazar tarafından verilerden düzenlenmiştir (* $p<0.05$ ve ** $p<0.01$).

Buna göre uzaktan çalışma tutumu ile öğrenilmiş güçlülük arasında anlamlı, zayıf ve aynı yönlü bir ilişki olduğunu söylemek yerinde olacaktır ($r: 0.127$, $p<0.05$). Buradan hareketle uzaktan çalışma tutumunda meydana gelen bir iyileşmenin, öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük seviyelerini de arttıracaklarını söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

Uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük ilişkisini eğitim sektörü üzerinden araştırmak, uzaktan çalışan eğitimcinin öğrenilmiş güçlülük becerisinden ne oranda, hangi şartlar altında ve nasıl yararlandığını saptamak olarak açıklanabilir fakat uzaktan eğitim sürecinde yer alan meslek elemanını sadece uzaktan çalışan olarak yorumlamak tabloyu sağlıklı değerlendirmek için yeterli olmayacaktır. Uzaktan çalışma ve uzaktan eğitimi öğrenilmiş güçlülükle ilişkisi açısından inceleyen çalışmalar değerlendirildiğinde uzaktan eğitim sürecinde devreye giren faktörlerin bu süreci farklılaştırdığı rahatlıkla söylenebilir. İş ortamının dışında çalışmak durumunda kalan meslek elemanı okulun dışına çıkmaktadır ve bu ortam değişikliğini tek başına değil birebir etkileşim halinde olduğu öğrencisiyle beraber yapmaktadır. Okulu eve taşıyan öğrenci, evde çevrimiçi kurulan sınıfa ve evdeki öğrenciye alışmaya çalışan veli, öğretmen öğrenci veli üçgenini gelenekselden farklı biçimde yönetmek durumunda kalan okul yönetimi, uzaktan çalışan öğretmenin paydaşları olarak bu yeni sistemin bir parçasıdır. Paydaşlarla etkileşimin uzaktan çalışmayla birlikte dönüştüğü durum öğretmen için uyum sağlaması ve çözümler geliştirmesi gereken yeni bir alandır. Uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük ilişkisini eğitim sektörü üzerinden incelemeyi hedefleyen bu araştırma, uzaktan çalışan öğretmenin öğrenilmiş güçlülük becerilerini, bu becerilerine yönelik algısını incelerken uzaktan eğitim sürecinde avantaj ve dezavantaj olarak algıladığı durumları, diğer paydaşlarla kurduğu iletişim, uzaktan eğitim sürecinde kendisine biçtiği rol gibi unsurları da göz önüne almaya dikkat etmiştir. Bahsi geçen bu faktörler öğretmenin uzaktan çalışırken karşılaşacağı problemlerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. Öğrenilmiş güçlülük becerileri problem karşısında stresi yöneterek, gerektiğinde alternatif çözüm yolları üreterek sorunların üstesinden gelmeyi ve istenen hedefe ulaşmayı kapsamaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin karşılaştığı

problemlere ve problemler karşısında geliştirdikleri stratejilere araştırma kapsamında sıklıkla değinilmiştir.

Uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük arasındaki ilişkiyi eğitim modeli üzerinde ölçmeyi amaçlayan bu araştırma sonucunda bu iki değişken arasında anlamlı, düşük ve pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Uzaktan çalışma veya uzaktan eğitim ile öğrenilmiş güçlülük arasındaki ilişkiyi ölçen bir araştırmayla literatürde karşılaşılmamıştır. Bu nedenle yapılan çalışmanın son yıllarda önemi artan uzaktan çalışma kavramı ile çalışma psikolojisinin önemli alt başlıklarından öğrenilmiş güçlülük becerileri arasında bağlantı kurma konusunda faydalı olacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları uzaktan çalışmaya olumlu tutum geliştirmede ve genel anlamda uzaktan çalışma tutumunun pekişmesinde öğrenilmiş güçlülük becerilerinin yararlı bir destek gücü olduğunu doğrular niteliktedir. Öğrenilmiş güçlülüğün genelde çalışma hayatındaki olumlu yansımaları ortadayken neden uzaktan çalışma özeline inildiği sorusu akla gelebilir ki bu sorunun cevabı aslında araştırmanın önemi kısmında da aktarılmıştır. Uzaktan çalışmanın modern dünyanın önemli bir parçası haline geldiği, uzaktan eğitimin acil durumlar için bir can simidi olup kısmen de olsa olağan hayatın içinde de kendine yer bulduğu bilinen bir gerçektir. Bu yeni çalışma modeli öğretmenin öğrenilmiş güçlülük becerileri için yeni bir sınav alanı olarak nitelendirilebilir. Kişinin kendi öğrenilmiş güçlülük becerilerine yönelik algısının uzaktan çalışma tutumuna nasıl etki edeceğini görmek adına bu çalışma sonuçları değerlendirildiğinde öğrenilmiş güçlülük becerilerinin, genelde uzaktan çalışma sisteminin özelde uzaktan eğitim modelinin yürütülmesinde kolaylaştırıcı bir faktör olacağını söylemek mümkündür. Aynı şekilde uzaktan çalışmayla ilgili olumlu tutum ve öğrenilmiş güçlülük arasında pozitif yönde ilişki bulgusuna dayanarak uzaktan çalışma süresinin artmasının öğrenilmiş güçlülük becerilerinin gelişmesini sağlayabileceği söylenebilir. Bu iki sürecin birbirini destekler niteliğini temel alan öneriler araştırma sonuçları ışığında geliştirilebilir.

- Okul öncesi eğitim kurumlarından başlayarak öğrenilmiş güçlülük becerileri geliştirmeye yönelik eğitim programları hazırlanmalı, müfredat oluşturulurken ve eğitim kazanımları belirlenirken öğrenilmiş güçlülük kavramı göz önünde bulundurulmalıdır.
- Eğitim modeli üzerinden gidilecek olursa eğitim fakülteleri programlarında ve aday öğretmen yetiştirme çalışmalarında öğrenilmiş güçlülük becerilerine yer verilmesi, bu becerilerle uzaktan eğitim sürecini birlikte ele alan içeriklerin düzenlenmesi önerilebilir.

- Öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük becerilerini geliştirmeye yönelik hizmet içi eğitim programları hazırlanıp öğretmenlere sunulmalıdır. Pandemi döneminde çevrim içi eğitimden yüz yüze eğitime geçiş sürecinde öğretmenlere yönelik psiko sosyal destek çalışmaları gerçekleşmiştir. Bu araştırmanın yürütücüsü de okul psikolojik danışmanı ve rehber öğretmeni olarak bu destek çalışmalarında fiilen görev almıştır. Uzaktan çalışma ve öğrenilmiş güçlülük ilişkisini temel alan bu çalışma sürecinin ardından öğretmenlere yönelik uygulanan psiko sosyal destek programlarının öğrenilmiş güçlülük becerileriyle desteklenebileceği fikri öngörülebilir.
- Psikolojik danışmanlık ve rehberlik lisans mezunu olan araştırma yürütücüsü, örnekleme kapsayan Kırklareli il merkezinde bir lisede rehber öğretmen ve psikolojik danışman olarak görev yapmaktadır. Bu araştırma sürecinde edindiği literatür bilgisi ve ulaştığı araştırma bulgularına dayanarak öğretmenlere ve öğrencilere yönelik öğrenilmiş güçlülük farkındalığı sağlama ve destekleme amaçlı programlar hazırlamak için yetkinliği ve fırsatı bulunmaktadır. Yukarıda değinilen kapsamlı planlanabilecek program ve çalışmalar için Kırklareli ili özelinde düzenlenebilecek etkinlikler bir hazırlık niteliği taşıyabilir. Bu araştırma için de pratikte uygulanabilecek bir çalışmanın teorik boyutunu oluşturma şansı doğmuş olacaktır.
- Uzaktan çalışma tutumu ve öğrenilmiş güçlülük ilişkisini eğitim modeli üzerinden deneyimleyen bu çalışma evren ve örneklem açısından çeşitlendirilmeye açıktır. Kırklareli ilinde çalışan öğretmenlere yönelik gerçekleştirilen bu araştırma ülke genelinde uygulanabileceği gibi farklı iller arasında karşılaştırmalı bir çalışma ile kültürel faktörleri de kapsayan sonuçlara ulaşılabilir.

Uzaktan çalışma tutumu ve öğrenilmiş güçlülük algısı arasındaki ilişkiyi eğitim modeli üzerinden incelemeyi amaçlayan bu çalışma farklı meslek gruplarına uygulanarak geliştirilmeye ve zenginleştirilmeye de açıktır. Bu çalışmanın farklı alanlara uyarlanmaya ve geliştirilmeye açık olması nedeniyle uzun vadede literatüre katkı sunabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2020). Salgın sürecinde uzaktan eğitim ve öğrenci başarısını değerlendirmeye ilişkin öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 253-271.
- Akça, M. ve Küçükoglu, M. T. (2020). COVID-19 ve iş yaşamına etkileri: Evden Çalışma. *Uluslararası Yönetim Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 8(1), 71-81.
- Akdeniz, H. (2018). Beden eğitimi öğretmenlerinin öğrenilmiş güçlülük ve psikolojik kırılganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya
- Alp, M. (2011).Tele Çalışma (Uzaktan Çalışma). Doç. Dr. S. Başterzi (Ed.), Prof. Dr. Sarper SÜZEK'e armağan (795-851). İstanbul, Beta Yayınevi.
- Aras, E., Karakaya, Y. E. (2020). Spor eğitimi kurumlarında görev yapan akademik personelin uzaktan eğitime yönelik görüşleri: Nitel bir çalışma. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(2),1-12
- Arıkan, E. (2016). Öğretmen adaylarının öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ile akademik erteleme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Sivas.
- Aslan, U. H. ve Çeçen, A. R. (2007). Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin cinsiyetlerine ve öğrenilmiş güçlülük düzeylerine göre mizah tarzlarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 1-14.
- Ayar, Ç., Ç. (2022). COVID 19 pandemi sürecinde uzaktan çalışmada iş-yaşam dengesi ve iş doyumu: Bir kamu bankasında uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, İşletme Bölümü, Ankara.
- Aykar, A. N., ve Yurdakal, İ. H. (2021). Erken çocukluk dönem öğretmenlerinin acil uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Temel Eğitim Dergisi*, 3(2), 6-14.
- Ağır, F. (2008). Uzaktan eğitime karşı tutum ölçeği geliştirmeye yönelik geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Education Sciences*, 3(2), 128-139
- Balaman, F., ve Tiryaki, S. H. (2021). Corona virüs (Covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 52-84.
- Balay, R. (2000). Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık. Ankara: Nobel Yayın
- Barbour, M. K., LaBonte, R., Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., Kelly, K., Bond, A., Hill, P. (2020). Understanding pandemic pedagogy: Differences between emergency remote, remote, and online teaching. (State of the Nation: K-12 e-Learning in Canada)
- Başaran, M., Ülger, I. G., Demirtaş, M., Kara, E., Geyik, C., ve Vural, Ö. F. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin teknoloji kullanım durumlarının incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(37), 4619-4645.

- Başol, O., Çömlekçi, M. F. (2022) Uzaktan çalışma tutumu ölçeği geçerlik-güvenirlilik çalışması. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1), 243-261
- Battal, B., Koşar, D. (2021) COVID-19 dönemi acil uzaktan eğitim faaliyetlerinin öğretmenlerde yarattığı psikolojik güçlükler. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(3), 1366-1384
- Bayam, G., Okay, T., Dilbaz, N. Ve Açıkgöz, Ç. (2002). Sivil savunma birliği çalışanlarında kaygı, umutsuzluk ve öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ve posttravmatik stres bozukluğu sıklığı. Kriz Dergisi, 10(1), 1-9.
- Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre türkçe eğitimi. Electronic Turkish Studies, 15(4), 131-151
- Bayraktar, S. (2021). Uzaktan çalışmanın örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerine etkisi ve bir uygulama. (Yüksek Lisans Tezi) Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Bilginoglu, E. (2021,Şubat). Covid-19 pandemisi sırasında uzaktan çalışmanın artan önemi: Bilinen yanlışlar ve doğruları. Çalışma ve Toplum, 69(2), 1099-1146
- Bowen, T. (2020). Work-integrated learning placements and remote working: Experiential learning online. International Journal of Work-Integrated Learning, 21(4), 377-386.
- Boyras, G., Aydın, G. (2003) Yetiştirme Yurdu ve Anne-Baba Yanında Kalan Ergenlerde Öğrenilmiş Güçlülük. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2(20), 59-64.
- Bulut, İ., Polat, S. (2022). Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim derslerinde yaşadıkları stres: stresin nedenleri ve stresle başa çıkma yöntemleri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1), 410-435.
- Çakır, H. (2017) Erkeklerin Sosyalleşmesinde Öğrenilmiş Güçlülük: Kavramsal Bir İnceleme. Researcher, 5(4), 320-334.
- Çakır, O. (2001) Yeni çalışma biçimleri ve işe ilişkin tutumlar. ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 3(1).
- Çakan, S. (2021). Uzaktan/Evden Çalışmanın İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Bankacılık Sektörü Örneği. International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries, 5(9), 227-244.
- Civan,O.E.,(2010), İş hukukunda uzaktan çalışma (Evde çalışma/tele çalışma, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuk Dergisi, 26(7),525-575.
- Çil, Ö. E. (2016). Okulöncesi öğretmenlerinin özyeterlik inançları, örgütsel adalet ve destek algıları, öğrenilmiş güçlülük ve tükenmişliklerinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Burdur
- Dağ, İ. (1991). Rosenbaum'un Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği'nin üniversite öğrencileri için güvenirliği ve geçerliği. Türk Psikiyatri Dergisi, 2(4), 269-274.

- Danacı, M. Ö., Pınarcık, Ö. (2017). Öğretmen adaylarının epistemolojik inançlarının problem çözüme becerileri ve güçlülük düzeyleri üzerine olan etkisinin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3), 1249-1263
- Dede, N., Keskin, A., Öztürk, E., Keskin, M. G. (2021, Temmuz) Covid-19 süreci ile başlayan uzaktan eğitimde ortaokul öğrencilerinin öz düzenleme ve derse katılım ilişkisinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 126-134.
- Demir, F., ve Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 273-292.
- Demir, S., & Kale, M. (2020). Öğretmen görüşlerine göre, Covid-19 küresel salgını döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(8). 3445-3470
- Dereli T. (2001). Teknolojik değişmeler, çalışma ilişkileri ve yeni istihdam türleri. çalışma yaşamında dönüşümler. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 3(2). 2-9
- Doğan, E. Ve Zeren, Ş. G. (2019) Sınıf öğretmenlerinin öğrenilmiş güçlülükleri ve yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Yıldız Journal of Educational Research*, 4(1), 22-37.
- Doğrul, B. Ş. Ve Tekeli, S. (2010). İş-yaşam dengesinin sağlanmasında esnek çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-18.
- Dönmez, B., Genç, G. (2006). Genel liselerdeki okul yöneticisi ve öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük düzeylerine ilişkin algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(12), 41-60.
- Duman, S. N. (2020). Salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 95-112.
- Düzgün, S. (2022). Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik öz yeterlikleri ile uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin ilişkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 1243-1274.
- Evli, M., Şimşek, N. (2018). Stresle başetmede geliştirilebilir bir boyut: Öğrenilmiş güçlülük. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 8(4), 377-380.
- Fidan, M. (2020). Covid-19 belirsizliğinde eğitim: İlkokulda zorunlu uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 24-43.
- Gökmen, Ö.F., Duman, İ., Horzum, M. B. (2016). Uzaktan eğitimde kuramlar, değişimler ve yeni yönelimler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-51
- Güler, B. ve Taşlıyan, M. (2021). Öğrenilmiş güçlülüğün çalışan performansı üzerine etkisi ve sosyo-demografik özellikler açısından farklılıkların incelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 276-289.
- Güven, Ş. (2021). Beden eğitimi öğretmenlerinin pandemi sürecinde yapılan uzaktan beden eğitimi dersine yönelik motivasyonlarını etkileyen faktörler. *Spor Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-10.

- Güzel, D. ve Aydın, G. (2021). Covid-19 döneminde uzaktan çalışma sisteminde iş performansını etkileyen faktörler: Banka çalışanları üzerine bir uygulama. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 128-133.
- Han, F., Demirbilek, N., Demirtaş, H. (2021). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin koronavirüs (Covid-19) salgını sürecinde yürütülen uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10(3), 1168-1193.
- Horzum, M. B., Özkaya, M., Demirci, M., Alpaslan, M. (2013). Türkçe uzaktan eğitim araştırmalarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 79-100.
- Kandemir, A. ve Nartgün, Ş. S. (2022). Öğretmenlerin uzaktan eğitim yorgunluğu. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 40-67.
- Kara, S. B. K., ve Güneş, D. Z. Okulların uzaktan yönetimi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 728-741.
- Karaca, Selin. (2019). İş yeri inovasyonunun bir örneği olarak uzaktan çalışmanın iş-yaşam dengesine etkisi: Çalışan anneler üzerine bir araştırma. (Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karadeniz, G., Zabcı, N. (2020). Pandemi döneminde uzaktan eğitim veren öğretmenlerin çalışma koşulları ve algıladıkları stres ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(22), 301-314.
- Karakoç, M. (2009). İlköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ile iş doyum seviyeleri arasındaki ilişki. (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Karavin, A. (2021). Covid-19 sürecinde uzaktan çalışmanın telekomünikasyon sektöründe çalışanların örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi: İstanbul ilinde bir araştırma. (Yüksek Lisans Tezi) Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaymaz, A. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde değişen iş yükü ve etkilerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 1(I), 71-85.
- Kışla, T. (2016). Uzaktan eğitime yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 258-271.
- Korukçu, N. (2021, Aralık). Covid-19 pandemi döneminde uzaktan çalışmanın iş-aile yaşam dengesine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetiminde Güncel Gelişmeler Çalıştayı*
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş., Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 293-322.
- Kutlutürk, S., ve Yıkılmaz, İ. (2021). Covid-19 pandemisi uzaktan çalışma sürecinde akademisyenlerin iş stresi, tükenmişlik algısı ve kas iskelet sistemi ağrılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 297-313.

- Maraşlı, M. (2005). Bazı özelliklerine ve öğrenilmiş güçlülük düzeylerine göre lise öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri. *Turkish Journal of Occupational Health and Safety*, 6(23), 27-33
- Menekay, M., Özdemir, N. (2021). Küresel pandemi döneminde uzaktan eğitim veren öğretmenlerde tükenmişlik. *GAB Akademi*, 1(1), 11-30
- Metin, M., Çevik, A., Gürbey, S. (2021). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini belirleme ölçeği: geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 15-35
- Mükellef, Ü (2022). Uzaktan çalışmada verimlilik: Zonguldak devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Naktiyok, A., ve İşcan, Ö. F. (2003). İşgörenlerin evden çalışmaya ilişkin tutumları: Bireysel özellikler ve iş sürükleyicileri açısından bir uygulama. *Akdeniz İİB Dergisi*, 3(6), 53-72.
- Öner, N. (2018). Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü çalışanlarının öğrenilmiş güçlülük ve duygusal zeka düzeylerinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Özkul, R., Kırnık, D., Dönük, O., Altunhan, Y., Altunkaynak, Y. (2020). Uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri: Ölçek çalışması. *Turkish Studies*, 15(8).3655-3667
- Öztürk, H. (2021). Meslek yüksekokulu öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sürecinde uyumlarının incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (57), 74-97.
- Öztürkoğlu, Y. (2013). Tüm yönleriyle esnek çalışma modelleri. *Beykoz Akademi Dergisi*, 1(1), 109-129.
- Pınargözü, G. G (2021). COVID-19 sürecinde uzaktan çalışmanın örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: finans sektöründe çalışanlar üzerinde bir araştırma. (Yüksek Lisans Tezi) Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Pitogo, V. M., Eccle, K. (2021). Insights into undergraduate students' experiences of emergency remote learning during covid-19 pandemic: A phenomenology study. *Asia Research Network Journal of Education*, 1(2), 77-95.
- Popovici, V., Popovici, A. L. (2020). Remote work revolution: Current opportunities and challenges for organizations. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series* (1), 468-472.
- Rosenbaum, M., Jaffe, Y. (1983). Learned helplessness: The role of individual differences in Learned resourcefulness. *British Journal of Social Psychology*, 22, 215–225
- Rosenbaum, M. (1990). The role of learned resourcefulness in the self-control of health behavior. M. Rosenbaum (Ed.) *Learned resourcefulness: On coping skills, self-control, and adaptive behavior*. 3-30. New York, Springer.

- Rudnicka, A., Newbold, J. W., Cook, D., Cecchinato, M. E., Gould, S., & Cox, A. L. (2020, August). Eworklife: Developing effective strategies for remote working during the COVID-19 pandemic. In Eworklife: developing effective strategies for remote working during the COVID-19 pandemic. The new future of work online symposium.
- Sarıcı, S. (1999). Üniversite öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri, ben durumları ve sosyo-ekonomik düzeyleri arasındaki ilişkiler. (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savaşır, I., Şahin, N.H. (1997). Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Sayan, H. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde öğretim elemanlarının uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 11(42), 100-122.
- Serinikli, N. (2021). Covid 19 salgın sürecinde örgütsel değişim: Uzaktan/Evden çalışma modeli. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31(1), 277-288.
- Siva, N. A. (1991). İnfertilite’de stresle baş etme, öğrenilmiş güçlülük ve depresyonun incelenmesi (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Nörolojik ve Psikiyatrik Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sobacı, F., & Polatçı, S. (2014). Öğrenilmiş Güçlülük: Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 28(2), 17-38. <https://doi.org/10.16951/iibd.28584>
- Soysal, T. (2006), Tele çalışma, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, 1(9), 133-165.
- Şahin, M. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin yaşadığı sorunlar. Tarih Okulu Dergisi, 14(LII), 1734-1757
- Taşkın, G., Aksoy, G. (2021). Uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (52), 622-647.
- Tekmen, E. E. (2021). Covid - 19 ile gelen “yeni” normal: Evden çalışma. S. Karaköse (Ed.) COVID-19 salgınında çok boyutlu etkiler (73-111), İstanbul: İksad Yayınevi.
- Tiryaki, H. (2016). Yeni Bir Esnek Çalışma Modeli: Uzaktan Çalışma. Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, 151.
- Tuna, A. A., ve Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 pandemi döneminde uzaktan çalışma uygulamaları ve çalışma motivasyonunu etkileyen faktörler. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(3), 3246-3260.
- Uysal, N., Yılmaz, M. Ç. (2020). Akademisyenlerde iş yaşam dengesi ve uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerin belirlenmesi. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 4(2), 26-37.
- Yalçınkaya, E. (2019). Öğrenilmiş güçlülük ile iş-yaşam dengesi arasındaki ilişki: Otomotiv sektöründe bir araştırma (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Yangın, D.D., Baycık, G., Yay, O., Doğan, S. (2021). COVID 19 pandemisinde uzaktan çalışma: Tespit ve öneriler. *Çalışma ve Toplum*, 3(70), 1683-1728
- Yelkencioğlu, İ. (2022). Improving employee coping capabilities amid pandemic-induced remote working conditions via the application of MBSR (Mindfulness-based stress reduction) training. (Doktora Tezi). Işık Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Çağdaş İşletme Yönetimi Doktora Programı. İstanbul
- Yürür, Ş., Keser, A. (2010). Öğrenilmiş güçlülük: Öğretmenler üzerinde bir uygulama. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1(1),59-70